

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HURÛFÂT DEFTERLERİNE GÖRE MARDİN

Sima YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN

Ocak-2024
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HURÛFÂT DEFTERLERİNE GÖRE MARDİN

Sima YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarih Anabilim Dalı

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN

Ocak-2024
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Sima YILDIZ tarafından hazırlanan “Hurûfât Defterlerine Göre Mardin” adlı tez çalışması 09/01/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Doç. Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN

.....

Üye

Doç. Dr. Hanife ALACA

.....

Üye

Doç. Dr. Abdulnasır YİNER

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

Sima YILDIZ
09.01.2024

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****HURÛFÂT DEFTERLERİNE GÖRE MARDİN****Sima YILDIZ****BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI****Danışman: Doç Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN****Yıl, 2024 Sayfa 111****Jüri****Doç. Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN****Doç. Dr. Hanife ALACA****Doç. Dr. Abdulnasır YİNER**

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Mardin'in XVIII. yüzyıl vakıf kurumları ve görevlileri ele alınmıştır. Çalışmada arşiv kaynakları içerisinde önemli bir yere sahip olan ve özellikle de son zamanlarda araştırmacıların yakın ilgisini çeken hurûfât defterlerinden faydalanılmıştır. Tarih aralığı olarak XVIII. yüzyılın seçilmesindeki amaç o tarih aralığında Mardin ile ilgili sınırlı sayıda çalışma olması ve o dönemin vakıf kurumlarının detaylı bir şekilde ele alınmamış olması etkili olmuştur. Hurûfât defterleri sayesinde vakıf kurumlarının işleyişi ve bu kurumlarda görevli olanların atamalarına ilişkin çeşitli bilgiler tespit etmek mümkündür. Bu bilgilerden hareketle dönemin vakıf kurumlarına yapılan atamalarda görevlilerin ünvanı, aldıkları ücret, atama tarihi, atamayı yapan merci, atanan görevlinin varsa önceki görevliyle olan soybağı gibi önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. Hurûfât Defterlerini temel alarak hazırladığımız bu çalışmamızda Mardin'in XVIII. yüzyıl vakıflarına ve görevlilerine ilişkin on altı adet defter incelenmiştir. Toplamda yüz bir sayfalık belgeye tekabül eden bu defterlerden Mardin ilinin cami, mescit, zaviye, medrese gibi çeşitli vakıflarına ve bu vakıfların görevlilerine ilişkin atama kayıtları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cami, Hurûfat Defterleri, Mardin, Medrese, Mescit, Vakıf, Zâviye.

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE CITY OF MARDİN ACCORDING TO HURÛFÂT BOOKS****SİMA YILDIZ****BATMAN UNIVERSITY GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT OF HISTORY****Advisor: Doç. Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN****Year, 2024 Pages 111****Jury****Doç Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN****Doç. Dr. Hanife ALACA****Doç. Dr. Abdulnasır YİNER**

In this study, which was prepared as a high undergraduate thesis, Mardin's XVIII. century foundation institutions and officials were discussed. In the study, the hurufat notebooks, which have an important place in the archival resources and have attracted the close attention of researchers especially recently, were used. XVIII as a date December. the purpose of choosing the century was to have a limited number of studies about Mardin in that date December and the fact that the foundation institutions of that period were not covered in detail was effective. Thanks to the Hurufat ledgers, it is possible to determine various information about the functioning of foundation institutions and the appointments of those who work in these institutions. Important information such as the title of the officials, the fee they received, the date of appointment, the authority that made the appointment, the lineage of the appointed official to the previous official, if any, can be accessed during the appointments made to the foundation institutions of the period. In this study, which we have prepared based on the Hurufat Notebooks, Mardin's XVIII. sixteen notebooks related to the foundations and officials of the century were examined. In total, appointment records related to various foundations of Mardin Province such as mosques, masjids, lodges, madrasas and officials of these foundations have been determined from these notebooks, which correspond to a hundred and one-page document.

Keywords: Foundation, Hurufat Notebooks, Lodges, Madrasa, Mardin, Masjid, Mosque.

ÖNSÖZ

Mezopotamyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Mardin yüzyıllar boyu birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Birçok farklı dilin, ırkın, kültür ve uygarlığın beşiği konumundaki bu muazzam şehir camileri, eski tarihi evleri, çarşıları, dar sokaklarıyla geçmişten günümüze bizleri tarih yolculuğuna çıkartmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Hurûfât Defterleri'nden Mardin İliyle ilgili 25 adet defter bulunmaktadır. Çalışmada 1704-1808 (Hicri 1115-1223) yılları arasını içeren bu defterlerden “558, 560, 561, 562, 1128, 1135, 1145, 1146, 1148, 1149, 1150, 1151, 1154, 1155, 1156, 1157” numaralı on altı defterdeki kayıtlar esas alınarak bir inceleme yapılmıştır. İncelenen defterlerdeki kayıtlardan elde edilen bilgilere göre, Mardin kaza merkezi, kazaya bağlı nahiye ve köylerinde bulunan vakıflar tespit edilerek bu vakıflarda istihdam edilmiş bulunan çalışanlara ait bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca araştırmamızın amacı, önemi, kaynakları, yöntemi, Mardin İlinin tarihi ve adı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde Hurûfât Defterlerinden tespit edilen görevlilere ait terimler açıklanmış ve incelenen defterlerden bu görevlilere ait kayıtlar tablo halinde verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Mardin İlinin XVIII. yüzyıldaki dini vakıfları tespit edilmiştir. Tespit edilen bu vakıflar; camiler, mescitler, tekke ve zaviyeler başlıkları adı altında sınıflandırılmıştır. Bu vakıflardan camilere çok sayıda görevli ataması yapıldığı için görevlilere ait atama kayıtları tablolar halinde sunulmuştur. Çalışmamızın dördüncü bölümü eğitim kurumlarını oluşturan medreselere ayrılmış ve bu medreselerin görevlilerine ait bilgilere tablolar içerisinde yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bulgulardan genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında özverisini, emeğini ve zamanını esirgemeyen, her zaman desteğini üzerimde hissettiğim saygıdeğer hocam, tez danışmanım Doç.Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN'a, şükranlarımı sunarım. Ayrıca hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve kıymetli eşim Sercan YILDIZ'a; tezimin yazım aşamasında sürekli beni motive eden kızım Mevsim Berra'ya ve kız kardeşim İclal AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Sima YILDIZ
BATMAN-2024

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.2. Araştırmanın Yöntemi	3
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
1.5. Kısaca Mardin İli ve Mardin Adının Kaynağı	4
2. MARDİN VAKIFLARININ GÖREVLİLERİ.....	6
2.1. Vakıfların İdari Görevlileri	7
2.1.1. Kâdî.....	7
2.1.2. Nâib.....	8
2.1.3. Nâzır.....	9
2.1.4. Müteveli	11
2.1.5. Müfettiş	12
2.1.6. Kâtib.....	13
2.1.7. Câbi.....	15
2.2. Dini Hizmet Görevlileri	16
2.2.1. İmâm	16
2.2.2. Müezzin	18
2.2.3. Hatîb.....	20
2.2.4. Vâiz	21
2.2.5. Cüzhân	22
2.2.6. Duâgû.....	24
2.2.7. İhlâshan	25
2.2.8. Şeyh	26
2.2.9. Aşrhân	28
2.2.10. Ta‘rifhân	29
2.2.11. Noktacı.....	29
2.2.12. Fetih-hân	30
2.2.13. Na’at -hân	31
2.3. Eğitim-Öğretim Görevlileri	31
2.3.1. Müderris.....	31
2.3.2. Dersiâm	32
2.3.3. Muîd.....	33
2.3.4. Muallim-i Sıbyân	34
2.4. Diğer Görevliler	34
2.4.1. Ferrâş	34
2.4.2. Serây-dâr	36
2.4.3. Kennâs	37
2.4.4. Çerağdar.....	37

2.4.5. Loğkeş.....	38
2.4.6. Keyyâl.....	39
2.4.7. Bevvâb	40
2.4.8. İbrîk-dâr	41
2.4.9. Muvakkît.....	42
2.4.10. Anbardâr	43
3. MARDİN ŞEHRİNİN İBADETHANELERİ	45
3.1. Camiler.....	45
3.1.1. Câmî‘-i Kebîr (Ulu Cami).....	45
3.1.2. Melik Mahmud Camii.....	51
3.1.3. Abdullatif (Latifiye) Camii	52
3.1.4. İbrahim Bey b.Bican Ağa Camii.....	54
3.1.5. Şeyh Eminüddin Külliyesi (Câmîi ve Mescit).....	55
3.1.6. Reyhaniye Camii.....	58
3.1.7. Şeyh Şeyhullah Camii.....	59
3.1.8. Şeyh Çabuk Camii	60
3.2. Mescitler	61
3.2.1. Şeyh Mahmud-et Türki Mescidi	61
3.2.2. Yusuf Çelebi Mescidi	61
3.2.3. İbrahim Ağa Mescidi	62
3.2.4. Şeyh Bikar Mescidi.....	62
3.2.5. Şeyh Mehmed Dinarî Mescidi	62
3.2.6. Araklı Mescidi	63
3.2.7. Altunboğa Mescidi.....	63
3.2.8. Şeyh Necmeddin Gazi Mescidi.....	64
3.2.9. Mehmed Ez-zerari Mescidi.....	64
3.2.10. Hacı Kasım Mescidi.....	64
3.2.11. Hunrevan Mescidi.....	65
3.2.12. Molla Yahya Mescidi.....	65
3.2.13. Şeyh Davud Mescidi	65
3.2.14. Molla Ömer Mescidi	66
3.2.15. Şeyh Taceddin Mescidi.....	66
3.2.16. Şeyh Amud (Sünnî) Mescidi/Camii.....	66
3.3. Zaviyeler	67
3.3.1. Sultan Hamza-i Kebir Zaviyesi.....	67
3.3.2. Sultan Hamza-i Sağır Zâviyesi	68
3.3.3. Baba Abdurrahman Zâviyesi	68
3.3.4. Şeyh Davud Zaviyesi	69
3.3.5. İmam Zeynel Abidin Zâviyesi	69
4. MARDİN İLİNİN EĞİTİM KURUMLARI.....	70
4.1. Medreseler	70
4.1.1. Sıttı Radiyye (Hatuniyye) Medresesi.....	70
4.1.2. Kasım Padişah (Kasimiye) Medresesi	72
4.1.3. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi.....	75
4.1.4. Cihangiriye Medresesi ve Zaviyesi.....	76
4.1.5. Şehidiye Medresesi ve Camii	79
5. SONUÇ	82
KAYNAKLAR	84
EKLER	88
ÖZGEÇMİŞ	99

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. 1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan Mardin Hurûfât Defterleri..	2
Tablo 1. 2. VGMA Mardin Hurûfât Defterleri ve Sayfa Numaraları	4
Tablo 2. 1. 1. Hurûfât Defterine Göre Mardin'de Görev Yapan Kadılar	8
Tablo 2. 1. 2. Hurûfât Defterine Göre Mardin'de Görev Yapan Nâibler	9
Tablo 2. 1. 3. Nâzır Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	10
Tablo 2. 1. 4. Müteveli Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	12
Tablo 2. 1. 5. Müfettiş Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	13
Tablo 2. 1. 6. Kâtib Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	14
Tablo 2. 1. 7. Câbi Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	15
Tablo 2. 2. 1. İmâm Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	17
Tablo 2. 2. 2. Müezzin Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	19
Tablo 2. 2. 3. Hatîb Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	20
Tablo 2. 2. 4. Vâiz Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	22
Tablo 2. 2. 5. Cüzhân Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	23
Tablo 2. 2. 6. Duâgû Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	24
Tablo 2. 2. 7. İhlâshan Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	26
Tablo 2. 2. 8. Şeyh Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	27
Tablo 2. 2. 9. Aşrhân Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	28
Tablo 2. 2. 10. Ta'rifhân Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	29
Tablo 2. 2. 11. Noktacı Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	30
Tablo 2. 3. 1. Müderris Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	31
Tablo 2. 3. 2. Dersiâm Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	32
Tablo 2. 3. 3. Muîd Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	33
Tablo 2. 3. 4. Mu'allim-i Sıbyan Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	34
Tablo 2. 4. 1. Ferrâş Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	35
Tablo 2. 4. 2. Serây-dâr Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	36
Tablo 2. 4. 3. Kennâs Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	37
Tablo 2. 4. 4. Çerağdar Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	38
Tablo 2. 4. 5. Loğkeş Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	39
Tablo 2. 4. 6. Keyyâl Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	40
Tablo 2. 4. 7. Bevvâb Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	41
Tablo 2. 4. 8. İbrîk-dâr Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	42
Tablo 2. 4. 9. Muvakkît Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo	43
Tablo 2. 4. 10. Anbardâr Atama Kayıtlarına İlişkin Tablo.....	44
Tablo 3. 1. 1. Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami) Görevlileri.....	46
Tablo 3. 1. 2. Melik Mahmud Camii Görevlileri.....	51
Tablo 3. 1. 3. Abdullatif (Latifiye) Camii Görevlileri	52
Tablo 3. 1. 4. İbrahim Bey b.Bican Ağa Camii Görevlileri.....	54
Tablo 3. 1. 5. Şeyh Eminüddin Külliyesi (Câmii ve Mescit) Görevlileri	56
Tablo 3. 1. 6. Reyhaniye Camii Görevlileri.....	58
Tablo 3. 1. 7. Şeyh Şeyhullah Camii Görevlileri.....	59
Tablo 3. 1. 8. Şeyh Çabuk Camii Görevlileri	60
Tablo 4. 1. 1. Sıttı Radiyye (Hatuniyye) Medresesi Görevlileri.....	70
Tablo 4. 1. 2. Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi Görevlileri	73
Tablo 4. 1. 3. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi Görevlileri	75
Tablo 4. 1. 4. Cihangiriye Medresesi ve Zaviyesi Görevlileri.....	77
Tablo 4. 1. 5. Şehidiye Medresesi ve Camii Görevlileri.....	80

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
HD	: Hurûfât Defterleri
H.	: Hicri
M.	: Miladi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
yay.	: yayınları
yy.	: yüzyıl

1. GİRİŞ

Geniş bir coğrafyada yaklaşık 600 yıl boyunca varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan çöküşüne kadarki sürecinde yönetim, hukuk, maliye, askeri, kültürel, diplomatik ve diğer alanlardaki faaliyetleri belirli görevlilerce kayıt altına alınmıştır. Arşiv belgeleri olarak da adlandırılan bu kayıtlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısından, sosyo-ekonomik ve kültürel mirasına kadar çoğu detayın öğrenilmesi açısından önemlidir.

Üç kıta üzerinde uzun yıllar hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan günümüze çok sayıda arşiv belgesi ulaşmıştır. Arşiv belgelerinin sayısı ve mahiyeti göz önüne alındığında arşivciliğin Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir önem teşkil ettiği görülebilmektedir. Arşiv belgeleri içerisinde yer alan hurûfât defterleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. “Vakıf Rûznâmçe” olarak da adlandırılan hurûfât kelimesi Arapçada harf kelimesinin çoğulu olan “hurûf” kelimesinden türetilmiştir.

Hurûfât defterlerinin tanzim edilmesi yerleşim yerlerinin baş harflerinin alfabetik olarak sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bazı defterlere tek harf tahsis edilirken bazılarının ise yerleşim yerinin durumuna göre birden fazla harfle gösterildiği de görülmüştür (VGM Arşiv Rehberi, 2020: 62).

Kazaskerler, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilimiye sınıfının bürokratik yürütme organı olarak görev yapmaktaydı. Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrılan kazaskerler kendi yetki alanlarında görevlerini icra edip teşkilatlandığından hurûfât defterlerinin de Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki farklı defterde kaydedildiği görülmektedir (Beyazıt, 2013: 41-42).

Hurûfât defterlerinden ilgili kaza ya da sancağın tarihi, idari yapısı, sosyal-kültürel ve ekonomik özellikleri gibi çeşitli önemli hususlar tespit edilebilmektedir.

Genel anlamda ise bir şehrin tarihi hakkında birçok bilgiyi bünyesinde barındıran bu defterlerin ait olduğu şehrin tarihi ve idari yapısı, mahalleleri, çarşıları, bimarhaneleri, vakıf müesseseleri ile bu müesseselerin kurucularının bilgileri ve aynı zamanda yine bu kurumlarda görev yapan diğer görevlilerin atanma şekilleri, tayin, ölüm, görevden alınma, aldıkları maaş gibi kısacası bu görevlilerin özlük bilgileri gibi birçok önemli bilgi de bulunmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada arşiv belgeleri içerisinde büyük bir öneme sahip olan hurûfât defterleri incelenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi kayıtlarından Mardin İliyle ilgili olan 25 adet hurûfât defteri tespit edilmiştir (VGM Arşiv Rehberi, 2020: 62-110). VGM arşiv rehberinden Mardin İliyle ilgili olan hurûfât defterlerinin künye bilgisi şu şekildedir:

Tablo 1. 1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Mardin Hurûfât Defterleri

Sıra No	DEFTER NO		HURÛFÂT DEFTER ADI	TARİH	
	Eski	Yeni		Hicrî	Miladî
1	567	558	Kef, Lam, Mim Harfi	1203	1788
2	568	559	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1245	1829
3	569	560	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1223	1808
4	570	561	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1217	1802
5	571	562	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1210	1795
6	572	563	Lam ve Mim, Nun, Vav, Ye	1238	1822
7	578	569	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1227	1812
8	1111	1091	Hurûfâtan Cild-i Sâni	1137	1724
9	1118	1098	Der-Livâ-i Çorum, Canik, Kocaeli, Diyarbakir, Erzurum, Çıldır, Van	1122	1690
10	1139	1119	Te, Cim, Çim, Ha, Hı, Sin, Re, Şın, Sat, Dal, Tı, Fe, Kaf, Kef, Lam, Mim, Nun, Vav, Ye Harfi	1135	1722
11	1148	1128	Sin, Şın, Vav, Tı, Aydın, Kaf, Kef, Lam, Mim, Vav, Ye Harfi	1139	1726
12	1155	1135	Mim Harfi	1168	1755
13	1159	1139	Ha, Sin, Şın, Sat, Tı, Zı, Aydın, Gayın, Fe, Kaf, Kef, Lam, Mim, Nun, Vav, Ye Harfi	1120	1709
14	1160	1140	Cemi Kazâ-i Anadolu işbu Defterde Mukayyedir (Elif, Be, Te, Cim, Dal, Re, Ze, Sın, Sın, Sat, Tı, Aydın, Fe Harfi)	1107	1696
15	1162	1142	Muhtelif Elif ilâYe Harfi	1200	1786
16	1165	1145	Be, Lam, Mim, Kef, Vav, Ye Harfi	1147	1735
17	1166	1146	Hurûfâtan Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1182	1769
18	1168	1148	Hurûfâtan Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1155	1743
19	1169	1149	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1184	1771
20	1170	1150	Hurûfâtan Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Defteri	1186	1773
21	1171	1151	Hurûfâtan Mim, Nun, Vav, Ye	1189	1776
22	1174	1154	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1188	1775
23	1175	1155/1	Lam, Mim, Nun, Vav, He, Ye Harfi	1199	1785
24	1177	1156	Mim Harfi	1175	1762
25	1178	1157	Mim Harfi	1115	1704

Çalışmada Mardin İline ait olan hurûfât defterinden hareketle Mardin İlinin cami, mescit, medrese, tekke ve zaviye gibi yapıları tespit edildikten sonra bu yapılara varsa atanan görevlilerinin atama usulleri, süreleri ve ne kadar ücretle atandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gerek tarihi gerekse de mimari ve sosyo-kültürel yapısı bakımından önemli bir merkez olan Mardin İlinin hurûfât defterlerinin incelenmemiş olması çalışmamızın önemini artırmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Literatür taraması yapılarak Mardin İliyle ilgili çalışmalar incelenmiş, VGM arşivinden Mardin İline ait olan hurûfât defteri tespit edildikten sonra, XVIII. yüzyıla ait on altı defterin transkripsiyonu yapılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Transkripsiyon yapılırken okunamayan kısımlar “(…)” şeklinde gösterilmiştir.

Transkripsiyonu yapılan her metin kendi içerisinde numaralandırılarak maddeler halinde sıralanmış ve verilen örnekler için dipnotlarda defter numarası ve sayfa numarası gösterimi “*VGMA HD, nr., 1157/195*” şeklinde yapılmıştır.

Sayfalar numaralandırılırken gerek bir kısım numaraların silik olup okunamaması gerekse de bazı sayfalarda numara olmamasından sadece VGMA'deki görevlilerce verilen sayfa numaralarının esas alınması uygun görülmüştür.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Materyal olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Mardin İlinin hurûfât defterleri birincil kaynaklar olarak kullanılmıştır. Ayrıca Mardin tarihiyle ilgili detaylı bilgiler veren Abdusselâm Efendi (Güneş, 2007), Abdulgani Efendi (Zengin, 1999), Nejat Göyünç (Göyünç, 1969), Veysel Gürhan (Gürhan, 2012) gibi araştırmacıların eserlerinden de yararlanılmıştır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada Mardin iline ait hurûfât defterlerinden XVIII. yüzyıla ait olduğu tespit edilen on altı adet defter incelenmiştir. Miladi takvime göre 1704-1808 yılları arasında tutulan ve çalışmamıza kaynaklık eden defterler şu şekildedir:

Tablo 1. 2. VGMA Mardin Hurûfât Defterleri ve sayfa numaraları

Defter No	Tarih		Sayfa No	Sayfa Sayısı
	Hicrî	Miladî		
1157	1115	1704	194-202	9
1128	1139	1726	226	1
1145	1147	1735	196-204	9
1148	1155	1743	121-135	15
1135	1168	1755	144-165	22
1156	1175	1762	42-46	5
1146	1182	1769	?	1
1149	1184	1771	36-37	2
1150	1186	1773	51-56	6
1154	1188	1775	89-91	3
1151	1189	1776	35-40	6
1155/1	1199	1785	50-54	5
558	1203	1788	232-235	4
562	1210	1795	60-65	6
561	1217	1802	95-98	4
560	1223	1808	52-54	3
Toplam				101

1.5. Kısaca Mardin İli ve Mardin Adının Kaynağı

Türkiye'nin güneydoğusunda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir şehir olan Mardin, tarih boyunca muhtelif medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Şehrin farklı medeniyetlerin etkisinde kalmış olması kültürel zenginliklerinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Şehir, Mardin Kalesi'nin üzerinde yükselmekte olup, dar ve taş sokakları, tarihi yapıları ve karakteristik taş evleriyle ünlüdür. Mardin'in mimari dokusu, Arap, Süryani ve Türk kültürlerinin etkilerini taşır. Köklü bir tarihe sahip olan şehirde, tarihi camiler, türbeler, kiliseler, medreseler, çeşmeler, çarşılar bulunmaktadır.

Tarihi İpek Yolu'nun ve Mezopotamya'nın verimli topraklarının üzerinde olması bu şehrin önemini her dönemde korumasına vesile olmuştur. Tarih boyunca birçok medeniyet Mardin bölgesinde etkili olurken özellikle Artuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinden birçok önemli yapı günümüze kadar ulaşmıştır.

Şehrin ne zaman ve ne şekilde kurulduğuna dair elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Şehrin adının muhtelif kaynaklarda farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Ermenice kaynaklarda “Merdin”; Süryânîce kaynaklarda “Marde, Mardo, Merdi, Marda”; Arapça kaynaklarda “Mâridîn” gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Çoğu araştırmacımız ise Mardin isminin ilk defa IV. yüzyılda Romalı Tarihçi Ammianus Marcellinus tarafından kullanıldığını belirtmektedir (Taştanir, 2003:

43-48; Göyünç, 1969: 3; Gürhan, 2012: 21; Bilgicioğlu, 2003: 48-50; Nasıroğlu, 2010: 8).

Şehre ismini veren Mardin adıyla ilgili birçok rivayet anlatılmaktadır. Bunlardan, Hüseyin Haşimi Güneş (2007) tarafından hazırlanan “‘Abdusselâm Efendi’nin Mardin Tarihi” adlı eserinde şu şekilde bir rivayet bulunmaktadır:

“Pers Hükümdarının Mardin adında bir çocuğu amansız bir hastalığa yakalanır. Uzun süre hekimler hastalığına derman bulamazlar. Sonunda bazı hekimler çocuğun sağlığına kavuşması için hükümdara bir öneride bulunurlar. Öneri şudur; Mardin’in sağlığına kavuşması için etrafı açık yüksek bir dağın tepesinde uzun bir süre yaşaması gerekmektedir. Bu özelliklere uygun bir yer aranmaya başlanır. Ülkenin dört bir tarafında yapılan araştırmalar sonucunda Mardin’deki dağın (Kargalar Dağı) en uygun yer olduğuna karar verilerek hekimlerle birlikte buraya getirilir. Amansız hastalığa yakalanmış olan Pers hükümdarının Mardin adındaki çocuğu bu dağın tepesinde yaşamaya başladıktan sonra, çok geçmeden sağlığına kavuşur. Böylelikle burası yerleşim alanı olmaya başlar ve “Mardin” adını alır.”(s.3)

Seyahatnâme adlı eseriyle meşhur olan Evliya Çelebi de Mardin şehriyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Seyyah, Mardin ismi üzerine şu şekilde bir rivayetten bahsetmektedir:

“İsimlendirilmesinin başka bir sebebi de yine Yunus Nebi ummetinden bir ulu bey var idi, çok mala sahip idi. Cenab-ı Hak ona Yunus Nebi'nin duasıyla o sene ikiz doğar iki evladı dünyaya geldi. Hazret-i Yunus isimlerini **Merdeyn** [**İki Yiğit**] koydular. Bu iki yiğit kırk yaşlarına ulaşıklarında Hazret-i Yunus'un öğretmesiyle bu iki kardeş Cebel-i Mar [Yılan Dağı] üzerine büyük bir kale yapıp tamamladıklarında Hazret-i Yunus bu kaleye Merdeyn ismini koydular. Zira iki merd-i meydan yapmıştır. Onun için Merdeyn'den bozma **Mardin** derler.”(Kahraman & Dağlı, 2010: 79)

Görüldüğü üzere Mardin adının kaynağıyla ilgili araştırmacılar arasında farklı görüşler mevcuttur.

2. MARDİN VAKIFLARININ GÖREVLİLERİ

Sözlükte “durdurma, alıkoyma, bir malı veya mülkü -satılmamak kaydıyla- bir hayır işine bağışlama” (Develioğlu, 1997: 1321) gibi anlamlara gelen vakıf sözcüğü terim olarak bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir amaçla tahsis edilmesiyle birlikte hukukî bir işlemle kurulan hayır müessesesini ifade eder (Günay, 2012).

Osmanlı idari sisteminde vakıflar, devletin resmi ve sosyal işlevlerine yardımcı olan ve toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, toplumsal ve ekonomik öneme sahip kurumlar arasında yer almaktaydı. İslâm tarihinde önemli bir hayır müessesesi olan vakıfların VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar etkili olduğu bilinmektedir (Yediyıldız, 2012).

Toplumun sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunan vakıfların, yönetilmesi, denetlenmesi, kuruluş amacına uygun olarak varlığını devam ettirebilmesi için bünyesinde birçok farklı ünvanla çalışan görevli bulunmaktadır. Hurûfât defterleri aracılığıyla vakıfların yönetim kadrosunda yer alan görevlilerden, temizlik işlerini gören görevlilere kadar birçok görevlinin özlük bilgilerini tespit etmek mümkündür.

Vakıflarda görevlendirilenlerin ücretleri değerlendirildiğinde aynı ünvana sahip kişilerin standartlaşmış bir ücretlerinin olmadığı, vakfın büyüklüğü, geliri vs. gibi hususlara göre bir ücretlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Vakıflara yapılan atamalarda görev ilk olarak önceki görevlinin varsa çocuğuna teklif edilir; ancak çocuk henüz ehil durumda değilse (fakat o duruma gelme çabası içindeyse) görev vekâleten çocuk o yaş ve seviyeye gelinceye kadar bir başkasına verilir (Memiş, 2019: 131-152). Ayrıca bazı atama kayıtlarında önceki görevlinin kardeşi veya başka bir yakınına da görevin devredildiği görülmüştür.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Mardin İlinin hurûfât defterlerinden tespit edilen görevlilere ait terimlerin tanımı yapılmış olup hurûfât defterlerinden bu görevlilerle ilgili tespit edilen önemli kesitler verilmiştir. Her görevliye ait bilgiler verildikten sonra defterlerden tespit edilen atama sayısı gerekli görüldüğünde tablo halinde verilmiştir.

2.1. Vakıfların İdari Görevlileri

2.1.1. Kâdı

Sözlükte “yapan, yerine getiren” (Develioğlu, 1997: 550) anlamlarına gelen kâdı sözcüğü, fıkıh terimi olarak insanlar arasında ortaya çıkan davaları şer’î hükümlere göre çözümlemekle yetkili kılınan ve yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder (Atar, 2002: 66).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kâdılar, hukukun uygulanması ve adaletin sağlanması açısından kilit bir rol üstlenmişlerdir. İslam toplumlarında yargı sisteminin önemli bir parçası olan kâdılar, Osmanlı taşra teşkilatının temel unsurlarını oluşturan sancak ve kazalarda adaletin sağlanmasına katkı sağlamışlardır.

Bir kişinin kâdı olarak atanabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekirdi. Kâdı olacak kişinin; derin hukuk bilgisine, vücut bütünlüğüne, sosyal ilişkilerin gereklerini, halkın ihtiyaçlarını, örf ve âdetlerini kavramaya elverişli kültüre, dış etkilere karşı koyacak derecede ahlâk, karakter ve seciyeye sahip olmaları, dinî emir ve yasaklara aykırı davranışlarda bulunmamaları gibi şartları taşıması gerekmektedir (Atar, 2002: 66).

Osmanlı Devleti'nde kâdı tayini her şeyden önce belirli tahsil ve hiyerarşiye göre padişah beratı ile gerçekleştirilmekteydi (Ortaylı, 2001: 71).

Vakıflar açısından bakıldığında vakıflarda fiili görevi olmasa da vakıf işleyişinin düzenli bir şekilde sağlanması, vakfin denetlenmesi ve vakfa yapılan atama onaylarının kâdı ya da kâdıya vekâlet eden nâibler tarafından yapılması kâdılık müessesesinin önemini göstermektedir.

Mardin Hurûfât defterlerinde Mardin’de görev yapan kâdı isimlerine rastlanmaktadır. İncelenen defterlerde cami, mescit, zâviye gibi vakıf kurumlarına yapılan atamalarda, kâdı veya nâibin arzıyla atamalar kaydedilmiştir.

İncelenen defterlerdeki kayıtlardan kâdıların arzıyla yapılan atamaların nâiblerin arzıyla yapılan atamalardan daha az olduğu görülmüştür. İncelenen defterlerden Mardin’de vakıf kurumlarına yapılan atamalarda adı geçen kâdıların çoğunlukla “Amid Kâdısı” şeklinde kaydedildiği görülmektedir.

İncelenen defterlerden tespit edilen kâdıların isimleri ve görev tarihleri şu şekildedir:

Tablo 2. 1. 1. Hurûfât Defterine göre Mardin’de görev yapan kadılar

KADI ADI	GÖREV TARİHLERİ
Amid Kâdısı Monla-zâde Seyyid Mehmed Said ¹	H.1185/M.1772
Seyyid Osman ²	H.1147-H.1171(M.1735-M.1758)
Amid Kâdısı İsmail ³	H.1147-1151/M.1735-1739
Amid Kâdısı Seyyid Ahmed ⁴	H.1153/M.1741
Amid Kâdısı Abdülaziz ⁵	H.1155/M.1743
Amid kâdısı Seyyid Mehmed ⁶	H.1155/M.1743
Amid Kâdısı Seyyid Mehmed Rıza Efendi ⁷	H.1161/M.1748
Amid Kâdısı İbrahim ⁸	H.1169/M.1756
Amid Kâdısı es-Seyyid Osman Hüseyin ⁹	H.1176/M.1763
Mehmed Emin ¹⁰	H.1190/M.1777
Amid Kâdısı es-Seyyid Mahmud ¹¹	H.1194/M.1780
Numan Paşa-zâde es-Seyyid Mehmed Sadullah ¹²	H.1210/M.1796

2.1.2. Nâib

Sözlükte “vekil, birinin yerine geçen, kadı vekili” (Develioğlu, 1997:937) gibi anlamları olan nâib, terim olarak “bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse” demektir (Avcı, 2006: 311-312).

Nâibler, medrese eğitimini gören ve fıkıh alanında uzman olan ve görevlendirildiği bölgede çıkan uyuşmazlıkları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüş ilmiye sınıfına dâhildir. Nâibler, kâdı tarafından görevlendirilse de yine kâdı tarafından

¹ Amid kâdısı Monla-zâde Seyyid Mehmed Said arzıyla sadece iki adet kayıt tespit edilmiştir. Bkz.VGMA, HD, nr., 1149/36

² Seyyid Osman kayıtların bazılarında Amid kâdısı bazılarında ise Mardin Nâibi olarak kaydedilmiştir.

³ Amid kâdısı İsmail arzıyla üç adet kayıt tespit edilmiştir. Cihangiriye medresesi ile Kasım Padişah Medresesine imâm, cüzhân ve vekil-i harç gibi ünvanlara sahip görevlilerin atamasını gerçekleştirmiştir. Bkz.VGMA, HD, nr., 1145/201

⁴ Amid kâdısı Seyyid Ahmed arzıyla sadece iki adet atama kaydı mevcuttur. Zinciriye medresesi ile Mardin Mahkemesine yapılan atama kayıtları için Bkz.VGMA, HD, nr., 1145/202

⁵ Amid kâdısı Abdülaziz arzıyla sadece iki adet atama kaydı mevcuttur. Bkz.VGMA, HD, nr., 1148/122

⁶ Amid kâdısı Seyyid Mehmed arzıyla dört adet atama kaydı tespit edilmiştir. Bkz. VGMA, HD, nr., 1148/122

⁷ Seyyid Mehmed Rıza Efendi’nin arzıyla sadece bir adet atama kaydı tespit edilmiştir. Şeyh Eminüddin Külliyesinde iki akçe ile imâm olan Ahmed vefat edince yerine oğlu Mustafa Halife’yi atamıştır. Bkz.VGMA, HD, nr., 1148/127

⁸ Amid kâdısı İbrahim arzıyla sadece iki adet atama kaydı tespit edilmiştir. Atama kayıtlarının Kasım Padişah Medresesinde iki akçe ile cüzhân olan es-Seyyid Abdürrahim vefat edince yerine oğulları Seyyid Abdülkadir ve Seyyid Mehmed Emin’in atandığı görülmektedir. Bkz.VGMA, HD, nr., 1145/201

⁹ Amid kâdısı es-Seyyid Osman Hüseyin arzıyla sadece bir adet atama kaydı tespit edilmiştir. Bkz.VGMA, HD, nr., 1156/44

¹⁰ Mehmed Emin arzıyla sadece bir adet atama kaydının olduğu tespit edilmiştir. Sıttı Radviye(Hatuniye) Medresesinin iki akçe ile mütevellisi olan Seyyid Mustafa vefat edince yerine Seyyid Ömer’in atamasını gerçekleştirmiştir. Bkz.VGMA, HD, nr., 1151/35

¹¹ Amid kâdısı es-Seyyid Mahmud arzıyla sadece iki adet atama kaydının olduğu ve bu kayıtların Kasım Padişah Medresesine yapılan atamalarla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bkz.VGMA, HD, nr., 1151/39

¹² es-Seyyid Mehmed Sadullah kayıtların bazılarında Amid kâdısı(VGMA, HD, nr., 562/60) bazılarında ise nâib (VGMA, HD, nr., 562/52) olarak kaydedilmiştir.

re'sen görevden alınamadığı gibi kâdının azli veya ölümüyle de görevi sona ermezdi. Genel olarak bakıldığında nâibler yetersizlikleri, bilgisizlikleri, bir yolsuzluğa karışmaları, ehl-i örf ile iş birliği yapmaları gibi sebeplerden ötürü azledilirlerdi (İpşirli, 2006: 312-313).

Çalışma metnimiz olan Mardin hurûfât defterleri incelendiğinde nâib arzıyla 23 adet atama kaydı tespit edilmiştir. Yapılan atama kayıtlarından nâib olarak Mardin'de görev yapan kişiler şu şekildedir:

Tablo 2. 1. 2. Hurûfât Defterine göre Mardin'de görev yapan nâibler

NÂİB ADI	GÖREV TARİHİ
Seyyid Abdürrahim	H.1202-1219/ M.1788-1805
Amid Nâibi Osman	H.1206-1208/ M.1792-1794
Seyyid Abdullah	H.1199-1224/ M.1784-1810
Seyyid İsa	H.1213-1225/ M.1799-1811
Şerif Mehmed Sidar	H.1224/ M.1810
Amid Nâibi Süleyman Şeker	H.1211-1217/ M.1797-1803
Amid Kazası Nâibi Velizâde Mehmed Sadık	H.1220-1221/ M.1806/1807
Seyyid Ali	H.1181-1187/ M.1767-1774
Amid Nâibi Mehmed Hâcî Seyyid	H.1215/M.1801
Amid Nâibi El-Hâc Şerif Abdullah	H.1223/M.1809
Seyyid Ahmed	H.1162-1189/M.1749-1776
Hamza Efendi	H.1139/M.1727
Amid Nâibi Seyyid Mahmud	H.1168/M.1755
Amid Nâibi Hasan Efendi	H.1159/M.1747
Hâfız Mehmed	H.1149/ M.1737
Seyyid Mustafa	H.1185-1191/M.1772-1778
Nisibin Nâibi Seyyid Yusuf	H.1181-1184/M.1768-1771
Amid Nâibi Es-Seyyid Halil	H.1162/M.1749
Amid Nâibi Numan Efendi	H.1163-1164/M.1750-1751
Mardin Nâibi Seyyid Yusuf	H.1182-1186/M.1769-1773
Amid Nâibi Seyyid İbrahim	H.1179-1190/M.1766-1777
Seyyid Abdülkadir	H.1175-1179/M.1761-1766
Mardin Nâibi Ömer	H.1196/M.1782

2.1.3. Nâzır

Sözlükte kelime anlamı “bakan, gözeten, hüküm veren” (Develioğlu, 1997: 1204) olan nâzır genel olarak vakıf işlerini kontrol eden, vakfın mütevellisini denetleme yetkisine sahip olan görevlidir (Berki, 1966: 44).

Nâzır olarak atanan kişilerin önemli görevleri vardır. Bunlardan özellikle vakıf ve mütevelliden sorumlu olması, yapılan işlemleri denetleyebilmesi, tespit edilen

usulsüzlükleri merkeze bildirmesi vakıfların işleyişinde nâzırın ne kadar önemli bir görevli olduğunu göstermektedir.

Mardin Hurûfât Defterleri'nde nâzır atamasıyla ilgili toplam 120 adet kayıt tespit edilmiştir. Atama kayıtlarından tespit edildiği kadarıyla nâzırların çoğunlukla ölüm ve feragat gibi nedenlerle görevlerinin sona erdiği ve yeni atanan görevliler arasında soybağının olduğu görülmektedir.

Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan nâzır olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük yevmiyelerinin 1 akçe ile 10 akçe arasında olduğu görülmektedir.

En düşük ücretle atanan görevlilerin kayıtları incelendiğinde 1 akçe ile dört adet atama kaydı tespit edilmiştir. Hatuniye Medresesi'nde bir akçe ile nâzır Mehmed vefat edince yerine Mahmud atanmıştır (VGMA HD, nr. 1157 / 195).

En yüksek ücretle atanan görevlilerin kayıtları incelendiğinde 10 akçe ile dört adet atama kaydı tespit edilmiş olup bunlardan bazılarının hem nâzır hem de farklı bir görevle atandıkları tespit edilmiştir. Kasım Padişah Medresesi'nde on akçe ile nâzır olan Mehmed Emin'in beratı 1706 (H.1117) tarihinde yenilenmiştir (VGMA HD, nr. 1157 /196).

Tablo 2. 1. 3. Nâzır atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	232/8
560	2	52 /8-13
561	3	95/11, 96/11, 98/5
562	4	61/4-14, 63/4, 64/13
1128	1	226/11
1135	25	144/5-8-9, 145/11-23-29-31-35, 146/23, 148/3-4-9, 149/12-18, 150/ 16, 151/18, 152/3, 153/8-14, 156/20, 159/4, 160/13, 161/15, 162/2-20
1145	10	196/14, 197/12-21-26-29, 199/5, 202/2-4, 203/6, 204/9
1148	14	121/6, 122/1-24-27, 124/25-26, 127/15, 128/13-21, 131/15-23, 133 16, 134/8, 135/5
1149	5	36/6-14, 37/1-5-10
1150	7	52/8-13-19-21, 53/15, 56/19-21
1151	5	35/ 4-15, 38 /12, 40/ 6-10

Nâzır Atama kayıtlarına ilişkin tablo (Tablonun Devamı)

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1154	5	89/7, 90/ 4-7-9, 91/8
1155/1	9	50/8, 52/8-9-10-19, 53/3-8-17-23
1156	4	42/2, 43/2-26, 44/21
1157	25	194/9-25, 195/20-40-44-46-51, 196/16-25, 197/31-37, 198/2-43, 199/20-28-31, 200/2-5-19-27, 201/2, 202/6-13-21-34

2.1.4. Müteveli

Mütevellî kelimesi sözlükte “başkasının işini gören, dostluk gösteren, bakımını üstlenen” gibi anlamlar taşımakta ve kısaca vakfın yönetimini vakfiye şartları, şer‘î hükümler çerçevesinde yürüten kişiyi ifade etmektedir (Öztürk, 2006). Müteveli olarak görevlendirilen kişi söz konusu vakfın faaliyetlerini, kaynaklarını, amaçlarını yönetmek ve genellikle vakfın kuruluş amacına uygun olarak hareket etmekle yükümlüdür.

Atama kayıtlarından tespit edildiği kadarıyla müteveli olarak görevlendirilenlerin çoğunlukla ölüm ve feragat gibi nedenlerle görevlerine son verildiği ve çoğunlukla yeni atanan görevlinin önceki görevlinin yakını olduğu görülmektedir.

Mardin Hurûfât Defterleri’nde müteveli atamasıyla ilgili toplam 131 adet kayıt tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan müteveli olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük yevmiyelerinin 1 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir.

En düşük ücretle atanan görevlilerin kayıtları incelendiğinde 1 akçe ile yevmiye alan on dokuz atama kaydı tespit edilmiştir. Altınboğa Mescidinde bir akçe ücretle müteveli olan Kasım’ın beratı 1773 (H.1186) tarihinde yenilenmiştir (VGMA HD, Mardin, 1150 / s.51 sat.15).

En yüksek ücretle atanan görevlilerin kayıtları incelendiğinde 5 akçe ile yevmiye alan beş atama kaydı tespit edilmiştir.

‘Mardin’de vâki‘ Yusuf Çelebi Câmîi Şerîfin tevliyeti evlâda meşrut olunup câmîi mezkûrun evkâfindan almak üzere yevmî beş akçe ile mütevellisi olan es-Seyyid İsmail bilâ veled fevt olub mahlûlünden karındaşı es-Seyyid Mehmed Halîfe’ye naibi El-Hâc Mahmud ‘arzıyla tevcîh.’ (VGMA, HD, nr., 1135/160)

Tablo 2. 1. 4. Mütevelli atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	2	232/8, 234/1
560	2	54/3 -6
561	1	95/2
562	4	61/3-17-20, 64/11
1135	34	144/18-33, 145/27, 146/6-20, 147/2-16, 149/18-21, 150/19, 151/16-20), 152/10-22, 153/3, 154/13-26, 156/14, 157/7-12-19, 158/13-16-17, 159/6-12-16, 160/5-7, 162/12, 163/2-8, 164/21, 165/5
1145	16	196/25, 197/9-17-20, 198/29, 200/26, 201/26, 202/2-3-18-23, 203/4, 204/5-9-13-19
1148	29	121/6-10-11, 122/18, 123/1-2-7-24-27, 124/2, 125/1-2-11-13-18-22, 126/15, 127/21, 128/33-37, 129/3-13?-17-23-27, 130/10, 131/13, 132/21, 134/10
1150	5	51/15, 52/14, 53/13, 54/12-16
1151	4	39/2-8, 40/2-8
1154	2	89/2-26
1156	2	42/14, 43/17
1157	29	194/5-19-30, 195/11-15?-43, 196/14-17-40-42, 197/1-13-21-32-34, 198/11-29-35-39-41, 199/15-34-39, 201/3-22-34, 202/4-18-38

2.1.5. Müfettiş

Sözlükte “araştıran, teftiş eden” (Develioğlu, 1997: 832) gibi anlamlara gelen müfettiş kelimesi terim olarak vakıf işleyişinin teftişinden sorumlu olan görevliyi ifade etmektedir (Alaca&Nasıroğlu Aydın, 2022: 19).

İncelenen defterlerde müfettiş atamasına ilişkin 52 adet kayıt tespit edilmiştir. Bu görevlilerin aldıkları ücretler 3 akçe ile 15 akçe arasındadır. Ancak kayıtlar incelendiğinde çoğunlukla 5 akçe ile müfettiş görevlendirilmesinin yapıldığı tespit edilmiştir. Baba Abdurrahman vakfında beş akçe ile müfettiş olan Ebubekir vefat edince yerine 1723 (H.1135) tarihinde Seyyid Hüseyin atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/204). Zinciriye Medresesi vakfında müfettiş olmadığından ihtiyaca binaen beş akçe ücret ile Seyyid Abdülaziz’in 1754 (H.1167) tarihinde atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr.,

1148/133). Müfettiş atamaları içerisinde en yüksek ücreti on beş akçe ücretle Kasım Padişah vakfının müfettişi olan Hacı İsmail'in feragat etmesiyle yerine 1793 (H.1207) tarihinde atanan Seyyid İbrahim'in aldığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 558/234).

Tablo 2. 1. 5. Müfettiş atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	2	233/8; 234/2
561	2	97/7-16
562	2	61/221; 63/5
1135	18	148/22; 149/8-9; 150/20-21-22; 151/3; 153/16; 154/2-22; 156/16; 160/15-16-17; 161/4-6-9; 164/23
1145	1	198/4
1148	7	128/7-15; 131/16; 133/ 29-31-32-34
1149	5	37/2-3-6-8-13
1150	4	51/1; 52/15; 53/22; 56/4
1151	1	35/13; 36/13
1154	2	89/16; 90/10
1155	3	50/10; 51/9; 52/11
1156	2	44/20; 45/10
1157	2	203/15; 204/25

2.1.6. Kâtib

Kâtib sözcüğü, sözlükte “kitâbet eden, yazan, yazıcı; usta yazıcı, sekreter, noter” gibi anlamlara gelmektedir (Develioğlu, 1997: 570). Osmanlı idari sisteminde büyük öneme sahip olan kâtipler, idari işlerin yürütülmesi, resmi yazışmaların yapılması ve belgelerin düzenlenmesi gibi birçok görevi yerine getiren meslek grubunu ifade eder.

Osmanlı bürokrasisinin önemli bir basamağını oluşturan kâtipler devlet dairelerinin yanı sıra mahkeme ve vakıflarda da görev almışlardır. Vakıflarda

mütevellinin yardımcısı konumunda çalışmakta olan kâtipler, vakıfların gelir-gider gibi kayıtlarını tutmakla sorumlu tutulmuşlardır.

Mardin Hurûfât Defterleri'nde katib atamasıyla ilgili toplam 114 adet kayıt tespit edilmiştir. Ayrıca defterlerdeki kayıtlar incelendiğinde bazı vakıflara ihtiyaç dolayısıyla ikinci bir kâtibin atandığı ve bunların “kâtib-i sâni” olarak defterlere kaydedildiği görülmektedir.¹³

Kayıtlardan kâtib olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmüştür. Mardin Câmî-i Kebîr'de bir akçe yevmiyeyle kâtib olan İsmail vefat edince yerine oğlu Seyyid İsmail atanmıştır.” (VGMA HD, nr., 1157/199). Baba Abdurrahman zaviyesinde beş akçe yevmiye ile kâtib olan Mustafa vefat edince yerine oğlu Osman atanmıştır (VGMA HD, nr., 1157/204).

Tablo 2. 1. 6. Kâtib atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No/ Satır No
558	2	232/8; 235/1
560	3	52/13; 53/2-14
562	7	60/2; 61/13-14; 62/9; 64 /1-15; 65/3
1135	17	145/23; 146/5-24-31; 148/4-27; 150/15; 152/1-12-14; 154/1-10-14; 157/4; 160/11; 16/8; 164/25
1145	14	196/1-2-20-29; 197/8; 198/1-3-19; 199/4; 201/11-22; 203/2-17; 204/11
1148	18	121/19; 124/17-24; 127/6; 128/1-22; 130/3; 131/6-12-15-23-31; 132 8; 133/ 12-17-22; 134/4-18
1149	3	36/14-17-20
1150	4	51/10-12; 52/3; 53/18
1151	6	35/5-20; 36/4-19; 38/18; 39/11
1154	4	89/20-25 90/13-14
1155/1	2	52/1-17
1156	11	42/13-16-22-34; 43/9-21-26; 44/3-4-20-21
1157	23	194/10 -15-23; 195/4-18-30-37; 196/21-22-23; 198/18-28-42; 199/8-25; 200/8-20-21; 201/1-11-25-28; 202/17

¹³ VGMA, HD, nr.: 562/62; 1135/ 164-201-202; 1146 / s.?.; 1148/ 124-129-131; 1150/ 56; 1155-1/ 51; 1156/44; 1157/ 200

2.1.7. Câbi

Sözlükte “vergi tahsildarı” (Develioğlu, 1997: 136) anlamına gelen câbi, terim olarak vakıflara ait cizye, haraç, kira ve diğer gelirlerinin tahsilatını yapan meslek grubunu ifade etmektedir. Câbi olarak görevlendirilen kişiler vakfın kayıt defterlerini mütevelliyeye sunarak hesap verirlerdi (Pakalın, 1993: 253).

Vakıflarda görevlendirilen câbilerin tayin, azıl, teftiş gibi her türlü idarî ve hukukî işleri vakfın bulunduğu yerin kadısı aracılığı ile yürütülmekteydi (İpşirli, 1992: 529-530).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde câbi atamasıyla ilgili toplam 101 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlar incelendiğinde câbi olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 10 akçe arasında olduğu görülmektedir. Câbilerin aldıkları ücretler arasında farklılık olmasının muhtemel nedeni vakfın büyüklüğü ve gelirleri olarak gösterilebilir. Muzafferîye Medresesi’nde bir akçe ile câbilik vazifesini yürüten Mahmud’un beratı 1705 (H.1116) tarihinde yenilenmiştir (VGMA HD, nr., 1157/194).

‘Mardin’de Muzaffer Medresesi evkâfında on akçe ile câbisi hal ve mahlûl olmağla bâ ‘arz-ı bende-i İsmail’e ‘inâyet.’ (VGMA HD, nr., 1157/198)

Tablo 2. 1. 7. Câbi atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
560	2	52/2-9
561	2	95/9-10
562	3	61/11; 62/15; 63/8
1128	1	226/13
1135	11	144/1-17; 147/22; 154/16; 156/18; 157/3-4; 160/1-6; 162/3; 164/16
1145	17	196/28-29; 197/4-24-25; 198/9-27; 199/4; 200/10-12-22; 202/1-6-26; 203/19; 204/2-16
1148	22	121/7-9-17-19-20; 122/21; 123/10-23; 127/16; 128/25-30-34; 129/9; 130/12; 131/17-34; 132/22-28; 134/3-12-18; 135/10
1149	1	36/6
1150	7	53/1-3-5-7-8; 55/10-11
1151	2	36/9; 40/13

Câbi atama kayıtlarına ilişkin tablo (Tablonun Devamı)

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1154	1	90/8
1155/1	5	50/2; 51/10; 53/5-13-19
1156	3	42/13; 43/2; 45/3
1157	24	194/32; 195/6-7-19-26-48-49; 196/22; 197/25-38; 198/4-22; 199/32-36-38; 200/4-22-26-33; 201/10-37; 202/23-25-36

2.2. Dini Hizmet Görevlileri

2.2.1. İmâm

Arapçada “öne geçmek, sevk ve idare etmek” gibi anlamlara gelen “emm” kökünden türetilen imâm, terim olarak “cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse” ve “devlet başkanı” anlamlarını taşımaktadır (Küçükaşçı, 2000: 178).

Osmanlı Devleti’nde müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde en geniş yeri işgal eden imâmlar, cemaatle kılınan namazları kıldırmak dışında birçok farklı görevi de yerine getirmekteydi. İmâmın üstlendikleri görevlere bakıldığında; ölüm ve defin, doğum kayıtları, nikâh akdi ve boşanma işlemleri ayrıca muhtar ve mahallenin ileri gelenleriyle birlikte fırınlarda ekmeklerin kontrolü, ihtikâr ve sahtekârlıkların önlenmesi gibi çeşitli işleri yürüttükleri görülmektedir (Beydilli, 2000: 183). Bunların haricinde imâmın devlet ile millet arasında köprü vazifesi üstlendikleri de söylenebilir. Nitekim gazete, radyo ve televizyon gibi yayın organlarının olmadığı bir dönemde devlet ve hükümetin her türlü emir ve yasakları imâmın aracılığıyla halka bildirilirdi (Kazıcı, 1981: 29-35).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde “imâm” atamasıyla ilgili toplam 175 adet kayıt tespit edilmiştir. Camilerin bazılarında ihtiyaca binaen ikinci bir imâmın da atandığı görülmektedir. İkinci imâm olarak da adlandırılan “İmâm-ı Sani” atamalarına ilişkin incelenen defterlerde 13 adet atama kaydı kayıtları tespit edilmiştir.¹⁴

Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan imâm olarak görevlendirilenlerden en düşük ücretin yarım akçe en yüksek ücretin ise 8 akçe olduğu

¹⁴ VGMA, HD, nr., 558 / 234; 561 / 697; 562/ 63; 1135 / 149; 1148 / 131-133-135; 1150 / 51-52; 1151 / 35-36-38; 1156 / 42

görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında çoğunlukla ödenen ücretlerin 2 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir.

Mardin'in Salah (Gökçe) köyünde bulunan mescidin yarım akçe ücretle imâmlığını yapan Ahmed vefat edince yerine Yunus Halife atanmıştır (VGMA HD, nr., 1148/131). Mardin Kalesi'nde bulunan camiye atanan imam ve hatip olan Abdullah'ın günlük 8 akçe ile yevmiye aldığı görülmektedir (VGMA HD, nr., 1156/45).

İncelenen defterlerden imâm olarak atanan kişilerden bazılarının hatîb, müezzin, nâzır, hafız ve cüzhân olarak da görev verildiği tespit edilmiştir. Bu tarz atamalardan bazılarının örnekleri aşağıda verilmiştir.

‘‘Mardin kazasında Koçhisar kazasında Şeyh Câmîi’nde üç akçe ile hatîb ve beş akçe ile imâm ve iki akçe ile cüzhân Şeyh Süleyman fevt oğlu Hüseyin’e ‘inâyet’’(VGMA HD, nr., 1148 /134).

‘‘Mardin’de Melik Mahmud Çarşı Câmîi’nde iki akçe ile imâm ve iki akçe ile hatîb olan Hâcî Ömer ferâğından Bekir evlâdı Seyyid Ali Bin Abdullah (...)’’(VGMA HD, nr., 558/232).

‘‘Mardin kazasında vâki‘ Şeyh Şeyhullah Câmîi Şerifde yevmî bir akçe vazîfe ile imâm olan bir akçe ile Hâfız olan Abdullatif Halîfe’ye bâ berât-ı tecdîd.’’(VGMA HD, nr., 1135/156).

Tablo 2. 2. 1. İmâm atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	3	232/7-10; 233/1
560	2	52 /11; 54/1
561	2	95/12; 96/15
1128	4	226/3-4-9-12
1135	38	144/11-21-23-34-36; 145/14-24; 146/11-17-19-35; 147/3-10-16; 148/16; 149/13; 150/8-16; 151/7-20; 152/8-16; 153/7-15-21; 155/10; 156/4-9; 158/10-14; 159/10-11-12; 160/7; 162/ 6; 163/8; 165/1-5
1145	21	196/10-16-23; 197/9-27; 198/13-17; .199/13-14-16; .200/2-23-27-28; 201/7-23-25; .202/12-18; .203/13; 204/5
1146	2	1-2
1148	45	121/10-12; 122/8-15-19; 123/6-17; 124/11-18-19; 125/2-10-18; 126/1; 127/14-17-18-22; 128/3-4-16?-17?-27-28-35-39; 129/17; 130/13?-18-21; 131/10?-21-26-29; 132/1-6-15-16; 133/15; 134/10-15-22-24-26-28

İmâm atama kayıtlarına ilişkin tablo (Tablonun Devamı)

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1149	3	36/9-13-21
1150	10	52/11-20-21; 53/6-11-21; 54/9; 55/5; 56/5-15
1151	2	35/2; 40/5
1154	1	91/10
1155/1	7	50/3; 51/12; 53/4-7-9-20
1156	9	42/9-15-31; 44/9/?-14-21; 45/1-19-20
1157	26	194/3-7-14; 195/2-32-52; 196/2-8-12-15-19-43; 197/20-36; 198 7-16; 199/1-9-15-22-34; 201/7-19-23; 202/19-24

2.2.2. Müezzîn

Sözlükteki anlamı “ezan okuyan” (Develioğlu, 1997:830) olan müezzînlerin en önemli görevlerinden biri namaz vakitlerinin girdiğinin yüksekçe bir yerden halka duyurulmasıdır.

Müezzînler camilerde ezan okumak ve kamet getirmek dışında halife, sultan, vezir ve kumandanlar göreve geldiklerinde, sefere çıktıklarında veya dönüşlerinde onları öven kasideler de okurlardı (Küçükaşçı, 2006: 491-493).

İncelenen defterlerden müezzîn atamasıyla ilgili toplam 135 adet atama kaydı tespit edilmiştir. Ayrıca bazı vakıflarda ihtiyaca binaen ikinci bir müezzîn görevlendirilmesinin yapıldığı da tespit edilmiştir. İkinci müezzîn için müezzîn-i sani terimi kullanılmış ve Mardin Hurûfât Defterlerinde bu görevlilere ait 8 adet atama kaydı tespit edilmiştir.¹⁵

Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan “müezzîn” olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük yevmiyelerinin yarım akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir.

En düşük ücretle görevlendirilen 5 atama kaydında atanan kişilerin yevmiyelerinin yarım akçe olduğu görülmektedir. Şeyh Çabuk Mescidi’nde yarım akçe ücretle müezzîn olan Osman Halife, oğlu Mahmud Halife için kendi rızasıyla görevinden feragat etmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/148).

En yüksek ücretle atanan görevlilerden 6 adet atama kaydında atanan kişilerin yevmiyelerinin 5 akçe olduğu görülmektedir. Şehidiye Camisi’nde beş akçe ile müezzîn

¹⁵ VGMA, HD, nr., 560/53; 562/65; 1135/145-147; 1145/198; 1148/128; 1150/51; 1154/90.

olan es-Seyyid Abdulkadir vefat edince yerine Abdürrahim atanmıştır (VGMA, HD, nr., 562/61).

Bazı atama kayıtlarında ise müezzin olarak atanan kişilerin aldıkları ücretler belirtilmemiştir:

‘‘Mardin’de Selah nâm karye Mescidi’nde müezzin olmayıp Şeyh Mehmed’e ‘inâyet...’’(VGMA, HD, nr, 1157/196).

Tablo 2. 2. Müezzin atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	234/17
560	1	52/5
561	4	95/2-7; 97/9-18
562	5	61/2-7; 62/4?; 63/3; 64/11
1135	40	144/20-37; 145/ 6-26-30-38; 146/16-18; 147/7 ; 148/20-21-25; 150 5-6; 151/1-2 ; 152/11-17; 153/6; 154/17-26; 155/2-11; 156/15-23?; 157/1-6?-9-11; 158/14-18; 159/2; 161/17; 162/16-17-18; 163/10; 164/13-18; 165/2
1145	21	196/18; 197/6-16; 198/15-16-28; 199/3-7-15-25; 200/2-5-14; 201/15; 202/9-13-22-24; 203/14; 204/9-12
1148	19	121/8-17; 122/6-10; 123/22; 124/1-3; 125/12-17; 126/9; 127/3-25; 128/14; 129/25; 130/5; 131/1; 134/21-25; 135/11
1149	1	36/12
1150	3	51/14; 52/12; 56/1
1151	1	35/3
1154	1	89/3
1155/1	4	50/11; 51/11; 53/14-16
1156	2	42/4; 44/7
1157	32	194/4-16-24-31-39; 195/31-33; 196/4-5-6-9-13; 197/4-8-11; 198/7-21-27-31; 199/10-13-21; 200/7-16; 201/9-29-35-38-40; 202/3-11-31

2.2.3. Hatîb

Sözlükteki anlamı “camide hutbe okuyan” (Develioğlu, 1997: 391) olan hatîb sözcüğü terim olarak bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma yapan kişiyi ifade etmektedir (Kaya, 1998: 156-158).

Medrese eğitimi almış kişiler arasından seçilen hatîpler, diğer çoğu görevlide olduğu gibi feragat eder, ölür veya görevini terk ederse yeni bir atama yapılır ve önceki görevlinin varsa oğlu yoksa başka bir yakını bu göreve atanmaktadır (Taç, 2012: 19).

İncelenen defterlerde “hatîb” atamasıyla ilgili toplam 59 adet atama kaydı tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan “hatîb” olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 6 akçe arasında olduğu görülmektedir.

“Mardin’de Mendikan nâm karyede Hâcî Mehmed Câmîi’nde bir akçe ile hatîb Mehmed ferâğından İbrahim’e ‘inâyet.’”(VGMA, HD, nr., 1157/200).

En yüksek ücretle atanan görevliye ait atama kayıtları incelendiğinde 2 atama kaydında görevlendirilen kişilerin 6 akçe aldıkları görülmektedir. Kasım Padişah Medresesi mescidine altı akçe ücretle hatîb olan Abdulkadir Halife’nin beratı 1756 (H.1169) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/154).

Ayrıca bazı atama kayıtlarında hatîb olarak atanan kişilerin aldıkları ücretleri belirtilmemiştir:

“Mardin kazasına tabi Ğurs Evsat karyesinde vâki câmîi hatîbi olan İsa Hâlîfe’ye tecdîd buyuruldu.” (VGMA, HD, nr., 1135/147).

Tablo 2. 2. 3. Hatîb atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	232/10
561	2	95/13; 98/3
562	1	63/13
1135	10	144/35; 146/19; 147/3-11; 149/13; 151/7; 154/6; 156/2; 159/6; 164/4
1145	6	196/19; 197/27; 199/12-16; 200/25; 201/26

Hatîb atama kayıtlarına ilişkin tablo (Tablonun Devamı)

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1148	17	121/10-25; 122/8-15; 125/2-18; 127/17; 128/3-4-27-35; 131/7; 132/6-17; 133/18; 134/10-26
1149	1	36/7
1150	5	50/3; 51/13; 53/9
1151	1	40/5
1155/1	3	50/11; 51/11; 53/14-16
1156	3	45/19-20; 46/6
1157	9	195/30; 196/2-8-21-38; 197/21; 199/9-22; 200/25

2.2.4. Vâiz

Sözlükteki anlamı “İbadet yerlerinde dini öğütlerde bulunan”(Develioğlu, 1997: 1321) olan vâiz, terim anlamıyla bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmakla görevli kişiyi ifade etmektedir (Cirit, 2012: 404).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde vâiz atamasıyla ilgili sadece 24 adet kayıt tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan vâiz olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 3 akçe ile 8 akçe arasında olduğu görülmektedir. Vaiz olarak en düşük ücret alan görevlinin Câmi‘-i Kebîr’de 3 akçe yevmiye ile vâiz olan Seyyid Ömer’in vefat etmesiyle yerine 1709 (H.1120) tarihinde atanan Hâcî Hüseyin’in olduğu görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1157/197).

En yüksek ücretle atanan görevlilerin kayıtları incelendiğinde 8 akçe ile 7 adet görevli ataması tespit edilmiştir. Mardin’de Câmi‘-i Kebîr’de sekiz akçe ile vâiz olan Seyyid Osman’ın 1760 (H.1174) tarihinde kasr-ı yedinden yerine oğlu Seyyid Ahmed atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1135/164). Seyyid Ahmed’in beratının 1776 (H.1189) tarihinde yenilendiğini görmekteyiz (VGMA, HD, nr., 1154/89).

Vâizlik görevi üstlenen Seyyid Ahmed’in ayrıca birçok vakıfta farklı görevler yaptığı da görülmüştür. Nitekim Sultan Hamza-i Kebîr evkâfında beş akçe ile muhasib; Sultan Hamza-i Sağır Mescidi’nde iki akçe ile ihlâshan, beş akçe ile nâzır, beş akçe ile muhasib; Kasım Padişah Medresesi evkâfında on beş akçe ile duâgü, iki akçe ile

cüzhân; Câmi‘-i Kebîr’de iki akçe ile muvakkit, beş akçe ile müfettiş; Cihangiriye Medresesi evkâfında on akçe ile duâgü; İmam Zeynel Abidin Zâviyesinde beş akçe ile duâgü; Şehidiye Medresesi’nde beş akçe ile dersiâm gibi görevlerin Seyyid Ahmed’e verildiğine ilişkin atama kayıtlarının sıralı olarak deftere kaydedildiği görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1154/89).

Tablo 2. 2. 4. Vâiz atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
562	1	62/8
1135	6	146/32; 149/9; 153/2; 157/18; 164/1-3
1145	2	198/7-10
1148	5	127/9; 130/11; 132/5; 133/25-30
1150	1	52/2
1151	2	37/4; 39/18
1154	2	89/9; 90/5
1156	2	43/19-21
1157	1	197/7

2.2.5. Cüzhân

Cami, tekke ve zaviyelerde belli bir ücret karşılığında görevlendirilen cüzhânların görevleri namazlardan önce veya sonra Kur’ân’dan bir cüz okumaktır (Sertoğlu, 1986: 68; Akgündüz, 2020: 450).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde cüzhân atamasıyla ilgili toplam 255 adet kayıt tespit edilmiştir. Tespit edilen kayıtlardan cüzhân olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir. Câmi‘-i Kebîr’de bir akçe ile cüzhân olan Ahmed vefat edince yerine Hızır atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/196). Sultan Hamza-i Kebir evkâfından almak üzere yevmî beş akçe ile cüzhân olan El-Hâc Ömer vefat edince yerine oğlu İbrahim atanmıştır (VGMA, HD, nr., 561/96).

Hurûfât defterlerinde geçen atama kayıtlarından cüzhân olarak yapılan görevlendirmelerin ölüm ve feragat gibi nedenlerle sona erdiği; yeni yapılan atamalarda

selef/halef arasında bir akrabalık bağının olduğu görülmüştür. Cihangiriye Zaviyesi'nde görevli olan Mustafa ölünce yerine oğlu Kasım 2 akçe ile görevlendirilmiştir (VGMA, HD, nr., 558/232). Yine Kasım Padişah Medresesi vakfından almak üzere dört akçe ile cüzhân olan Mehmed ölünce yerine kardeşi Hâcî Kasım Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 561/96).

İncelenen defterlerden tespit edilen diğer önemli bir husus da bu göreve kadınların da atandıklarıdır. Hâcî Abdullatif Câmîi evkâfından almak üzere iki akçe ile cüzhân olan Hâcî İsmail görevinden kendi isteğiyle ayrılınca yerine 1793 (H.1207) tarihinde Reşide Hatun atanmıştır (VGMA, HD, nr., 558/234).

Tablo 2. 2. 5. Cüzhân atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	3	232/9-11; 234/9
560	10	52/1-5-12-13; 53/1-3-4-6; 54/5-8
561	5	95/10-14-15; 96/13; 97/2
562	16	61/5-6-8-9-13; 63/4-6; 64/4-9-12-14-16; 65/1-3-4-5
1128	1	226/8
1135	53	144/13-38; 145/18-37; 146/1-4-9-29-34; 147/1-6-8; 148/1-3-6-7-26; 149/2-7-15-16; 150/5-10-14-18; 151/8-10; 152/5-20; 153/9-18; 154/15; 155/1; 156/12; 157/6-9; 158/6-15; 159/2-3; 160/8; 161/13-18-19; 162/16; 163/3-7; 164/8-9-11-18-21; 165/4
1145	39	196/22-27-30-31-32; 197/5-10-15-18-22-23; 198/6-14-22-24; 199/12-18-19-20-23-24; 200/1-3-5-14-18; 201/1-2-3-5-8-12; 202/15-16-21; 203/7-8-11; 204/1
1146	4	4-6-12-15
1148	31	121/13-14-23-24; 122/2-7; 123/12; 124/4-21; 126/2-11; 127/7-20-23; 128/8-9-20-34; 131/24-32-35; 132/20-22-23-24-27; 133/33; 134/1-5-23-26
1149	3	36/16-21; 37/5
1150	16	51/8-9-11-12-13; 52/2; 53/10-17-20; 54/4; 55/4; 56/6-8-13-15-17
1151	7	35/3; 36/2; 38/1-10-11-15; 39/12
1154	9	89/17; 90/9-11-13-15-16-17-19; 91/6
1155/1	7	50/4-7; 52/14-18; 53/1-2-5
1156	12	42/1-2-5-8-24-25; 43/23-28; 44/2-9-10; 45/14
1157	33	194/2-12-36; 195/1-5-8-23; 196/1-7; 197/8-10-24-33-40; 198/10-14-20-26-27; 199/11-14-30; 200/13; 201/12-16-21-26-27-31; 202/7-10-20-31

2.2.6. Duâgû

Sözlükteki anlamı “duâ eden, duâcı” (Develioğlu, 1997: 215) olan bu terim belli bir ücret karşılığı vakıfların kurucuları için ve belirli merasimlerde duruma ve zamana uygun dualar okumakla vazifeli kimselere denir. Başlarda ilim ve tarikat mensuplarının maddi olarak desteklenmesi için bu vazife kendilerine tevdi edilse de zamanla ehil olmayan kişilerin de bu durumdan faydalanmaya çalışmasıyla suistimale uğramıştır (İpşirli, 1994: 541).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde duâgû atamasıyla ilgili toplam 332 adet kayıt tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan duâgû olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 30 akçe arasında olduğu görülmektedir. Cihangiriye Zâviyesinde bir akçe ücretle duâgû olarak Mehmed bin İbrahim’in atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1157/ 198). En yüksek ücrete ait atama kaydı ise şu şekildedir:

“Mardin’de Sultan Hamza-i Kebir evkâfı zevaidinde yevmî otuz akçeye ber-vech-i duâgû Mehmed fevtinden mutasarrıf Seyyid Hasan (...) dört muharrem tarihiyle mutasarrıf iken kasr-ı yedinden Osman bin Ömer ile Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud’a müştekie başka başka berat buyurulmayı bâ berat-ı ferağı buyuruldu.”(VGMA, HD, nr., 1148/134)

Tablo 2. 2. 6. Duâgû atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	11	232/1-13); 233/2-3-5-6-9-10-15; 234/11?-20
560	10	52/4-7-10; 53/5-8-10-11; 54/2-4
561	11	96/3-6-9-16; 97/1-5-6-10-13; 98/3
562	16	60/5-6-9; 61/15-16; 62/11-14-16; 63/9; 64/3-5-6-7-8-10; 65/6
1128	1	226/10

Duâgû atama kayıtlarına ilişkin tablo (Tablonun Devamı)

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1135	80	144/3-4; 145/9-12-15-22-36; 146/8-25-26-27-33; 147/12-13-17-18-19-21; 148/5-10-11; 149/4-5-6-10-21; 150/11-23; 151/5-9-11-12-13-14-19; 152/21; 153/17-23; 154/5-7-8-17-25; 155/9-12-16-17; 156/7-10-11; 157/5-8-14-15-16; 158/3-8-19; 159/1-5-7-14; 160/3-9-10; 161/5-10-14-20; 162/1-14-15-21; 163/11-17-20-21; 164/2-7-17
1145	12	197/14; 199/8-25; 200/7-11-17; 202/8-14; 203/9; 204/3-10-22
1146	3	3-9-13
1148	56	121/12-24; 122/9-12-14-16-23-25; 123/11-13-14-15-26-28-29-30; 124/12-22; 125/14-21; 126/8-16-18-22-23; 127/8-10-13-24; 128/2-11-38; 129/16-22; 130/20-22-24-25; 131/1-2-3-4-5; 132/7-18; 133/6-7-9-13-21-23; 134/2-9-16-17; 135/2
1149	7	36/1-2-8; 37/4-11-12-15
1150	17	51/4-6-7; 52/4-6-17; 53/12-16; 54/1-18; 55/1-6; 56/7-9-12-14-18
1151	20	35/6-7-8-9-10; 36/5-6-7-12-14-15; 37/1; 38/7-14-17; 39/4-6-14-15; 40/3
1154	19	89/1-6-8-10-12-18-19-21-23-24; 90/1-3-6-18-21; 91/2-3-4-9
1155/1	9	50/1-5-6; 51/1-5; 52/3-5-6; 53/15
1156	13	42/7-10-21; 43/6; 44/1-6; 45/6-11-15-17; 46/3-4-5
1157	27	196/3-11-26-28-32-35; 197/3-5-15-35; 198/9-25-36; 199/19-23-26-27-33; 200/11-12-23-24-28-29-30; 201/33; 202/8

2.2.7. İhlâshan

İhlâshanlar camilerde ihlas süresini okumakla vazifelidir. Mardin Hurûfât Defterleri'nde ihlâshan atamasıyla ilgili toplam 43 adet kayıt tespit edilmiştir. Tespit edilen kayıtlardan ihlâshan olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin

2 akçe ile 8 akçe arasında olduğu görülmektedir. Aynı zamanda diğer görevlilerde olduğu gibi ölüm ve feragat gibi nedenlerle boşalan görevlere genellikle önceki görevlinin yakını atanmıştır. Sultan Hamza-i Sağır Mescidinde iki akçe ile ihlâshan olan Seyyid Ahmed'in beratı 1776 (H.1189) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1154/89). Kasım Padişah Medresesi ve Câmii vakfından almak üzere sekiz akçe ücretle ihlâshan Ali görevinden feragat edince yerine Latif bin Mustafa 1776 (H.1189) tarihinde atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1150/55).

Tablo 2. 2. 7. İhlâshan atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	234/9
560	1	52/13
562	4	61/6; 64/2-9; 65/3
1128	1	226/13
1135	9	146/3; 149/21; 150/17; 154/3; 158/9; 160/18; 161/17; 162/20; 163/7
1145	6	196/5; 198/30; 199/1; 200/15; 202/11; 204/15
1148	7	123/21; 126/3-10; 127/16; 128/24; 129/11; 131/33
1149	1	37/14
1150	4	51/12; 53/2; 54/17; 55/2
1151	2	36/21; 40/10
1154	2	89/5; 90/13
1155/1	1	50/8
1156	2	42/11; 44/2
1157	2	198/40; 199/24

2.2.8. Şeyh

Sözlükte “yaşlı adam, ihtiyar, bir tekke ve zaviyede reislik eden müritleri bulunan kimse” (Develioğlu, 1997: 1161) gibi anlamları olan şeyh terimi, çeşitli ilim dallarında otorite kabul edilmiş âlimler için de kullanılan bir ünvandır (Avcı, 2010: 39).

Özellikle tasavvuf alanında müritlere önderlik eden, müritlerin irşad vazifesini üstlenen görevliler için bu terimin kullanıldığını görmekteyiz (İzmirli, 2019: 225-256).

Şeyhlerin çoğunlukla belli bir ücret karşılığında tekke-zaviye gibi vakıflara atamaları olurken bazı medrese ve camilerde de bu görevlere ait atama kayıtları tespit edilmiştir. Şeyhlerin görev süreleri genellikle ölümleriyle sona ermektedir.

Mardin Hurûfât Defterleri'nde şeyh atamasıyla ilgili olarak toplam 87 adet kayıt tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan şeyh olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük yevmiyelerinin 1 akçe ile 6 akçe arasında olduğu görülmüştür. Sultan İsa Câmîî Şerîfî ve Medresesi vakfından almak üzere yevmî altı akçe ile Şeyh olan Abdullah vefat edince evladı olmadığından yerine es-Seyyid Murad Halîfe 1756 (H.1175) tarihinde atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1156/43).

Tablo 2. 2. 8. Şeyh atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	2	233/12; 234/16
561	2	95/16; 97/11
562	2	60/3-12
1135	13	144/19; 148/15-17; 149/1-17-18; 153/22; 156/6; 159/9; 160/6; 163/4-12; 164/15
1145	10	196/1; 198/10-28; 199/18; 200/9; 201/27; 202/2; 203/5-18; 204/4
1146	1	11
1148	17	121/5-15; 122/3; 123/16-19; 124/16; 125/7; 126/7-14; 129/2-14-20; 130/19; 132/12; 133/10-14; 134/13
1150	3	51/17; 53/4; 55/8
1151	4	35/20; 37/2; 39/17; 40/3
1154	3	89/11; 90/12; 91/7
1155/1	6	51/2-6; 52/2-7-12-15
1156	9	42/26-30; 43/15-19-27; 44/16; 45/2?-23; 46/2
1157	15	194/10-35; 196/20; 197/6; 198/17-20; 199/29; 200/6-18-34; 201/5-13-14-36; 202/15

2.2.9. Aşrhân

Sözlükte “onuncu veya öşür toplayan”(Develioğlu, 1997: 52) gibi anlamlara gelen “aşır” sözcüğünden türeyen aşrhân terim olarak ise namazlardan sonra Kur’ân’dan on âyet miktarı okumakla görevli olan kişileri ifade etmektedir (Akgündüz, 2020: 448).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde aşrhân atamasıyla ilgili toplam 20 adet kayıt tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan aşrhân olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 2 akçe ile 6 akçe arasında olduğu görülmektedir. Şehidiye Câmii’ne iki akçe ile aşrhân olarak Abdullah 1712 (H.1123) tarihinde atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/197).

Aşrhân olarak görevlendirilenlerin diğer bazı görevleri de yaptıkları görülmektedir.

“Mardin’de Kasım Padişah evkâfından almak üzere yevmî altı akçe ile ‘aşrhân ve yevmî dört akçe ile ser mahfil ve yevmî sekiz akçe ile mu‘allim-i sıbyan olan Seyyid İsmail fevt mahlûlünden oğlu Seyyid Yusuf’a Nâibi Seyyid Ahmed arzıyla tevcih buyuruldu.” (VGMA, HD, Mardin, 1150/54)

Tablo 2. 2. 9. Aşrhân atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
560	1	54/7
562	1	63/15
1135	4	144/14; 146/9; 152/20; 154/9
1145	2	196/2; 199/2
1148	1	132/9
1150	2	54/10; .55/17
1151	3	39/5-13; 40/12
1156	2	43/25; 45/14
1157	4	197/30; 198/19; 199/11; 201/8

2.2.10. Ta'rifhân

Ta'rifhân, cami ve tekkelerde namazdan önce Hz. Peygamber ile diğer islam büyüklerinin evsafirini (sifatlarını) cemâate yüksek sesle anlatmaya çalışan görevliler için kullanılan bir ünvandır (Develioğlu, 1997: 1206).

Mardin Hurûfât Defterleri'nde ta'rifhân atamasıyla ilgili toplam 8 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan ta'rifhân olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 2 akçe ile 4 akçe arasında olduğu görülmüştür. Câmi'-i Kebîr'de iki akçe ücret ile ta'rifhân Seyyid Abdullatif'in beratı 1756 (H.1169) tarihinde yenilenmiştir (VGM, HD, nr., 1135/148). Yine atama kayıtlarından Câmi'-i Kebîr'de dört akçe ile ta'rifhân olan Mehmed vefat edince yerine oğlu Seyyid Abdurrahman 1791 (H.1205) tarihinde atanmıştır (VGM, HD, nr., 558/232).

Tablo 2. 2. 10. Ta'rifhân atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	232/5
1135	2	148/14; 164/6
1145	1	198/23
1148	1	128/6
1150	1	54/2
1151	1	38/2
1157	1	195/16

2.2.11. Noktacı

Noktacı, vakıflardaki cüzhân ve devirhânların vazifelerini denetleyen ve her seferinde Kur'ân'dan ne kadarının okunduğunu işaretleyen ve görevine gelmeyen görevlileri mütevellîye bildirerek vakıf işleyişinin ciddi bir şekilde devamını sağlayan meslek grubuna verilen isimdir (Akgündüz, 2020: 450). Bu meslek grubunun

görevlerini göz önünde bulundurduğumuzda vakfın dini hizmet görevlileri arasında ele alınmasının doğru olacağı kanaatine vardık.

Mardin Hurûfât Defterleri'nde noktacı atamasıyla ilgili toplam 11 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan noktacı olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 2 akçe ile 3 akçe arasında olduğu görülmüştür. Hatuniye Medresesi'nde iki akçe ile noktacı olan Ahmed vefat edince yerine Seyyid Hüseyin atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1145/196). Cihangiriye Medresesi'nde üç akçe ile noktacı olan İsmail görevinden ferâgat edince yerine Abdülbaki atanmıştır (VGMA, HD, nr., 558/234).

Tablo 2. 2. 11. Noktacı atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	234/6
561	1	95/14
562	1	62/10
1135	1	158/5
1145	2	196/26; 197/18
1146	1	7
1148	1	133/3
1155/1	1	53/2
1156	1	42/19
1157	1	202/27

2.2.12. Fetih-hân

Kur'an-ı Kerim'den fetih süresini okumakla görevli kişilere fetih-hân denilmektedir. İncelenen defterlerde fetih-hân olarak ataması yapılan toplam 8 adet görevli kaydı vardır.

Kayıtlardan “fetih-hân” olarak görevlendirilenlerin aldıkları ücretin 3 akçe ile 4 akçe arasında olduğu görülmüştür. Câmi'-i Kebîr vakfında dört akçe ile fetih-hânlık

görevine 1752 (H.1165) tarihinde İsmail'in atandığı tespit edilmiştir (VGMA, nr. HD, 1148/132). İsmail'in beratı 1757 (H.1170) ve 1762 (H.1175) tarihlerinde yenilenmiştir (VGMA, nr. HD, 1135/158; 1156/42).

2.2.13. Na'at -hân

Hz. Peygamberi öven şiirleri ifade eden “na'at” sözcüğünden türeyen na'at-hân için sözlükte “kaside okuyan, cuma günleri bâzı selâtin camileriyle tekkelerde güzel sesle na'at-i şerif okuyan adam” (Develioğlu, 1997: 949) şeklinde tanımlar mevcuttur. İncelenen defterlerde sadece bir adet na'at-hân atama kaydı mevcuttur. Kayda göre Câmî'-i Kebîr'de iki akçe karşılığında na'at-hân olan Abdülvahab vefat edince kardeşi Abdullatif Halife bu göreve atanmıştır (VGMA, nr. HD, 1145/198).

2.3. Eğitim-Öğretim Görevlileri

2.3.1. Müderris

Sözlükte “ders veren, ders okutan”(Develioğlu, 1997: 827) gibi anlamlara gelen müderris en genel anlamıyla vakıf kurumlarında öğrencilere ders okutan öğretim kademesinin en üst düzey yetkilisi olarak tanımlanabilir.

Mardin Hurûfât defterlerinde müderris atamasıyla ilgili toplam 13 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan müderris olarak görevlendirilenlerin aldıkları ücretler çoğunlukla “muayyene” ile ibaresiyle kaydedilmiştir. Genel olarak günlük yevmiyelerinin 10 akçe ile 15 akçe arasında olduğu tespit edilmiştir. Cihangiriye Medresesi evkâfından almak üzere on akçe ücretle müderris olarak es-Seyyid Ebubekir Efendi atanmıştır (VGMA, nr. HD, 1135/155).

Tablo 2. 3. 1. Müderris atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
560	5	53/5-6-7; 54/8-9
1135	3	153/20; 155/4-9
1146	1	13

Müderriis atama kayıtlarına ilişkin tablo (tablonun devamı)

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1148	1	130/9
1157	3	195/28-29; 198/8

2.3.2. Dersiâm

Sözlükte “talebeye, medreseliye ve herkese ders vermeye yetkili bulunan kimse, câmi hocası”(Develioğlu, 1997: 200) olarak tanımlanan dersiâm, eğitim kurumlarındaki öğrencilere ve halka açık derslere katılım sağlayanlara ders vermekle görevli kişiler için kullanılan ifadedir.

Mardin Hurûfât Defterleri’nde dersiâm atamasıyla ilgili toplam 20 adet kayıt tespit edilmiştir. Ayrıca Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan dersiâm olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük yevmiyelerinin 5 akçe ile 12 akçe arasında olduğu görülmektedir. Şehidiye Medresesi’nde dersiâm olarak beş akçe ücretle Mihir-zade Seyyid Ahmed’in 1748 (H.1160) tarihinde atandığı görülmektedir (VGMA, nr. HD, 1148/126). Yine atama kayıtlarından Şehidiye Medresesi’nde on iki akçe ile dersiâm olan Seyyid Ömer vefat edince yerine Seyyid Ali’nin 1798 (H.1212) tarihinde atandığı görülmektedir (VGMA, nr. HD, 562/60).

Tablo 2. 3. 2. Dersiâm atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
561	3	95/4; 96/7; 97/12
562	3	60/4-14; 61/19; 62/2
1135	5	147/5; 150/4; 151/6; 153/19; 155/4
1148	2	126/19; 128/29
1151	2	38/8; 39/16
1154	1	89/22
1156	2	43/20; 44/11

2.3.3. Muîd

Sözlükte “inzibat te’minine memur muallim yardımcısı”(Develioğlu, 1997: 788) anlamına gelen muîd kelimesi, müderrislerin medreselerde okuttuğu dersleri talebelere tekrar eden ve müderrise yardımcı olan öğretim elemanı olarak tanımlanabilir (Sakkâr, 2006: 86-87).

Mardin Hurûfât defterlerinde muîd atamasıyla ilgili toplam 49 adet kayıt tespit edilmiştir. Ayrıca Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan muîd olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 15 akçe arasında olduğu görülmektedir. Mardin’de Altun Boğa Mescidi’nde bir akçe ücret ile muîd olan İlyas vefat edince yerine oğlu Kasım Halîfe 1748 (H.1160) tarihinde atanmıştır (VGM, HD, nr., 1148/127). Şehidiye Câmii ve Medresesi evkafından almak üzere on beş akçe ile muîd olan İsmail görevinden feregat edince yerine Abdalbaki, 1793 (H.1207) tarihinde atanmıştır (VGM, HD, nr., 558/234).

Tablo 2. 3. 3. Muîd atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	234/7
560	2	252/3-8
561	1	98/4
562	1	61/4
1135	8	145/5-14; 146/14; 151/15; 152/6; 156/8; 158/2; 162/2
1145	2	196/17; 198/17
1146	1	5
1148	14	121/17; 124/15; 125/4; 127/2-5; 129/1-7-19; 131/9; 132/4; 133/5; 134/6-11-15
1149	1	36/7
1150	3	52/5-18; 56/20
1151	1	40/4
1154	1	90/4
1155/1	1	50/9
1156	2	42/9; 43/13
1157	7	194/18; 195/47; 199/6-35; 200/9-12-26

2.3.4. Muallim-i Sıbyân

Vakıflarda çocukların eğitim-öğretimiyle sorumlu olan görevlilere “Muallim-i Sıbyân” denilmektedir.

Mardin Hurûfât Defterleri’nde muallim-i sıbyan atamasına ilişkin 13 adet kayıt bulunmaktadır. Kayıtlardan bu görevlilerin 3 akçe ile 8 akçe arasında bir ücret aldıkları tespit edilmiştir. Bazı atama kayıtlarında ise görevlinin aldığı ücret belirtilmemiştir. Kasım Padişah evkafından almak üzere altı akçe ile ‘aşrhân, dört akçe ile ser mahfil ve sekiz akçe ile mu‘allim-i sıbyan olan Seyyid İsmail vefat edince yerine oğlu Seyyid Yusuf, Nâib Seyyid Ahmed arzıyla atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1150/54).

Tablo 2. 3. 4. Mu‘allim-i sıbyan atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
562	1	61/12
1135	3	146/22; 152/4; 154/23
1148	1	133/24
1150	4	52/10; 53/20; 54/10; 56/3
1151	1	40/12
1155/1	1	50/7
1156	2	43/11-16

2.4. Diğer Görevliler

2.4.1. Ferrâş

Vakıflarda temizlik işlerinden sorumlu görevliler için kullanılan bir isim olan ferrâş sözlükte “hizmetçi, süpüren” (Develioğlu, 1997: 299) gibi anlamlara gelmektedir. Ferrâşların, vakıfların temizliği dışında halı, kilim ve hasır gibi mefruşatı serip toplamak gibi farklı görevleri de bulunmaktaydı (İpşirli, 1995: 408-409).

Mardin Hurûfât Defterleri'nde ferrâş atamasıyla ilgili toplam 126 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan ferrâş olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 8 akçe arasında olduğu görülmektedir. Şeyh Eminüddin Bimarhanesi'nde bir akçe ile ferrâş Mehmed vefat edince yerine Ali'nin atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1145/200). Baba Abdurrahman Tekkesi'nde sekiz akçe ile ferrâş olan Ahmed Halife'nin beratı yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1156/42).

Tablo 2. 4. 1. Ferrâş atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
560	1	52/16
561	5	95/3-8; 96/8-16; 98/1
562	3	60/11-12-13
1128	2	226/1-7
1135	20	144/6-7-18; 145/16-19-28; 146/13; 147/15; 148/28; 49/14; 150/9; 151/17; 152/15; 153/4-5; 155/8-13-15; 159/15; 161/3
1145	14	196/4-7-15; 197/11; 198/11-12-26; 199/9-17; 200/20; 201/20-24; 202/19; 203/15
1148	19	123/20; 124/9-10; 125/8; 126/6-17; 128/12-26; 129/5; 130/6-17; 131/8; 132/10; 133/19; 134/23-27; 135/6-7-10
1149	1	36/4
1150	6	51/16-18; 53/1; 54/6-8; 56/1
1151	2	36/22; 38/16
1154	2	89/14; 91/1
1155/1	4	50/2; 51/8; 53/1-11
1156	8	42/6-28-29; 43/5; 44/5; 45/4-13-16
1157	35	194/1-8-20-26-28-38; 195/10-25-38; 196/5-6-10-18-27-31-36; 197/2-19-40; 198/6-23-24-33-34-37; 199/2-3-17; 200/10-17-31; 201/6-18; 202/3-16

2.4.2. Serây-dâr

Sözlükte, “büyük yerlerde yemek ve sofrâ işlerine bakan kimse” (Develioğlu, 1997: 1097) olarak tanımlanan serây-dâr kelimesi terim olarak vakıfların alışveriş ve mutfak işlerini gören kimse olarak tanımlanabilir.

İncelenen defterlerde serây-dâr atamasına ilişkin 110 adet atama kaydı tespit edilmiştir. Bu görevlilerin aldıkları ücretler yarım akçe ile 5 akçe arasında değişmektedir.

Yarım akçe ücretle sadece bir görevlinin atandığını tespit ettik. Şeyh Çabuk Mescidi’nin yarım akçe ücretle serây-dârı olan Osman’ın bu görevden feragat etmesiyle yerine 1756 (H.1169) tarihinde Abdurrahman Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1135/148). Kasım Padişah Medresesi vakfında beş akçe ile serây-dârı olan Mustafa vefat edince yerine 1742 (H.1154) tarihinde oğlu Süleyman atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1145/203).

Tablo 2. 4. 2. Serây-dâr atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	2	233/14; 234/18
561	2	95/6; 96/16
562	1	62/6;
1128	1	226/6
1135	27	144/20; 145/2-11-25-34; 146/2; 147/4-9; 148/18-19-21-23; 150/2-3; 151/4; 152/19; 153/12; 154/11-20-21; 156/22; 158/12; 162/9-19; 163/19; 164/12-26;
1145	18	196/33; 197/1-13; 198/32-33; 199/7-11-21; 200/13-19; 201/19; 202/10; 203/1-3-6-10-16; 204/6
1148	17	122/20; 123/4; 124/13-23-24; 125/12-15; 126/5-13; 127/19; 128/10; 129/6-10-15; 132/3-14; 135/11
1150	3	53/9; 54/8; 56/2
1151	1	36/20
1155	4	50/2; 51/11; 53/6; 54/2
1156	4	42/4; 44/19; 45/12; 46/1
1157	30	194/21-22-27-37-42; 195/12-13-21-24-35-36; 196/30-33-41; 197/18-22-26; 198/12-18; 199/37; 200/16; 201/4-20; 202/14-22-29-30-33-37; 203/28

2.4.3. Kennâs

Sözlükte “süpürücü” anlamında olan kennâs sözcüğü genel anlamda vakıfların abdesthanelerinden sorumlu olan kişiler için kullanılan bir terimdir (Develioğlu, 1997: 584).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde kennâs atamasıyla ilgili toplam 23 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan kennâs olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir. Sultan Hamza-i Sağır evkafından almak üzere beş akçe ile kennâs olan Seyyid Yusuf bin Mehmed vefat edince yerine Seyyid Halil bin Seyyid Ali atanmıştır (VGMA, HD, nr., 561/95).

Tablo 2. 4. 3. Kennâs atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	233/16
561	2	95/1-8
562	2	60/7; 64/12
1135	4	144/2; 145/8; 150/7; 155/7
1149	1	36/4
1150	2	51/5; 53/19
1151	3	36/12; 38/6; 40/11
1155/1	1	53/11
1156	5	42/24; 43/7-29; 45/13-24
1157	1	200/1

2.4.4. Çerağdar

Sözlükte “fitil, mum” (Develioğlu, 1997: 175) gibi anlamlara gelen çerağ sözcüğünden türeyen çerağdar, vakıfların aydınlatmasından sorumlu görevliler için kullanılan bir tabirdir.

Çerağdarlar vakıflardaki aydınlatma işlemlerinin sorunsuz bir şekilde sağlanması için mum ve kandilleri hazırlayarak geceleri yakmakla görevlidir. Hurûfât defterleri kayıtlarında bu görevliler için “kandilci, kandildar” gibi farklı isimler de kullanılmaktadır. Çalışmamızda “Çerağdar” atamasıyla ilgili toplam 31 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan “Çerağdar” olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir. Şeyh Mahmud Türki Mescidi’nde bir akçe ücretle çerağdar olan Sefer vefat edince yerine Mehmed atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/194). Baba Abdurrahman vakfından almak üzere beş akçe ücretle çerağdar olan Ömer Halife’nin beratı yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/163).

Tablo 2. 4. 4. Çerağdar atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
560	1	52/5
561	1	98/2
1135	8	145/8; 148/24; 15 /10; 155/7; 156/17; 163/1-13; 164/17
1145	2	196/6-24
1148	5	122/13-25; 123/8; 124/5; 135/1
1150	1	51/5
1151	1	36/8
1155	1	51/4
1156	4	43/7; 44/12; 45/21-22
1157	7	194/17; 195/3-22-42; 200/32; 202/2-32

2.4.5. Loğkeş

Loğ sözcüğü, Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde “Yollarda, tarlalarda toprağı ezmek veya toprak damlı evlerin üstündeki killi toprağı sert bir katman durumuna getirmek için dam üzerinde yuvarlanan, silindir biçimindeki ağır taş; loğ taşı, yuvgu, yuvak” (TDK, 2023) gibi anlamlara gelmektedir. Yağmur ve kar yağışları

sonrasında toprak yapılı damların zarar görmemesi açısından belli aralıklarla loğ taşıyla damların bastırılması gerekmektedir. Vakıf kurumlarında belli bir ücret karşılığında bu işlemleri yerine getiren meslek grubuna “loğkeş” denilmektedir. Mardin Hurûfât Defterleri’nde loğkeş atamasıyla ilgili toplam 19 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan loğkeş olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 3 akçe arasında olduğu görülmektedir. Burdan da anlaşılacağı üzere bu meslek grubunun çalışanlarının ücretlerinin diğer meslek gruplarından aşağı bir seviyede olduğunu görülmektedir.

Latifiye Câmii Şerifinde üç akçe ücretle loğkeş olarak çalışan Hacı Hasan vefat edince yerine Kasım Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1156/42).

Tablo 2. 4. 5. Loğkeş atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
1135	6	145/2-21; 147/23; 152/9; 154/19; 162/8
1145	1	197/13
1148	7	123/3-5; 124/23; 125/6; 130/6; 132/11; 134/31
1156	2	42/27; 43/30
1157	3	197/26; 198/38; 201/4

2.4.6. Keyyâl

Keyyâl, sözlükte kileci, kile ile ölçen kimse olarak tanımlanmaktadır (Develioğlu, 1997: 591). Kile ise buğday ve hububat çeşitlerinin ölçümü için kullanılan isimdir (Pakalın, 1993: C.II-256). Keyyâl olarak görevlendirilenler vakıfların öşürlerini toplamakla sorumludur.

Mardin Hurûfât defterlerinde keyyâl atamasıyla ilgili toplam 24 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerden tespit edilen kayıtlardan keyyâl olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 2 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir.

“Mardin haricinde Kasım Padişah Medresesi evkâfından almak üzere yevmî iki akçe ile keyyâl ve yevmî iki akçe ile cüzhân Seyyid Mustafa fevt mahlûlünden oğlu Seyyid Ebubekir’e ‘inâyet.’”(VGM, HD, nr., 562/65)

‘‘Mardin’de Kasım Padişah evkâfında yevmî beş akçe ile keyyâl olan Ahmed bilâ veled fevt mahlûlünden Seyyid Abdül Gaffur’a ‘inâyet.’’’(VGM, HD, nr., 1149/36)

Tablo 2. 4. 6. Keyyâl atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	2	232/6-14
561	1	96/14
562	2	62/3; 65/4
1135	5	146/28; 153/11; 157/13; 160/60; 164/20
1145	3	202/17; 203/15-20
1148	3	124/14; 126/4-24
1149	1	36/11
1150	1	52/4
1151	2	35/16; 38/9
1155/1	2	51/7-16
1156	1	44/18
1157	1	194/11

2.4.7. Bevvâb

Sözlükte kapıcı, kapı bekçisi gibi anlamlara gelen bevvâb, vakıf kapılarının belli saatlerde açılması-kapatılması, vakıfların giriş-çıkışlarının kontrol edilmesi ve güvenliğinin sağlanması gibi görevleri belli bir ücret karşılığında icra eden kişiler için kullanılan bir terimdir (Develioğlu, 1997: 117; Pakalın, 1993: C.I-212).

Mardin Hurûfât Defterleri’nde bevvâb atamasıyla ilgili toplam 48 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterler incelendiğinde bevvâb olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük ücretlerinin 1 akçe ile 10 akçe arasında olduğu görülmektedir. Kasım Padişah Medresesi’nde bir akçe ücretle bevvâb olan Şeyh Musa vefat edince yerine 1713 (H.1124) tarihinde Ömer atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/199). Yine atama

kayıtları içerisinde Kasım Padişah Medresesi'nde on akçe ile bevvâb olan Mehmed vefat edince yerine Halil Halife'nin 1743 (H.1155) tarihinde atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1148/122).

Tablo 2. 4. 7. Bevvâb atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	233/13
560	2	52/5; 53/9
561	1	95/8
562	4	61/1-18; 63/2-12
1135	7	144/-15; 14510-33; 150 /12; 156/21; 164/18
1145	2	196/9; 198/21
1146	1	s. ? /8
1148	7	122/17-22; 128/32; 129/18-24; 132/5; 135/6
1149	2	36/3-19
1150	1	51/19
1151	4	35/1-23; 37/3; 40/7
1154	1	90/2
1155/1	4	52/4-16; 53/11-18
1156	6	42/33; 43/8; 45/4-9-13-24
1157	2	198/30; 199/5

2.4.8. İbrîk-dâr

Sözlükte eski saraylarda, konaklarda el ve yüz yıkanacağı zaman ibrikle su döken veya ibrik işlerine bakan kimse anlamına gelen ibrik-dâr sözcüğü terim olarak

vakıflarda ibadetlerden önce abdest alacak kişiler için ibrikleri hazırlayan meslek grubunu ihtiva eder (Develioğlu, 1997: 465).

Çalışmamızda ibrik-dâr atamasına ait 18 adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerdeki kayıtlara bakıldığında bu meslek grubunun ücretlerinin 1 akçe ile 2 akçe arasında değiştiğini görmekteyiz.

Çalışmamızın esasını oluşturan defter kayıtlarına bakıldığı zaman İbrik-dâr atamalarının ikinci bir görev olarak verildiği görülmektedir. Ferrâş, serây-dâr veya başka bir görevi olan kişiler için ek gelir oluşturması amacıyla ibrik-dârlık görevinin tevdi edildiği düşünülmektedir. Bu duruma Sultan İsa Câmî ve Medresesi vakfından almak üzere iki akçe ile ferrâş ve yevmî bir akçe ile ibrik-dâr olan es-Seyyid Ali Halîfe'nin(VGM, HD, nr., 1156/43) yine Câmî'-i Kebîr vakfından almak üzere beş akçe ile serây-dâr ve iki akçe ile ibrik-dâr Hâcî Hasan ölünce yerine Mehmed Salih'in (VGM, HD, nr., 558/233) atama kayıtlarını örnek olarak gösterebiliriz.

Tablo 2. 4. 8. İbrîk-dâr atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	233/14
560	1	53/12
561	1	98/1
1135	3	144/6; 158/11; 161/12
1145	2	198/26; 201/18
1148	3	130 /4; 134/27; 135/7
1151	1	38/13
1155	1	50/9
1156	2	43/5; 45/24
1157	2	194/43; 199/16

2.4.9. Muvakkît

Muvakkit sözcüğü, sözlükte “tevkît eden, vakti tâyin eden kimse” (Develioğlu, 1997: 812) için kullanılan bir tabirdir.

Mardin Hurûfât Defterleri'nde muvakkît atamasıyla ilgili toplam 21 adet kayıt tespit edilmiştir. Mardin Hurûfât Defterleri bağlamında tespit edilen kayıtlardan muvakkît olarak görevlendirilenlerin genel olarak günlük yevmiyelerinin 2 akçe ile 5 akçe arasında olduğu görülmektedir. Câmî'-i Kebir'de muvakkît olarak iki akçe ücretle Seyyid Ahmed atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1154/89). Şehidiye Medresesi vakfında yevmî beş akçe ile muvakkît olan Mehmed Emin vefat edince yerine kardeşi Mustafa Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1148/22).

Tablo 2. 4. 9. Muvakkît atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
558	1	233/7
560	1	54/9
561	2	97/3-14
1135	4	154/4; 156/23; 16/1; 163/16
1148	6	122/5-26; 125/20; 129/23; 130/9; 132/25
1150	2	54/12-17
1151	2	39/3-10
1154	2	89/2-14

2.4.10. Anbardâr

Vakıfların anbar ve depolarında bulunan erzakı korumakla sorumlu olan kişilere anbardâr denilmektedir (Alaca & Nasıroğlu Aydın, 2022: 20). İncelenen defterlerde bu görevlilere ait 20 adet kayıt tespit edilmiştir. Anbardârların ücretleri incelendiğinde günlük ücretlerinin iki akçe ile beş akçe arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca incelenen defterlerde anbardâr olarak görevlendirilen kadın görevliler de tespit edilmiştir. Baba Abdurrahman vakfında beş akçe ile anbardâr olan Hasan vefat edince yerine Ayşe Hatun 1720 (H.1133) tarihinde atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/203). Ayşe Hatun yaklaşık olarak 30 sene bu vazifede kalmıştır. Görevli 1750 (H.1163) tarihinde vefat edince yerine kızı olan diğer Ayşe Hatun'un atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1148/130).

Tablo 2. 4. 10. Anbardâr atama kayıtlarına ilişkin tablo

Defter No	Toplam Kayıt Sayısı	Sayfa No / Satır No
560	1	53/7; 54/9
562	1	63/14
1128	1	226/14
1135	2	148/29; 149/18;
1145	2	202/2; 204/17;
1148	3	121/6; 126/21; 130/16;
1151	2	39/3-10;
1156	2	42/18; 44/8;
1157	6	194/33-34; 194/12-14; 202/35; 203/17

3. MARDİN ŞEHRİNİN İBADETHANELERİ

3.1. Camiler

Müslümanlar için beş vakit namazla birlikte cuma ve bayram namazlarının kılındığı ibadethane olan cami kelimesi Arapça cem‘ kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” anlamındadır (Önkal & Bozkurt, 1993: 45-56).

Çalışmanın bu bölümünde, Mardin Hurûfât Defterlerinden tespit edilen XVIII. yüzyıldaki Mardin ilinin camileri, bu camilerin görevlileri ve bu görevlilerin atama kayıtları ele alınmıştır. Her camiye ait bilgiler verilirken bu camilerin o dönemki bilgilerinin yanında günümüzdeki durumları da verilmeye çalışılmıştır. Camilerle ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra bu camilerin görevlilerine ait bilgiler tablo halinde verilmiştir.

3.1.1. Câmi‘-i Kebîr (Ulu Cami)

Mardin ilinin Artuklu ilçesi Teker mahallesinde bulunan bu caminin ismi kaynaklarda Câmi‘-i Kebîr (Ulu Cami) olarak geçmektedir. Câmi‘-i Kebîr (Ulu Cami) birçok araştırmacı tarafından Mardin’de bulunan camiler içerisinde en eski tarihli cami olarak kabul görmektedir (Göyünç, 1969: 107; Erdal, 2017: 433-446).

Caminin yapım tarihi ve minarelerinin sayısı üzerine farklı görüşler mevcuttur. Toplamda 16 adet kitabesi bulunmasına rağmen kesin olarak hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı bilinmeyen bu caminin tarihlendirilmesine ilişkin kitabeler üzerinde değerlendirmelerde bulunan Ara Altun, kitabelerden hareketle caminin ilk kuruluşu ve geçirdiği devirler hakkında kesin ve inandırıcı belge bulunmadığını savunmaktadır (Altun, 1971: 191:200). Ancak mevcut kitabelerinden yola çıkarak caminin Artuklu Emiri Kudbeddin İlgazi ve oğlu Melik Hüsâmeddin İlgazi tarafından 1176-1186 yılları arasında inşa ettirildiğini düşünen araştırmacılarımız da bulunmaktadır (Çağlayan, 2018: 29-40).

Caminin tarihi ve banisi üzerine olan belirsizlik minareleri üzerinde de mevcuttur. Cami, tek minareli olarak günümüze ulaşsa da çift minareli olarak inşaa edildiği görüşleri mevcuttur. Ara Altun, bu konu üzerindeki tartışmanın ancak caminin Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde muhafaza edilen orijinal vakfiyesinin tam metninin yayınlanması ile çözülebileceğini dile getirmiştir (Altun, 1971: 198).

Camiye yapılan atamalarda çoğunlukla maaş olarak verilen ücretin “caminin vakfından almak üzere” ibaresiyle kayıt altına alındığı görülmektedir (VGM, HD, nr., 1151/39).

Câmi‘-i Kebîr ve vakfiyla ilgili olarak incelenen defterlerde çok sayıda kayıt mevcuttur. Bu kayıtlar incelendiğinde camiye atanan görevlilerin meslekleri şu şekildedir: imâm, hatîb, imâm-ı sâni, müezzin, müezzin-i sâni, vâiz, kâtib, cüzhân, mimar, ta‘rifhân, serây-dâr, muvakkît, bevab, ibrikdâr, fetih-hân, ihlâshan, sermahfil, ferrâş, avlu ferrâş, seyfdâr, cabi, muhâsebeci, mu‘allim-i sıbyân, nâzır, nâzır-ı birûn, kennâs, aşrhân, tebarekhân, şerifhân, kandilci, müfettiş, na‘t-hân, muîd, çerağdar.

Tablo 3. 1. 1. Câmi‘-i Kebîr (Ulu Cami) görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Serây-dâr	Hüseyin	1 akçe	Sefer	Ölüm	1157/194
Serây-dâr	Davud	1 akçe	Kasım	Mahlûl	1157/194
Cüzhân	Seyyid Abdurrahim	3 akçe	-	Yenileme	1157/195
Ferrâş	Murtaza	1 akçe	Hasan	Ölüm	1157/195
Serây-dâr	Ömer’in oğlu Mehmed	-	Ömer	Feragat	1157/195
Sermahfil	Seyyid Ahmed	2 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/195
Ferrâş	Osman	1 akçe	Ömer	Ref’inden	1157/196
Vâiz	Hacı Hüseyin	3 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1157/197
Câbi	Diğer Hızır	3 akçe	Hızır	Feragat	1157/197
Nâzır	Seyyid Hızır	4 akçe	-	-	1157/198
Aşrhân Na’t-hân	Seyyid Osman	2 akçe 2 akçe	İsmail	Ölüm	1157/198
Ferrâş	Diğer Kasım	1 akçe	Kasım	Ölüm	1157/198
İhlâshân	Seyyid Hüseyin	3 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/198
Müezzin	Abdullah	2 akçe	Emir Hacı	Ölüm	1157/200
Kâtib Cüzhan	Önceki Görevlinin Kardeşi Seyyid İsmail	2 akçe 2 akçe	Seyyid Abdurrahim	Feragat	1157/201
Cüzhân Aşrhân	Seyyid İsmail Halife	3 akçe 3 akçe	Seyyid Ahmed	Kasr-ı Yed	1145/196
Cüzhân	Hızır Halife	2 akçe	Ahmed	Mahlûl	1145/196
Cüzhân	Abdürrahman	2 akçe	Ebubekir	Mahlûl	1145/196
Ferrâş	Murtaza	2 akçe	Hasan	Mahlûl	1145/197
Vâiz	Seyyid Osman	1 akçe	Seyyid Ömer	Mahlûl	1145/198
Ferrâş	Ramazan	2 akçe	Yusuf	Mahlûl	1145/198
Cüzhân	Seyyid Abdürrahman	3 akçe	-	-	1145/198
Cüzhân	Seyyid İsmail	2 akçe	Seyyid Abdürrahim	Feragat	1145/198
Na‘at -hân Ta‘rifhân	Abdullatif Halife	2 akçe 2 akçe	Abdülvahab	Mahlûl	1145/198
Serây-dâr	Murtaza	1 akçe	Mustafa	Mahlûl	1145/198
Nâzır	Seyyid Hızır	4 akçe	-	-	1145/199
Cüzhân	Es-Seyyid Ahmed Halife	2 akçe	Hızır	Ölüm	1145/200
Serây-dâr	Diğer Ömer	1 akçe	Ömer	Mahlûl	1145/200

Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Kâtip	Es-Seyyid Diğer İsmail	3 akçe	Es-Seyyid İsmail	Ölüm	1145/200
Cüzhân	Seyyid Mehmed Halife	2 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1145/200
Sermahfil	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	-	1145/200
Müezzin	Ebubekir Halife	3 akçe	Mehmed	Ölüm	1145/200
İhlâshan	Ebubekir	4 akçe	-	-	1145/202
Serây-dâr	Musa	3 akçe	Ömer	Ölüm	1145/203
İhlâshan	Seyyid Mehmed	-	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1145/204
Cüzhân	Seyyid Mahmud	2 akçe	Es-Seyyid İsmail	Ölüm	1148/121
Câbi	Hâfız Seyyid Ahmed	3 akçe	Es-Seyyid Mustafa	Ölüm	1148/121
Nâzır	Seyyid Hıdır	4 akçe	-	Ölüm	1148/122
Cüzhân	Es-Seyyid Ebubekir	2 akçe	-	Yenileme	1148/124
Kandilci	Seyyid Ebubekir	2 akçe	Hüseyin	Ölüm	1148/124
Muvakkît	Mahmut	-	Seyyid Hüseyin	-	1148/125
Cüzhân	Seyyid Ebubekir	2 akçe	Hüseyin	Ölüm	1148/126
İhlâshan	Seyyid Ebubekir	2 akçe	Ali	Ölüm	1148/126
Müezzin	Seyyid Ahmed	2 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1148/126
Cüzhân	Seyyid Abdülkadir	2 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1148/127
Muhasebeci	Hâfız İsmail Halife	-	-	Yenileme	1148/127
İmâm	Musa Halife	-	-	-	1148/127
Cüzhân	Emir Hacı	2 akçe	Seyyid Abdürrahim	Feragat	1148/127
Kâtip	Ebubekir	2 akçe	Seyyid Abdülkerim ve Seyyid İsmail	Feragat	1148/128
İmam Hatip	Abdullah ve Abdürrahim Halifeler	-	Abdürrahman	Ölüm	1148/128
Müezzi-i Sâni	Musa ve İbrahim Müştekillerine	-	Şeyh Abdürrahman	Ölüm	1148/128
Ta'rifhân	Seyyid Abdülkadir	2 akçe	Abdullatif	Ref'inden	1148/128
Müfettiş	Seyyid Ahmed	5 akçe	-	Yenileme	1148/128
İhlâshan	Altun Halife	3 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1148/128
İhlâshan	?	3 akçe	Seyyid Mehmed	Kasr-ı Yed	1148/129
Kennâs	Mahmud	3 akçe	Ramazan	Ölüm	1148/129
Mütevelli	Salih	3 akçe	-	Yenileme	1148/129
Bevvâb	Mihir-Zade Bektaş	3 akçe	-	İlk Atama	1148/129
Ferrâş	İbrahim	5 akçe	-	-	1148/131
Serây-dâr	Abdullah	3 akçe	Seyyidhan	Mahlûl	1148/132
Fatihahan	Mihir-Zade İsmail	4 akçe	-	-	1148/132
Cüzhân	Seyyid Abdürrahman	3 akçe	Seyyid Abdürrahim ve Seyyid Mehmed Emin	Ölüm	1148/132
Nâzır-ı Birün	Seyyid Abdülkadir	5 akçe	Mustafa	Yerine	1148/133
Cüzhân	Seyyid Osman Bin Seyyid Ömer	2 akçe	Seyyid İsmail	Ölüm	1148/134
İmâm-ı Sanî	Seyyid Ömer	3 akçe	Osman	Ölüm	1148/134
Nâzır	Es-Seyyid Mehmed Bin Es-Seyyid Ali	4 akçe	-	Yenileme	1135/145
Cüzhân İhlâshan Kâtip Sermahfil	Seyyid Ebubekir	2 akçe 2 akçe 2 akçe 2 akçe	-	Yenileme	1135/146
Cüzhân Aşrhân Kâtip	Seyyid İsmail	3 akçe	-	Yeni Atama	1135/146
Cüzhân	Emir Hacı Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/147
Cüzhân	Mehmed Efendi	3 akçe	-	-	1135/148

Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Ta'rîfhân Şerîfhan	Es-Seyyid Abdullatif	2 akçe 2 akçe	-	-	1135/148
Kandilci	Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/148
Nâzır Cüzhân	Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe 2 akçe	Seyyid Mehmed	-	1135/149
Mi'mar	Mehmed Emin Halife	3 akçe	-	-	1135/149
Kennâs	Es-Seyyid İsmail Halife	3 akçe	-	-	1135/150
Ferrâş	İbrahim Halife	5 akçe	-	-	1135/150
Cüzhân	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/150
Kâtip	Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/150
İhlâshan	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/150
Cüzhân	Emir Hacı Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/151
Nâzır	Seyyid Abdülkadir Halife	4 akçe	-	Yenileme	1135/151
Cüzhân Aşrhân	Seyyid İsmail Halife	3 akçe 2 akçe	-	Yenileme	1135/152
Sermahfil	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/152
Muhâsebeci	Es-Seyyid Hâfız İsmail Halife	-	-	-	1135/153
Müfettiş, Muvakkît	Es-Seyyid Ahmed Halife	5 akçe 2 akçe	-	-	1135/154
Seyfdâr	Abdullah Halife	2 akçe	-	-	1135/157
Vâiz	Es-Seyyid Osman Halife	8 akçe	-	-	1135/157
Cüzhân	Abdürrahman Halife	2 akçe	-	-	1135/158
Fatihhan	İsmail	4 akçe	-	-	1135/158
İhlâshan	Ebubekir Halife	4 akçe	-	Yenileme	1135/158
İbrikdâr	Hacı Hasan Halife	1 akçe	Halil	Ölüm	1135/158
Muvakkît	Es-Seyyid Ahmed Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/161
Müfettiş	Es-Seyyid Ahmed	-	-	Yenileme	1135/161
İbrikdâr	El-Hâc Hasan Halife	1 akçe	-	Yenileme	1135/161
Cüzhân, Nâzır-ı Birûn	Es-Seyyid Abdülkadir Halife	2 akçe 5 akçe	-	-	1135/161
Cüzhân	Es-Seyyid Mehmed Salih Bin Es-Seyyid Yusuf Halife	2 akçe	Es-Seyyid Ebubekir	Ölüm	1135/163
Mi'mar, Cüzhân, İhlâshan	Halil Ve İsmail Halifeler	4 akçe 2 akçe 2 akçe	Ebubekir Halife	Ölüm	1135/163
Vâiz	Hacı Abdullah Halife	8 akçe	Es-Seyyid Osman	Ölüm	1135/164
Vâiz	Es-Seyyid Ahmed	8 akçe	Es-Seyyid Osman	Kasr-ı Yed	1135/164
Ta'rîfhân	Es-Seyyid Nizameddin Halife	4 akçe	-	Yeni Atama	1135/164
Cüzhân	Mehmed Emin Halife	3 akçe	-	Yenileme	1135/164
Mi'mar	Mehmed Emin	3 akçe	-	Yenileme	1135/164
Cüzhân	Oğlu Ebubekir Halife	2 akçe	Abdürrahim Halife	Kasr-ı Yed	1156/42
Cüzhân	Emir Hacı Halife	2 akçe	-	Yenileme	1156/42

Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
İhlaşhân	Bekir Halife	4 akçe	-	Yenileme	1156/42
Kâtib	Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1156/42
Fatihhan	İsmail Halife	4 akçe	-	Yenileme	1156/42
Sermahfil	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1156/42
İmâm-ı Sanî	Es-Seyyid Ömer Halife	3 akçe	-	Yenileme	1156/42
Cüzhân	Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1156/42
Kâtib	Oğlu Enes Halife	3 akçe	Seyyid İsmail Halife	Kasr-ı Yed	1156/43
Muhâsebeci	Oğlu Enes Halife	-	Seyyid Hâfız İsmail Halife	Kasr-ı Yed	1156/43
Cüzhân	Seyyid Mahmud Halife	3 akçe	Es-Seyyid İsmail	Ölüm	1156/43
Aşrhân	Es-Seyyid Ebubekir Halife	3 akçe	Es-Seyyid İsmail	-	1156/43
İhlaşhân	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	Halil Ve İsmail Halifeler	Kasr-ı Yed	1156/44
Ferrâş	İbrahim Halife	5 akçe	-	Yenileme	1156/44
Müezzîn	Es-Seyyid Ahmed Halife	2 akçe	Abdullah Halife	Ölüm	1156/44
Mi'mâr	Oğlu Bekir Halife	3 akçe	Mehmed Em	Ölüm	1156/44
İmam	Abdürrahim	3 akçe	-	Yeni Atama	1146 ?
Nâzır-ı Birûn Cüzhân	Seyyid Abdül Gaffur	5 akçe 2 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Maarif	Seyyid İsmail	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Kâtib	Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
Sermahfil	Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
Cüzhân	Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
İhlaşhân	Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
Kâtib Muhâsebeci Mu'allim-i Sıbyân	Seyyid Abdülkadir	3 akçe 5 akçe 4 akçe	-	Ölüm	1150/52
Muîd	Ammi Oğlu Seyyid Abdullah?	5 akçe	Seyyid İsmail	Ölüm	1150/52
Nâzır	Karındaşı Oğlu Seyyid Mehmed	4 akçe	Seyyid...	Ölüm	1150/52
Nâzır	Karındaşı Seyyid Ali	5 akçe	Seyyid Abdül Gaffur	Ölüm	1150/52
Cüzhân	Karındaşı Seyyid Ali	2 akçe	Seyyid Abdül Gaffur	Ölüm	1150/52
Câbi	Karındaşı Seyyid Mahmud	3 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1150/53
Kâtib	Seyyid Sadullah Bin Seyyid Mahmud	3 akçe	Seyyid Abdülkadir	Feragat	1150/53
Kennâs	Ahmed	3 akçe	Mahmud	Ölüm	1150/53
Ta'rîfhân	Oğlu Seyyid Mahmud	4 akçe	Seyyid Nizameddin	Ölüm	1150/54
Muhâsebeci	Seyyid Ömer Bin Seyyid Abdürrahim	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Feragat	1150/54
İmâm	Seyyid Osman	2 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1150/55
Mu'allim-i Sıbyân	Seyyid Sadullah Bin Mehmed	4 akçe	Seyyid Abdülkadir	Feragat	1150/56
Cüzhân	Seyyid Seyfullah Bin Seyyid Mehmed	2 akçe	Seyyid Mehmed Salih Bin Seyyid Yusuf	Ölüm	1150/56

Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Vâiz Muvakkît Müfettiş	Seyyid Ahmed	8 akçe 2 akçe 5 akçe	-	Yenileme	1154/89
Nâzır	Seyyid Ali	5 akçe	-	Yenileme	1154/90
Cüzhân	Seyyid Ali	2 akçe	-	Yenileme	1154/90
Cüzhân	Emir Hâcî	2 akçe	-	Yenileme	1154/90
Kâtib Sermahfil Cüzhân İhlâşhân	Seyyid Mustafa Halife	2 akçe 2 akçe 2 akçe 2 akçe	-	Yenileme	1154/90
İmâm	Mehmed Said	2 akçe	-	-	1154/91
Mî'Mâr	Kasım	3 akçe	Ebubekir	Ölüm	1151/35
Mî'Mâr	Seyyid Mehmed	3 akçe	Kasım	Feragat	1151/35
Kandilci	Seyyid Mahmud	2 akçe	Seyyid İlyas?	Ölüm	1151/36
Müfettiş	Monla Mehmed	5 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1151/36
Vâiz	Seyyid Abdül Gaffur	8 akçe	Hâcî Abdullah	Ölüm	1151/37
Ta'rifhân	Mehmed Halife	4 akçe	Mehmed Seyyid	Feragat	1151/38
Vâiz	?	8 akçe	Seyyid Abdül Gaffur	Feragat	1151/39
Muhâsebeci	Oğlu Seyyid Osman Bin Seyyid Ömer	5 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Ferrâş	Oğlu Mehmed Reşid	5 akçe	İbrahim	Feragat	1155/51
Bevvâb	Seyyid Mehmed	4+3 akçe	-	Ölüm	1155/52
Bevvâb	Hâfız İsmail	3 akçe	Bektaş	Ölüm	1155/52
Câbi	Hâcî Ömer	3 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1155/53
Muhâsebeci	Seyyid Abdürrahim	5 akçe	Seyyid Osman	Ölüm	1155/53
Mî'mar, Ta'rifhân	Seyyid Abdurrahman	3 akçe 4 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	558/232
Bevvâb, (?)	Ahmed	3 akçe 4 akçe	Seyyid Mehmed	Feragat	558/233
Serây-dâr İbrikdar	Mehmed Salih	5 akçe	Hâcî Hasan	Ölüm	558/233
Fatihahan	Abdurrahman	4 akçe	İsmail	Feragat	558/234
İhlâşhân	Seyyid Mustafa Bin İshak	3 akçe	-	İhbar	558/234
İhlâshan Cüzhân	Hüseyin Bin Ebubekir	4 akçe 2 akçe	Ebubekir	Ölüm	562/61
Cüzhân	Mahmud Halife	2 akçe	Mehmed	Ölüm	562/61
Mu'allim-i Sıbyân	Seyyid Mehmed Bin Seyyid Sadullah	4 akçe	Es-Seyyid Sadullah	Ölüm	562/61
Kâtib Cüzhân	Seyyid Abdülhamid Bin Seyyid Sadullah	3 akçe 2 akçe	Seyyid Sadullah	Ölüm	562/61
Vâiz	Es-Seyyid Ahmed Zeyd Ali	8 akçe	Mehmed Reşid	Ölüm	562/62
Seyfdâr	-	2 akçe	Es-Seyyid Mehmed Reşid	Ölüm	562/62
Nâzır Cüzhân	Es-Seyyid Mehmed Bin Es- Seyyid Ali	5 akçe 2 akçe	Es-Seyyid Ali	Ölüm	562/62
Kennâs Cüzhân	Mehmed Bin Sadullah	3 akçe 2 akçe	Seyyid Abdülhamid	Ölüm	562/64
Kâtib Sermahfil Cüzhân İhlâshan	Seyyid Ebubekir	2 akçe 2 akçe 2 akçe 2 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	562/65
Cüzhân	Seyyid Şeyhmuz	2 akçe	Emir Hâcî	Ölüm	562/65

Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Ferrâş Seyfdâr	Seyyid Feyzullah Bin Seyyid İsmail	4 akçe 3 akçe	Seyyid İbrahim Bin Seyyid Mehmed	Ölüm	561/95
Câbi	İbrahim	3 akçe	El-Hâc Ömer	Ölüm	561/95
Muhâsebeci	Ahmed Bin Mehmed	5 akçe	Seyyid Mehmed Bin Seyyid Abdürrahim	Feragat	561/96
Ferrâş	Seyyid Ahmed Bin Seyyid Feyzullah	4 akçe	Seyyid Feyzullah Bin Seyyid Hasan Ali	Feragat	561/96
Seyfdâr	Seyyid Ahmed Bin Seyyid Feyzullah	4 akçe	Seyyid Feyzullah Bin Seyyid Hasan Ali	Feragat	561/96
Muvakkît	Seyyid Zübeyir Halife	-	Seyyid İbrahim	Ölüm	561/97
İmâm-ı Sâni	Seyyid Hacı İbrahim Halife	3 akçe	Es-Seyyid Ömer	Ölüm	561/97
Müezzin	Mehmed	2 akçe	Es-Seyyid Ahmed	Ölüm	561/97
Muvakkît	Ahmed Bin Yusuf	-	Es-Seyyid Zübeyir	Feragat	561/97
İbrikdar Ferrâş	Mehmed	1 akçe 5 akçe	Mehmed Reşid	Ölüm	561/98
Kâtip Sermahfil Cüzhân İhlâshan	Es-Seyyid Mehmed Selim Bin Seyyid Hacı Abdül Gaffur	2 Akçe 2 Akçe 2 Akçe 2 Akçe	Seyyid Ebubekir Bin Seyyid Mustafa	Ölüm	560/52

3.1.2. Melik Mahmud Camii

Mardin ilinin Artuklu ilçesi Savur Kapı Mahallesinde bulunan bu camii Savur kapıya yakınlığından dolayı halk marasında daha çok Bab-ı Sur adıyla anılmaktadır.

Caminin kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla banisinin Melik Salih olduğu düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 107-108).

Tablo 3. 1. 2. Melik Mahmud Camii görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Câbi	Zeynel Abidin	1 akçe	-	-	1157/195
Serây-dâr	Cafer	1 akçe	Abbas	Ölüm	1157/196
Cüzhân	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Seyyid Zeynel Abidin	Ölüm	1157/197
Müezzin	Mehmed	1 akçe	Mehmed	-	1157/201
Kenef Ferrâşı	El-Hâc Mustafa	3 akçe	Ömer	Ölüm	1128/226
Serây-dâr	Mehmed	1 akçe	Ali	Ölüm	1145/199
Cüzhân	Seyyid Mehmed	2 akçe	-	-	1145/200
İmâm Hatîb	Karındaş Oğlu Seyyid Hâfız Ahmed	2 akçe 2 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1148/127
Câbi Cüzhân	Abdül Vahap	3 akçe	Hüseyin	Ölüm	1148/128
Cüzhân Câbi	Seyyid Mahmud	3 akçe 3 akçe	Abdülvahap	Kasr-ı Yed	1148/132

Melik Mahmud Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Ferrâş Kennâs Bevvâb	Seyyid Ömer	1 akçe 1 akçe 1 akçe	Seyyid Ali	Ölüm	1149/36
İmâm Hatîb	Karındaşı Seyyid Mahmud	2 akçe 2 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1150/53
Cüzhân Câbi İmâm Hatîb	Hâcî Ömer	3 akçe 3 akçe 2 akçe 2 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1155/53
Ferrâş Kennâs Bevvâb	Hâcî Ömer	1 akçe 1 akçe 1 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/53
Serây-dâr	Seyyid Hasan Bin Hâcî Ömer	3 akçe	Mehmed	Ölüm	558/232
İmâm Hatîb	Bekir Evladı Seyyid Ali Bin Abdullah	2 akçe 2 akçe	Hâcî Ömer	Feragat	558/232
İmâm	Oğlu Es-Seyyid Osman	2 akçe	Es-Seyyid Ali	Ölüm	562/63
Hatîb	Oğlu İbrahim	2 akçe	El-Hâc Ömer	Ölüm	561/95

3.1.3. Abdullatif (Latifiye) Camii

Mardin ilinin Artuklu ilçesi Latifiye mahallesinde bulunan camiinin Hurûfât defterlerinde “Latifiye, Abdullatif, Hacı Abdullatif Camii” gibi adlandırıldığı görülmektedir.

Caminin, Artukoğullarından Melik Salih ve Melik Muzaffer’in adamlarından olan Abdullatif b.Abdullah tarafından 1371 yılında yaptırıldığı düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 108; Bizbirlik, 1995: 76; Altun, 1971: 43).

Çalışmamızda Abdullatif (Latifiye) Camii ile ilgili tespit edilen toplam 46 adet atama kaydı mevcuttur.

Tablo 3. 1. 3. Abdullatif (Latifiye) Camii görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Ferraş	Abdulkadir	-	İsmail	pir olmağla ref'inden	1157/194
İbrikdar	-	1 akçe	-	Mahlûl	1157/194
Ferrâş	-	1 akçe	İsmail	saireden berât-ı	1157/196
Serây-dâr Loğkeş	Seyyid Osman	3 akçe	-	Yeni Atama	1157/197

Abdullatif (Latifiye) Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Kâtib Câbi Maarif	Seyyid Mehmed	2 akçe 1 akçe 1 akçe	-	Yeni Atama	1157/198
Nâzır	Seyyid Mustafa	1 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/198
Ferrâş	Yunus Halife	2 akçe	İsmail	Mahlûl	1157/200
Aşrhân	Yunus Halife	2 akçe	Ahmed	Ölüm	1157/201
İhlâshan	Ali Halife	3 akçe	-	Mahlûl	1145/199
Aşrhân	Yunus Halife	2 akçe	Ahmed	Mahlûl	1145/199
Kâtib Câbi	es-Seyyid İsmail	2 akçe 1 akçe	es-Seyyid Mehmed	Ölüm	1145/199
Müezzin	Mustafa	2 akçe	Derviş Abdullah	Mahlûl	1148/121
Loğkeş Serây-dâr	Seyyid Hasan Halife	3 akçe 3 akçe	Seyyid Osman	Ölüm	1148/124
Kâtib	Seyyid Ebubekir Halife.	2 akçe	İsmail	Ölüm	1148/132
Aşrhân	Seyyid Muharrem Halife	2 akçe	Yunus	Ölüm	1148/132
Ferrâş	Süleyman	2 akçe	Yunus	Ölüm	1148/132
Vâiz	Seyyid Ebubekir	-	-	-	1148/133
Ferrâş	Süleyman	2 akçe	Yunus	Kasr-ı Yed	1148/135
Câbi	Süleyman	2 akçe	Yunus	Kasr-ı Yed	1148/135
Cüzhân	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Seyyid İsmail	Ölüm	1135/144
Serây-dâr	Seyyid Hasan Halife	3 akçe	-	Yeni Atama	1135/145
Loğkeş	Seyyid Hasan Halife	3 akçe	-	Yeni Atama	1135/145
Vâiz	Seyyid El-Hâc Ebubekir Halife	3 akçe	-	-	1135/149
Kâtib	es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	-	1135/152
İhlâshan	es-Seyyid İsmail Halife	3 akçe	Arif	Ölüm	1135/162
Şeyh	es-Seyyid İbrahim bin es-Seyyid Abdürrahim Halife	5 akçe	es-Seyyid Ebubekir	Ölüm	1135/163
Kâtib	es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	Yenileme	1156/42
Loğkeş	Kasım Halife	3 akçe	Hâcî Hasan	Ölüm	1156/42
Şeyh	es-Seyyid İsmail Halife bin es-Seyyid	5 akçe	es-Seyyid İbrahim bin es-Seyyid Abdürrahim	Kasr-ı Yed	1156/42
Kâtib	oğlu Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
Câbi	karındaşı Seyyid Hasan	2 akçe	Seyyid Hâcî	Ölüm	1150/53
Ferrâş	karındaşı Seyyid Hasan	2 akçe	Seyyid Hâcî	Ölüm	1150/53
İhlâshan	karındaşı Seyyid Mehmed	3 akçe	Seyyid İsmail	Ölüm	1150/53
Şeyh	karındaşı Seyyid Hasan	5 akçe	Seyyid İsmail	Ölüm	1150/53
Cüzhân	Hâcî İsmail	2 akçe	Muharrem	Ölüm	1150/55
Kâtib	Seyyid Mustafa Halife.	2 akçe	-	Yenileme	1154/90
Cüzhân	Reşide Hatun	2 akçe	Hâcî İsmail	Feragat	558/234
Kâtib	oğlu Seyyid Ebubekir	2 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	562/64
Kâtib	Seyyid İsmail Veli Mehmed Sa'îd	2 akçe	es-Seyyid Ebubekir bin Seyyid Mustafa	Ölüm	560/63

3.1.4. İbrahim Bey b.Bican Ağa Camii

Mardin ilinin Artuklu İlçesi Teker mahhallesinde bulunan bu caminin yapım tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Akkoyunlu hanedanlığına mensup olduğu tahmin edilen İbrahim Bey b.Bican'ın bu camiyi inşaa ettirdiği düşünülmektedir (Bizbirlik, 1995: 81).

Tablo 3. 1. 4. İbrahim Bey b.Bican Ağa Camii görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Cüzhân	Seyyid Ömer	2 akçe	-	-	1157/196
Cüzhân	Karındaşı Ömer	-	-	Ölüm	1157/198
Mî'mâr	Ömer	-	Ebubekir	Ölüm	1157/198
Câbi	Ömer	3 akçe	İsmail	Ölüm	1157/200
Cüzhân	Seyyid İsmail	2 akçe	-	Mahlûl	1157/202
Câbi	Ömer	3 akçe	İsmail	Mahlûl	1145/198
Cüzhân	Seyyid Nizameddin	2 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1145/7203
Müezzin Sermahfil	İsmail Halife	2 akçe 2 akçe	Mehmed	Ölüm	1148/122
Cüzhân Mî'mâr Hatîb İmâm	Oğlu Seyyid Mehmed	2 akçe 2 akçe 2 akçe 3 akçe	Hacı Ömer	Ölüm	1148/122
Cüzhân	El-Hâc (...)Halife	2 akçe	Seyyid İsmail	Kasr-ı Yed	1148/128
Duâgû	Mihirzâde Ömer	3 akçe	-	-	1148/128
Duâgû	İsmail	10 akçe	-	-	1135/144
Cüzhân Nâzır	Es-Seyyid Nizameddin	2 akçe	-	Yenileme	1135/148
Müfettiş	Es-Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	Lâzım ve Mühim	1135/153
Du'Âgû	Abdülkerim Halife	5 akçe	-	-	1135/154
Müezzin Sermahfil	Ömer Halife	2 akçe 2 akçe	İsmail Halife	Kasr-ı Yed	1135/155
Cüzhân	Altun(Felaton) Halife	2 akçe	-	-	1135/156
Müfettiş	Es-Seyyid Abdülkadir Halife	--	-	-	1135/160
Cüzhân	Es-Seyyid Nizameddin Halife	2 akçe	-	-	1135/164
Duâgû	İsmail Halife	10 akçe	-	Yenileme	1156/42
Katib	Es-Seyyid Mustafa Halife	3 akçe	-	-	1156/43
Bevvâb ? Kennâs İbrikdâr	Seyyid Ömer Bin Seyyid Mehmed	3 akçe 2 akçe 2 akçe 2 akçe	-	Lâzım ve Mühim	1156/45
Müfettiş	Seyyid Abdül Vahap	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Cüzhân Mî'Mâr İmâm Hatîb	Oğlu Seyyid Ömer	2 akçe 2 akçe 4 akçe 4 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1150/53
Cüzhân	Oğlu Seyyid Mahmud	2 akçe	Seyyid Nizameddin	Ölüm	1150/54
Cüzhân	Seyyid Abdülbaki	2 akçe	-	Ölüm	1150/56
Câbi	Karındaşı Seyyid Abdülbaki	2 akçe	Abdüsselam	Ölüm	1150/56

İbrahim Bey b.Bican Ağa Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Duâgû	Seyyid Şeyh Halil	5 akçe	Abdülkerim	Ölüm	1150/56
Nâzır	Karındaşı Seyyid Mahmud	2 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1151/35
Müfettiş	Seyyid Ahmed	5 akçe	Seyyid Abdülvahap	Ferâgat	1151/35
Katib	Sağirden Seyyid Mehmed Bin Ahmed	3 akçe	Mustafa	Ölüm	1151/36
Duâgû	Oğlu Abdüsselam	3 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Serây-dâr Câbi Ferrâş	Oğlu Seyyid Feyzullah	2 akçe 2 akçe 2 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Hatib İmâm	Oğlu Mehmed	4 akçe 4 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Duâgû	Oğlu Seyyid Feyzullah	5 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Cüzhân Mi'mâr	Oğlu Seyyid Feyzullah	2 akçe 2 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Muîd	Oğlu Seyyid Abdüsselam	3 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
İbrikdâr	Oğlu Seyyid Abdüsselam	2 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Müezzin Sermahfil	Seyyid Mehmed	2 akçe 2 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Nâzır	Hâcî Ömer	2 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1155/53
Nâzır Cüzhân Noktacı	Oğlu İbrahim	2 akçe 3 akçe 2 akçe	El-Hâc Ömer	Ölüm	561/95
Hatib	El-Hac İbrahim	3 akçe	Seyyid Murad	Ölüm	561/98

3.1.5. Şeyh Eminüddin Külliyesi (Câmiî ve Mescit)

Anadolu'da külliye şeklinde inşa edilen ilk yapı toplulukları arasında yer alan Eminateddin Külliyesi, Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi (1104-1122) döneminde sultanın kardeşi Eminüddin adına yaptırılmıştır. Mardinin Mesken mahallesinde bulunan bu külliyenin içerisinde cami, medrese, çeşme ve hamam gibi yapılar bulunmaktadır (Altun, 1995: 119).

Çalışmamızın bu bölümünde camii ve mescitle ilgili kayıtlar birlikte ele alınmış ve değerlendirilmiştir. İncelenen defterlerde bu külliyenin camii, mescit, medrese, bimarhane, türbe ve zaviye gibi dini yapılarına ilişkin atama kayıtları tespit edilmiştir. Ayrıca kayıtlardan bu külliyenin ihtiyaçları ve personel giderleri için kurulmuş bir vakfının da olduğu anlaşılmaktadır.

“Mardin kazasına tâbi‘ Şeyh Eminüddin Bimarhanesi vakfı mahsulünden yevmî iki akçe ile imâm olan Ahmed fevtinden oğlu Mustafa Halife'ye Amid kâdısı Seyyid Mehmed Rıza Efendi 'arzıyla tevcih.” (VGMA, HD, nr., 1148/127).

“Mardin kazasında Şeyh Eminüddin evkâfı mahsulünden almak üzere yevmî üç akçe ile cüzhân seyyid Mahmud fevt mahlûlünden sulbî oğlu seyyid Hüseyin bin seyyid Mahmud’a ‘inâyet buyuruldu.” (VGMA, HD, nr., 560/52).

İncelenen defterlerde külliye ile ilgili toplam 88 adet atama kaydı tespit edilmiştir. Kayıtlardan hareketle külliye'nin camii ve mescidine “imâm, müezzin, cüzhân, nâzır, serây-dâr, mütevellî, câbi, kandilci, bevvâb ve ferrâş” gibi ünvanlarla atamalar yapılmıştır. Yapılan atamalar incelendiğinde önceki görevlinin ölmesi veya görevinden feragat etmesiyle yerine başka atamalar yapılmıştır. Yeni atanan kişinin de bir önceki görevlinin oğlu ya da başka bir yakını olduğu atama kayıtlarından tespit edilebilmektedir.

“Mardin’de Şeyh Eminüddin Mescidi’nde yevmî iki akçe ile müezzin Ali fevt oğlu Kasım’a ‘inâyet buyuruldu.” (VGMA, HD, nr., 1148/124)

“Mardin’de Şeyh Eminüddin Bimarhanesi’nde yevmî beş akçe ile câbisi olan Seyyid Seyfullah fevt mahlûlünden karındaşı Seyyid Mahmud’a bâ berât-ı tevcîh buyuruldu.” (VGMA, HD, nr., 1150/53)

Bazı kayıtların aynı sayfada sehven iki defa kaydedildiği görülmektedir. 1157 numaralı defterin 194. sayfasının 9 ve 25. satırlarındaki kayıt şu şekildedir:

“Mardin’de Şeyh Eminüddin Mescidi’nde dört akçe ile nâzır Yahya’ya tecdid.”

Tablo 3. 1. 5. Şeyh Eminüddin Külliyesi (Câmii ve Mescit) görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Nâzır	Yahya	4 akçe	-	Yenileme	1157/194
Müezzin	Ali	3 akçe	-	Yenileme	1157/194
Ferrâş	Hüseyin	1 akçe	Mustafa	Feragat	1157/195
Serây-dâr	Derviş İshak	1 akçe	-	Yeni Atama	1157/197
Mütevellî	Seyyid Hasan	4 akçe	Mustafa	Ölüm	1157/197
Serây-dâr	Abdullah	1 akçe	-	Yeni Atama	1157/198
Câbi	İbrahim	5 akçe	Mustafa	Ölüm	1157/198
Câbi	Molla Ömer	5 akçe	İbrahim	Ölüm	1157/198
Nâzır	Seyyid Mehmed	1,5 akçe	İbrahim	Ölüm	1157/200
Şeyh	Osman	5 akçe	Bekir	Ölüm	1157/200
Nâzır	Abdurrahim	1,5 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1157/200
İmâm	Molla Ömer	3 akçe	İbrahim	Ölüm	1157/201
Cüzhân	Seyyid Abdurrahim	3 akçe	-	Ölüm	1157/201
Türbedâr	Seyyid Mahmud	2 akçe	Ahmet	Ölüm	1157/202
Çerağdâr	Kasım	2 akçe	Mehmed	Ölüm	1145/196
Serây-dâr	Derviş İshak	1 akçe	-	Yenileme	1145/196
Türbedâr	Seyyid Mahmud	2 akçe	-	Yenileme	1145/198
Bevvâb	Seyyid Osman	2 akçe	Abdülbaki	Ölüm	1145/198
Müezzin	Ali	3 akçe	-	Yenileme	1145/199

Şeyh Eminüddin Külliyesi (Câmiî ve Mescit) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Ferrâş	Ali	1 akçe	Mehmed	Ölüm	1145/200
Cüzhân	Oğlu Seyyid Abdülkadir	2 akçe	Seyyid Abdurrahim	Ölüm	1145/201
Câbi	Mustafa	-	Abdübaki	Ölüm	1145/202
Cüzhân	Karındaşı es-Seyyid Mehmed Emin	2 akçe	Seyyid Abdülaziz	Ölüm	1145/203
Çerağdâr	İsmail Halife	1 akçe	Kasım	Ölüm	1148/123
Müezzin	Oğlu Kasım	2 akçe	Ali	Ölüm	1148/124
İmâm	Oğlu Mustafa Halife	2 akçe	Ahmet	Ölüm	1148/127
Türbedâr	Hacı Zünnun	3 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1148/128
Muîd	Şeyh Abdullatif	5 akçe	Abdullah	Ölüm	1148/129
Müfettiş	Seyyid Abdülkadir	5 akçe	-	Yeni Atama	1148/133
Ferrâş	Ali	1 akçe	-	Yenileme	1135/145
Serây-dâr	Derviş İsmail	1 akçe	-	Yenileme	1135/145
Müezzin	Kasım Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/145
Cüzhân	Seyyid Nizameddin Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/149
Müfettiş	es-Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	Yenileme	1135/151
Muîd	İsa	5 akçe	Şeyh Abdullatif Halife	Feragat	1135/151
Bevvâb	Seyyid Osman Halife	2 akçe	-	Yenileme	1135/156
Müfettiş	es-Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	Yenileme	1135/161
Serây-dâr	oğlu es-Seyyid İbrahim	1 akçe	İshak	Ölüm	1135/164
Müezzin	es-Seyyid İbrahim bin Hacı İshak Halife	2 akçe	Kasım	Ölüm	1135/164
Câbi	es-Seyyid Seyfullah Halife	5 akçe	Mustafa Halife	Feragat	1135/164
Mi'mâr	Feyzullah	2 akçe	-	Yenileme	1156/45
Cüzhân	Seyyid Mahmud	2 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1146/?
Cüzhân	İsa	2 akçe	Seyyid Nizameddin	Feragat	1149/36
Müfettiş	Seyyid Ali	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Câbi	Karındaşı Seyyid Mahmud	5 akçe	Seyyid Seyfullah	Ölüm	1150/53
Mi'mâr	Feyzullah	2 akçe	-	Yenileme	1154/91
Muîd	Oğlu Osman	5 akçe	Şeyh Abdülfettah	Ölüm	1151/40
Kennâs	-	1 akçe	Abdullah	Ölüm	1151/40
Hatîb	Mehmed Reşid	1 akçe	Seyyid İbrahim	Feragat	1155/51
Müfettiş	Ali	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1155/52
Kennâs	İshak	1 akçe	Feyzullah	Ölüm	558/233
Müezzin	Oğlu Mehmed Reşid	2 akçe	es-Seyyid İbrahim	Ölüm	558/234
Serây-dâr	Oğlu Mehmed Reşid	1 akçe	es-Seyyid İbrahim	Ölüm	558/234
Bevvâb	Abdülvahab Bin Mehmed Saîd	2 akçe	es-Seyyid Murtaza	Ölüm	562/61
Serây-dâr	Es-Seyyid Davud Bin El-Hâc Hüseyin	1 akçe	es-Seyyid Mehmed Reşid	Ölüm	562/62

Şeyh Eminüddin Külliyesi (Câmi ve Mescit) görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Müfettiş	Oğlu Es-Seyyid Mehmed Bin Es-Seyyid Ali	5 akçe	es-Seyyid Ali	Ölüm	562/63
Muîd	Ebubekir	5 akçe	Osman	Ölüm	561/98
Cüzhân	Oğlu Seyyid Hüseyin Bin Seyyid Mahmud	3 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	560/52
Câbi	Oğlu Seyyid Hüseyin Bin Seyyid Mahmud	5 akçe	es-Seyyid Mehmed	Ölüm	560/52

3.1.6. Reyhaniye Camii

Banisi ve inşaa tarihi hakkında kesin bir bilgi olmayan bu camii Hasan Ayar çarşısında Cami-i Kebir ile Şehidiye Medresesi arasında yer almaktadır. Camii, 1761 yılına kadar mescit olarak kullanılmıştır (Şahin, 2017: 91).

İncelenen defterlerde bu camiye ilişkin 19 adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlar içerisinde kimi zaman camii, kimi zaman ise mescit olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda caminin ihtiyaçları ve personel giderleri için bir de vakfının olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Vakfın bir akçe ile mütevellisi olan Süleyman'ın görevi 1705 (H.1116) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1157/194). Yine kayıtlardan mescidin dört akçe ile imâmı ve mütevellisi olan Seyyid Hasan'ın beratının yenilendiğini görmekteyiz (VGMA, HD, nr., 1145/197).

Tablo 3. 1. 6. Reyhaniye Camii görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Müteveli	Süleyman	1 akçe	-	Yenileme	1157/194
Serây-dâr	Ramazan	1 akçe	-	Yeni Atama	1157/196
Müteveli	Mehmed	1 akçe	Ahmed	Ölüm	1157/198
Müteveli İmâm	Seyyid Hüseyin	3 akçe 1 akçe	Eyyüp	Mahlûl	1157/199
Müteveli İmâm	Seyyid Hüseyin	4 akçe	-	Yenileme	1145/197

Reyhaniye Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Mütevelli İmâm	Seyyid Mehmed	2 akçe 2 akçe	Seyyid Hüseyin?	Ölüm	1145/202
Mütevelli İmâm	Şeyh Mahmud	4 akçe	Seyyid Mehmed	Feragat	1145/204
Mütevelli İmâm	Seyyid Hâfız Osman bin Ömer	4 akçe	Seyyid Mahmud	Kasr-ı Yed	1148/134
Mütevelli İmâm	es-Seyyid Hâfız Osman Halife	4 akçe	-	Yenileme	1135/159
Mütevelli İmâm	Ali Halife	-	es-Seyyid Hâfız Osman Halife	Kasr-ı Yed	1135/163
İmâm	Seyyid Ebubekir	nısf-ı mu'ayyene	Ali Halife	Feragat	1146/?

3.1.7. Şeyh Şeyhullah Camii

Kaynaklarda “Şeyh Şeydullah Câmii, Şeyh Şeyhullah Câmii ve Şar Camii” olarak adı geçen bu caminin inşaa tarihine ilişkin kesin bir bilgi yoktur. Açıkıldız, bu yapının Artuklu dönemi mimarisinin en özgün örneklerinin verildiği 14. yüzyılda inşa edildiğini bildirmektedir (Açıkıldız, 2018: 42-85).

Çalışmamızda bu camiye ait sadece yedi adet kayıt mevcuttur. Bu kayıtlardan camiye “imâm, hâtib, cüzhân, mütevelli, serây-dâr, nâzır” gibi ünvanlarla görevli ataması yapılmıştır. Bu görevlilerin aldıkları ücretlerin caminin vakfından karşılandığı görülmektedir. Cami görevlilerinin aldıkları ücretler incelendiğinde genel olarak bir akçe ile beş akçe arasında değişmektedir. Vakfın iki akçe ile mütevellisi olan Süleyman vefat edince yerine evlâd-ı vâkıfdan es-Seyyid Murtaza bin el hac Salih atanmıştır (VGMA, HD, nr., 562/61). Caminin vakfından almak üzere beş akçe ile nâzır olan Ali vefat edince yerine Ebubekir atanmıştır (VGMA, HD, nr., 561/98).

Tablo 3. 1. 7. Şeyh Şeyhullah Camii gGörevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Nâzır	Abdulkadir	1 akçe	-	Ölüm	1157/195
Cüzhân	Selim	2 akçe	Ali	Ölüm	1148/122
İmâm Hatib	Abdullatif Abdulfettah Halife	1 akçe 1 akçe	-	Yenileme	1135/156

Şeyh Şeyhullah Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Serây-dâr	Şeyhmuz Halife	1 akçe	Ömer	Ölüm	1156/44
İmâm Hatîb	Oğlu Osman	2 akçe 2 akçe	Abdulfettah Halife	Ölüm	1151/40
Mütevelli	es-Seyyid Murtaza bin el hac Salih	2 akçe	Süleyman	Ölüm	562/61
Nâzır	Ebubekir	5 akçe	Ali	Ölüm	561/98

3.1.8. Şeyh Çabuk Camii

Yapım tarihi ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmeyen Şeyh Çabuk Camii, Çubuk Mahallesinde 1. Caddenin güneyinde yer almaktadır. İncelenen defterlerde bu camiye ait toplam on yedi adet kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların çoğunluğunda mescit olarak kaydedilmiştir.

Atama kayıtları incelendiğinde yarımşar akçe ücretle müezzin ve serây-dâr olarak Osman'ın atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1157/200). Osman'ın feragat etmesiyle serây-dârlık görevi yarım akçe ile Abdurrahman Halife'ye verilmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/148). Osman'ın üzerindeki müezzinlik görevi ise yarım akçe ücret karşılığında Mahmud Halife'ye verilmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/148).

Caminin en yüksek ücretleri ise mütevelli olan görevlilere verilmiştir. Aşağıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere üçer akçe ücretle mütevelli olarak Seyyid Ali, Seyyid Ömer, İsmail Halife ve Ebubekir bin Es-seyyid Murtaza'nın görevlendirildiği görülmektedir.

Tablo 3. 1. 8. Şeyh Çabuk Camii görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Mütevelli	Seyyid Ali	3 akçe	Hacı Mustafa	Feragat	1157/196
Ferrâş	Osman	1 akçe	Kasım	Ölüm	1157/199
Serây-dâr ve Müezzin	Osman	1 akçe	-	Yeni Atama	1157/200
Mütevelli	Seyyid Ömer	3 akçe	Seyyid Ali	Ölüm	1145/198
Serây-dâr ve Müezzin	Osman	1 akçe	-	Yenileme	1145/199
Ferrâş	diğer Osman	2 akçe	Osman	Ölüm	1145/202

Şeyh Çabuk Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Serây-dâr	Abdurrahman Halife	Yarım akçe	Osman	Feragat	1135/148
Müezzin	Mahmud Halife	Yarım akçe	Osman	Feragat	1135/148
Mütevelli	İsmail Halife	3 akçe	-	Yenileme	1135/152
İmâm	Hafız Abdullah Halife	2 akçe	-	Yenileme	1156/42
Mütevelli	Ebubekir bin Es-seyyid Murtaza	3 akçe	Seyyid Ali bin Es-seyyid Ömer	Ölüm	562/61

3.2. Mescitler

3.2.1. Şeyh Mahmud-et Türki Mescidi

Şu anda mevcut olmayan ve banisinin şahsiyeti ile ne zaman inşaa edildiği hakkında her hangi bir bilgi bulunamayan bu mescit ile ilgili çalışma metnimiz olan Mardin Hurûfât Defterleri'nde 30 adet atama kaydı tespit edilmiştir.

Atama kayıtlarından bu mescidin ihtiyaçları ve personel giderleri için vakfının da olduğu görülmektedir. Şeyh Mahmud-el Türki evkâfdan almak üzere iki akçe ile muîd olan Seyyid Ali vefat edince yerine oğlu Seyyid Abdürrahman Mardin nâibi Seyyid Osman arzıyla atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1148/132).

Defterdeki 3 adet atama kaydının mescit yerine camii olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu durumda ya atama kaydını yazan görevlinin sehven mescit yerine camii olarak kaydettiği ya da bu mescidin sonradan camiye çevrildiği ihtimali doğmaktadır (VGMA, HD, nr., 1156 /46; 1149/36).

3.2.2. Yusuf Çelebi Mescidi

Banisi ve inşaa tarihi hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu mescidin tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir.

İncelenen defterlerde 12 adet kayıt tespit edilmiş ve defterlerin bazılarında camii bazılarında ise mescit olarak kaydedilmiştir. Ayrıca kayıtlardan mescidin bir de vakfının olduğunu görmekteyiz.

Vakfın yevmî beş akçe ile evladiyet-i meşrutiyet üzere mütevellisi olan Şeyh Hamid vefat edince yerine Seyyid İsmail 1751 (Hicri 1164) tarihinde nâib Numan Efendi arzıyla atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1148/131). Yine kayıtlardan Seyyid

İsmail'in görevinin 1756 (Hicri 1169) tarihinde yenilendiğini görmekteyiz (VGMA, HD, nr., 1135/148).

Vakfın iki akçe ile nâzırı, üç akçe ile kâtibi olan es-Seyyid Nizameddin'in görevi ise 1756 (Hicri 1169) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/148).

3.2.3. İbrahim Ağa Mescidi

Banisi ve inşaa tarihi hakkında kesin bilgi sahibi olamadığımız bu yapının Diyarbakır Kapı Mahallesi'nde olduğu düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 109-110; Gürhan, 2012: 53).

İncelenen defterlerde tespit edilen 29 adet kayıttan 3 kaydın camii, 26 kaydın ise mescit ve vakıfla ilgili olduğu görülmektedir.

Kayıtlardan mescide “imâm, hatib, müezzin, düâgû, cüzhân, noktacı, nâzır, dersiâm, müfettiş, câbi” gibi görevlilerin atandığı bunların da genel olarak 1 akçe ile 5 akçe arasında değişen bir ücret aldıkları görülmektedir.

3.2.4. Şeyh Bikar Mescidi

Gül Mahallesi'nde yer alan bu mescidin yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İncelenen defterlerde bu mescit ile ilgili sadece iki adet kayıt bulunmaktadır. Mescidin imâmı Abdullah vefat edince yerine iki akçe ile Süleyman nâib Hamza arzıyla atanmıştır (VGMA, HD, nr. ,1128/226). Aynı görevlinin beratı 1764 (Hicri 1178) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1156/44).

3.2.5. Şeyh Mehmed Dinarî Mescidi

Bazı kaynaklarda Dinari Mescidi olarak adlandırılan bu mescit Medrese Mahallesi'nde yer almaktadır. Mescidin inşaa tarihi bilinmemekle beraber banisinin Şeyh Mehmed Dinari adında bir kimse olduğu düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 110-111).

İncelenen defterlerde bu mescit ile ilgili 8 adet kayıt tespit edilmiştir. Kayıtlardan mescide ait vâkfın mütevellisi Mehmed vefat edince yerine iki akçe ücretle oğlu Ramazan atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/195).

3.2.6. Araklı Mescidi

Bu mescidin gerek banisi gerekse de inşaa tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamaktadır.

İncelenen defterlerde bu mescit ile ilgili toplam 17 adet kayıt tespit edilmiştir. Atamaların “imâm, müezzin, serây-dâr, müteveli” gibi ünvanlarla yapıldığı görülmektedir. Genel olarak görevlilerin aldıkları ücretler bir akçe ile üç akçe arasında değişmektedir.

Bu kayıtlardan birinde mescidin ismi “Ma’ruf Mescidi” olarak kaydedilmiştir.

“Mardin kazasında Araklı Mescidi demekle Ma’ruf Mescid-i şerîfde yevmî iki akçe vazîfe ile evkâfın mütevellisi olan es-Seyyid Yusuf Halîfe’ye tecdîd.”(VGMA, HD, nr., 1135/158)

Mescit ile ilgili kayıtlardan mescidin vakfının olduğu ve bu vakıftan personel giderlerinin karşılandığı görülmektedir.

“Mardin’de Araklı Mescid-i şerîfi vakfının vazîfe-i mu’ayyene ile müteveli olan Ebubekir fevt mahlûlünden es-Seyyid Halil Halîfe’ye ‘inâyet.”(VGMA, HD, nr., 1148 /121)

3.2.7. Altunboğa Mescidi

Günümüze ulaşmayan mescidlerden biri olan Altunboğa Mescidi’nin inşaa tarihi hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak araştırmacılar tarihlendirme konusunda XIV. yüzyılın ortalarında yaptırılmış olabileceğini düşünmektedir. Dayanak olarak Melik Mansur Ahmed Küçük’ün hükümdarlığı zamanındaki veziri Altunboğa’nın isminden hareketle bu mescidin banisi olduğu düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 112; Bizbirlik, 1995: 200).

İncelenen defterlerde bu mescidin Kalesiye Mahallesi’nde olduğu kayıtlıdır.

“Mardin’de Kalesiye Mahallesi’nde Altunboğa Mescidi evkâfının bir akçe ile mütevellisi mahlûlünden Derviş Mehmed’e bâ-‘arz.”(VGMA, HD, nr., 1157/194)

Bazı kaynaklarda Altunboğa Medresesi olarak geçmesine rağmen incelediğimiz Mardin Hurûfât Defterlerinde medreseye ilişkin herhangi bir bilgi tespit edilmemiştir.

Defterlerden tespit edilen kayıtlardan on adedinde mescit, sadece bir kayıta camii olarak geçmektedir (VGMA, HD, nr., 1157 /196).

Kayıtlardan mescidin vakfının olduğu görülmektedir. Bu vakfın bir akçe ücret karşılığında mütevellisi olan Kasımın beratı 1744 (H.1186) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1150/51).

3.2.8. Şeyh Necmeddin Gazi Mescidi

Mardin Mesken Mahallesi'nde bulunan bu mescidin kaynaklarda inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte mescidin kitabesi de yoktur. Artukoğullarından Necmeddin İl Gazi tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 109; Bizbirlik, 1995: 209).

İncelenen defterlerde bu mescit ile ilgili 33 adet kayıt tespit edilmiştir. Kayıtlardan bu mescide “imâm, müezzin, ferrâş, kâtib, câbi, nâzır, serây-dâr, ihlâshan, duâgû” gibi ünvanlarla görevli ataması yapılmıştır. Kayıtlardan ayrıca bu görevlilerin ücretlerinin karşılandığı vakfı da mevcuttur. Vakfın kâtibi ve câbisi olan Mehmed vefat edince yerine 1732 (H.1144) tarihinde Osman atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1145/196).

3.2.9. Mehmed Ez-zerari Mescidi

Necmeddin Mahallesi'nde yer alan bu mescidin kitabesinden 17. yüzyıl sonunda inşaa edildiği anlaşılmaktadır (Altun, 1971: 62). İncelenen defterlerde bu mescide ait sadece iki adet kayıt tespit edilmiştir. Defterlerdeki kayıtlara göre mescidin imâmet vazifesi bir akçe ile Yahya ismindeki kişiye verilmiştir (VGMA, HD, nr., 1157/194). Müteveli görevinde bulunan Ali'nin ref'inden bir akçe ile Yahya'ya bu görev verilmiştir (VGMA, HD, Mardin, 1157/195).

3.2.10. Hacı Kasım Mescidi

Bu mescidin banisi, konumu ve inşaa tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İncelenen defterlerde mescidle ilgili sadece üç adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan mescidin vakfının olduğu tespit edilebilmektedir. Vakfın mütevellisi Halil vefat edince Seyyid Mahmud onun yerine atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1145/203). Mescidin üç akçe ile imâmı ve dört akçe ile muîdi olan Osman ölünce yerine es-Seyyid Ömer atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1145/198).

3.2.11. Hunrevan Mescidi

Günümüzde mevcut olmayan bu mescidin inşaa tarihi ve banisi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bizbirlik, bu mescidin 1518 tahririnde vakfa ait kaydın olması dolayısıyla Osmanlı öncesi dönemlerde inşaa edilmiş olabileceğini belirtmektedir (Bizbirlik, 1995: 203).

İncelenen defterlerde bu mescide ait dört adet kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan bazıları tam olarak okunamamıştır.

“Mardin’de muvakkât Seyyid Abdullah Efendi bina eylediği Hunrevan Mescidi’ni tamir itmekle kendisi müteveli iken Ahmed nâm kimesneye ibka berâtı mucibince dahil itmekle ref’inden merhum Seyyid Abdu....kasr-ı yedinden Monla İsmail’e bâ berât buyuruldu.” (VGMA, HD, nr., 1148 / s.129).

3.2.12. Molla Yahya Mescidi

Bu yapının konumu, banisi ve inşaa tarihi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. İncelenen defterlerde bu yapıyla ilgili sadece iki adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtların ilkinde mescit, ikincisinde ise camii olarak kaydedilmiştir. 1157 numaralı defterin 194.sayfasının 28-29. satırlarında yer alan kayıtlar şu şekildedir:

“28-Mardin’de Monla Yahya Mescidi’nde mi ‘mâr Mehmed’e tecdîd.”

“29-Mardin’de Monla Yahya Câmii’nde bir akçe ile müteveli Hamza’ya tecdîd.”

3.2.13. Şeyh Davud Mescidi

İncelenen defterlerde Mağaracık¹⁶ adlı köyde bulunduğu kaydedilen bu mescide ait sadece iki adet kayıt vardır.

Kayıtlardan ilkinde mescidin imâmı olmadığından Ebubekir’in atanmasına ilişkin kayıttır. İncelenen defterde 1705 (H.1116) tarihinde ataması yapılan Ebubekir’in alacağı ücrete ilişkin herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir (VGMA, HD, nr., 1157/195).

Defterlerdeki ikinci kayıta ise mescidin müezzini olmadığından bir akçe ücret karşılığında 1705 (H.1116) tarihinde Nebi Halife isminde bir kişinin atandığı kaydedilmiştir (VGMA, HD, nr., 1157/195).

¹⁶ Mardin İli Nusaybin İlçesine bağlı bir köydür.

3.2.14. Molla Ömer Mescidi

Bu yapının konumu, banisi ve inşaa tarihi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. İncelenen defterlerde bu yapıyla ilgili sadece bir adet kayıt tespit edilmiştir. 1157 numaralı defterin 196. sayfasının 5. satırında yer alan kayıt şu şekildedir:

“Mardin’de Monla Ömer Mescidi’nde müezzin ve ferrâş Ali’ye tecdîd. Fi Gurre-i Şevval sene 1116”

3.2.15. Şeyh Taceddin Mescidi

İncelenen defterlerde “Harzem nam karyede” olduğu belirtilen bu mescit, Mardin’in güney batısında yer alan Tel-Harzem köyündedir (Göyünç, 1969: 62).

Çalışma metnimiz olan hurûfât defterlerinden bu mescidin bazen camii bazen de mescit olarak kaydedildiği görülmektedir. Defterlerde bu mescidle ilgili toplam on üç adet kayıt tespit edilmiştir.

Kayıtlardan bu mescide/camiye “müezzin, câbi, nâzır, müteveli” gibi ünvanlarla görevli ataması yapılmıştır. Ayrıca kayıtlardan bu yapının bir de vakfının olduğu ve bu vakıftan görevlilerin ücretlerinin ödendiği görülmektedir.

Vakfın mütevellisi olan Hızır vefat edince üç akçe ücretle bu görev Seyyid Ali’ye verilmiştir (VGMA, HD, nr., 1145/197). Vakfın nâzırı olmadığından bu görevin 1712 (H.1125) tarihinde Abdulkadir adındaki kişiye verildiği tespit edilmiştir. Ancak bu kayıтта aldığı ücret hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (VGMA, HD, nr., 1157/198). Abdulkadir vefat edince yerine Abdülkerim’in 1714 (H.1125) tarihinde atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1157/199).

3.2.16. Şeyh Amud (Sünnî) Mescidi/Camii

Bu mescit ile ilgili çalışmamızda sadece iki kayıt tespit edilmiştir. Kayıtlardan Amude¹⁷ köyünde yer aldığı belirtilen bu mescidin iki kayıтта da Sünnî Mescidi olarak kaydedildiği görülmektedir. Mescidin iki akçe ile vazifeli imâmı Mehmed vefat edince yerine oğlu Feyzullah Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/197). Ayrıca kayıtlardan bu mescide minber eklenerek camiye çevrildiği kaydedilmiştir.

¹⁷ Göyünç, Amude köyünün, hâlen Suriye topraklarında olduğunu ve Mardin’in Dara köyünün karşısında yer aldığını ifade etmektedir. (Bkz. Göyünç, a.g.e., s.60)

“Mardin kazasına tâbi‘ Amude karyesinde Sünni Mescidi’nde Yusuf bin Şemseddin minber bina itmek üzere (...)imâmeti ve hitabeti mu‘ayyene ile Abdürrahim Halîfe’ye nâibi Seyyid Ahmed ‘‘arzıyla. Şehr-i Rebî’ül Ahir Sene 1162’’(VGMA, HD, nr., 1148 /128)

3.3. Zaviyeler

3.3.1. Sultan Hamza-i Kebir Zaviyesi

Kaynaklarda zaviye, mescit ve camii olarak bahsedilen bu yapının banisinin Akkoyunlu Kara Yülük Osman’ın oğlu Hamza Bey olduğu belirtilmektedir (Göyünç, 1969: 119; Keleş, 2006: 71).

Yapının inşaa tarihi hakkında araştırmacılardan bazıları Göyünç’ün belirttiği tarih olan Miladi 1434-1444 yılları arasında yaptırıldığı görüşünü esas alsa da Gürhan (2012) yapının kitabesinden H. 842 (M. 1438-9) tarihinde yaptırıldığını düşünmektedir (s.65).

Konum olarak Meydanbaşı mevkiinde Savurkapı (Bab es-Sor) Mahallesi’nde yer alan bu yapıya ilişkin incelenen defterlerde çok sayıda atama kaydı bulunmaktadır. İncelenen defterlerde çoğunlukla Hamza-i Kebir’in zaviyesine ilişkin atama kayıtları bulunmakla birlikte mescit ve cami olarak da kaydedilen atama kayıtları da bulunmaktadır. Defterlerde “imâm, müezzin, şeyh, câbi, serây-dâr, türbedâr, kâtib, duâgû, tabbâh(aşçı), nâzır, cüzân, mi’mâr, muvakkit, kilitdar, ferrâş” gibi ünvanlarla yapılan atama kayıtları mevcuttur.

Kayıtlardan ölüm ve feragat gibi nedenlerle boşalan kadrolarda soya dayalı atamaların yapıldığı görülmektedir. İki akçe ile cüzâhanlık görevini üstlenen es-Seyyid Abdürrahim ölünce yerine oğlu Seyyid Abdülkadir’in 1737 (H.1149) tarihinde atandığı (VGMA, HD, nr., 1145/201); Seyyid Abdülkadir ise ölünce yerine kardeşi es-Seyyid Mehmed Emin’in 1742 (H.1154) tarihinde atandığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1145/203). İncelenen defterlerde hem Hamza-i Kebir hem de Hamza-i Sağır Zaviyeleri’ne birlikte aynı madde içerisinde atama yapıldığını gösteren kayıtlar da mevcuttur. Sultan Hamza-i Kebir ve Sultan Hamza-i Sağır’da iki akçe karşılığında duâgû olan Seyyid Ali ölünce yerine Abdürrahim Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1135/146).

Zaviyenin görevlilerinin aldıkları ücretler genel olarak 1 akçe ile 30 akçe arasındadır. En yüksek ücreti 30 akçe ile duâgû olan Mehmed alırken bu kişinin vefat etmesiyle yerine Seyyid Hasan mutasarrıf iken Seyyid Hasan'ın kendi rızasıyla görevden feragat etmesiyle Osman bin Ömer ile Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud'a müştekien bu ücretin verildiği kaydedilmiştir (VGMA, HD, nr. 1148/134).

3.3.2. Sultan Hamza-i Sağır Zâviyesi

Savur Kapı Mahallesi'nde yer alan bu zaviyenin Akkoyunlu hükümdarlarından Cihangir Bey'in oğlu Hamza Bey tarafından 1474 yılında yaptırıldığı düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 121).

İncelenen defterlerde bu zaviye ile ilgili çok sayıda kayıt tespit edilmiştir. Kayıtlarda zaviyeye yapılan atamalarda zaviyenin mescidiyle ilgili atamalar da mevcuttur. Bazı kayıtların da "Hamza-i Sağır Camii" olarak kaydedildiği de görülmektedir. Görevlilerin ücretleri bir akçe ile on beş akçe arasında değişmektedir. Bir akçe ile müezzin olarak görev yapan Hüseyin vefat edince yerine Seyyid Ömer atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/195). Hamza-i Sağır evkafından almak üzere on beş akçe ücret karşılığında duâgû olan Seyyid Ahmed'in beratı 1759 (H.1172) tarihinde yenilenmiştir (VGMA, HD, nr., 1135/161).

İncelenen defterlerde bu zaviyeye ihtiyaç dolayısıyla çok sayıda atama yapıldığına ilişkin kayıtlar da mevcuttur. Zaviyenin mescidinde ferrâş olmadığından ihtiyaç dolayısıyla iki akçe ücretle Seyyid Hasan (VGMA, HD, nr., 1145/196); nâzır ve muhasib ihtiyacından dolayı beşer akçe ücretle Seyyid Ahmed atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1135/144).

3.3.3. Baba Abdurrahman Zâviyesi

Kaynaklarda kesin olarak inşaa tarihi, yeri ve banisi hakkında bilgi sahibi olamadığımız bu tekkenin, Akkoyunlular döneminde yaşayan keramet sahibi bir dervişle ilişkilendirildiği görülmektedir (Göyünç, 1969: 121; Bizbirlik, 1995: 364).

İncelenen defterlerde bu zâviye ile ilgili çok sayıda kayıt tespit etmek mümkündür.

Bu kayıtlardan zâviyede görevli olanların ücretlerinin tekkenin vakfından karşılandığı görülmektedir. Zâviyede 1 akçe ücretle müteveli olan Mehmed vefat edince yerine evlad-ı vakıftan Seyyid Mahmud atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/201).

3.3.4. Şeyh Davud Zaviyesi

İncelenen defterlerde Mardin'in Tohum Köyü'nde olduğu kaydedilen bu zâviyenin banisi ve inşaa tarihi hakkında bilgiler mevcut değildir. Hurûfât defterlerinde bu zâviye ile ilgili sadece iki adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtların ilkinde zaviyenin serây-dârı olan Ebubekir vefat edince yerine Derviş Ali ve Molla İbrahim'in atandığı kaydedilmiştir. Bu görevlilerin aldıkları ücrete ilişkin kayıta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (VGMA, HD, nr., 1157/196). İkinci kayıta ise zaviyenin camisinde iki akçe ile bevvâb olan Seyyid Ahmed vefat edince yerine oğlu Şeyh Hasan atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1145/204).

3.3.5. İmam Zeynel Abidin Zâviyesi

Mardin İli Nusaybin İlçesi'nin merkezinde Mor Yakup Manastırı'nın hemen yanında yer alan bu zaviyenin banisi ve inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Günümüzde külliye biçiminde olan bu yapının içerisinde cami, minare, türbe gibi alanlar bulunmaktadır.

Çalışmamızda bu külliyenin sadece zaviyesine ilişkin kayıtlar tespit edilmiştir. Toplam 24 adet kayıt içerisinde zaviyeye “müteveli, cüzhân, şeyh-i matbah (mutfak şeyhi), duâgû, müezzin, keyyâl, kilit-dâr, kehf-hân, müfettiş” gibi çeşitli ünvanlarda görevlilerin atandığı görülmektedir. Zaviyenin vakfından görevlilerin ücretleri karşılanmış olup bu görevliler içerisinde en düşük ücretle keyyâl, cüzhân, kilit-dâr ve müezzin atamalarının iki akçe karşılığında yapıldığı görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1157/194-197-202; 1145/204). En yüksek ücret alan görevlinin kehf-hân olarak on beş akçe günlük ücret alan Seyyid Hafız Halife olduğu görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1148/125).

4. MARDİN İLİNİN EĞİTİM KURUMLARI

4.1. Medreseler

4.1.1. Sittî Radiyye (Hatuniyye) Medresesi

Günümüzde sadece camii olarak kullanılan bu medrese Gül Mahallesi'ndedir. Hicri 1185 tarihinde inşaa edildiği düşünülen bu medresenin banisinin Necmeddin Alp'ın hanımı ve Kutbeddin İlgazi'nin annesi olan Sitti Radviyye(Raziyye) Hatun olduğu bilinmektedir (Göyünç, 1969: 114). Altun (1997), bu medrese için "Anadolu'nun en erken tarihli iki katlı, revaklı avlusunun üzeri açık, iki eyvanlı medresesi" ifadelerini kullanmaktadır (s.503).

Çalışmamızda incelediğimiz Mardin Hurûfât Defterleri'nde bu medreseyle ilişkin çok sayıda kayıt tespit edilmiştir. "Sitti Radviyye, Sitti Raziyye, Şeyh Radviyye" şeklinde kaydedilen atama kayıtlarından bu medresenin; medrese, mescit, türbe ve zaviyesinin olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfın gelirlerinden medrese görevlilerinin ücretlerinin karşılandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁸ Vakfın iki akçe ile mütevellisi olan İsmail bin Kasım vefat edince yerine oğlu Nimettullah Halife atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1135/144).

Kayıtlardan bu medresede görevli olan bazı kişilerin birden fazla görevi üstlendikleri de görülmektedir:

"Mardin'de Sittî Radiye Medresesi evkâfından almak üzere iki akçe ile mütevellî ve dört akçe ile kâtibi ve dört akçe ile nâzırı olan Mustafa fevt mahlûlünden oğlu Kasım'a nâibi Seyyid Abdürrahim 'arziyla tevcîh. Yevm 12" (VGMA, HD, nr., 558/232)

Tablo 4. 1. 1. Sittî Radiyye (Hatuniyye) Medresesi görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Cüzhân	Seyyid İbrahim Bin Seyyid Mehmed	2 akçe	-	Ölüm	558/ 233
Câbi	Karındaşı Seyyid Mehmed	5 akçe	Es-Seyyid Yunus	Ölüm	560/52
Cüz-i Şerif	Seyyid Zübeyir	2 akçe	Seyyid İbrahim	Ölüm	561/97

¹⁸ "Mardin'de Hatuniyye vakfından almak üzere üç akçe ile cüzhân olan Seyyid Hüseyin mahlûlünden Hüseyin İbni İbrahim'e 'inâyet." (VGMA, HD, Mardin, 1145 /202)

Sıttı Radiyye (Hatuniyye) Medresesi görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Cüz-i Salis	Ahmed Bin Yusuf	2 akçe	Es-Seyyid Zübeyir	Feragat	561/97
Câbi	Oğlu Seyyid Yunus Bin Seyyid Abdulhalim	5 akçe	Seyyid Abdulhalim Bin Seyyid Mehmed	Ölüm	562/61
Cüzhân	Seyyid Hüseyin Mehmed	1 akçe	-	-	1128/226
Müfettiş	Es-Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	-	1135/150
Muhasib	Es-Seyyid İsmail Halife	-	-	Yeni Atama	1135/154
Müfettiş	Es-Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	-	1135/161
Muîd	Seyyid Hüseyin	5 akçe	Ahmed	Mahlûl	1145/196
Noktacı	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Ahmed	Mahlûl	1145/197
Cüzhân	Seyyid Ahmed	2 akçe	Yusuf	Mahlûl	1145/197
Cüzhân	Hüseyin İbni İbrahim	3 akçe	Seyyid Hüseyin	Mahlûl	1145/202
Câbi	Hüseyin Halife	8 akçe	İsmail Yusuf	Mahlûl	1145/202
Muîdi	Seyyid Abidin	5 akçe	Seyyid Hüseyin	Feragat	1146
Noktacı	Abdül Gaffur	2 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1146
Cüzhân	Seyyid Ali	2 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1146
Cüzhân	Seyyid Abdülkadir Halif	2 akçe	Seyyid Selim	Ölüm	1148/121
Mu'allim	Oğlu Seyyid Mehmed	3 akçe	Hacı Ömer	Ölüm	1148/122
Cüzhân	-	2 akçe	Seyyid İsmail	Kasr-ı Yed	1148/128
Câbi	Seyyid Mehmed	2 akçe	Seyyid İsmail	Kasr-ı Yed	1148/128
Muhasibi	Mehmed Efendi	4 akçe	İsmail	Ölüm	1148/130
Müfettiş	Seyyid Abdülkadir	5 akçe	Hacı	Yeni Atama	1148/133
Cüzhân	Seyyid Osman Bin Mehmed	2 akçe	Seyyid Abdülkadir	Feargat	1148/133
Muîd	Ahmed Halife	--	--	Yeni Atama	1148/134
Cüzhân Ferrâş	Oğlu Seyyid Mahmud	2 akçe 2 akçe	Seyyid Hacı Mustafa	Ölüm	1148/134
Müfettiş	Seyyid Abdül Gaffur	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Müfettiş	Seyyid Ömer Bin Seyyid Abdullah	5 akçe	Seyyid Abdül Gaffur	Feragat	1150/51
Müfettiş	Karındaşı Seyyid Abbas	5 akçe	Seyyid Ömer Bin Seyyid Abid	Feragat	1150/52
Muallim-i Sıbyân	Oğlu Seyyid Ömer	3 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1150/53
Câbi	Oğlu Seyyid (?)	2 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1150/56
Mütevelli	Oğlu Seyyid Ahmed	--	Mahmud	Feragat	1151/35
Muallim-i Sıbyân	Oğlu Seyyid Feyzullah	3 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Cüzhân Ferrâş	Seyyid Mahmud Bin Hacı Zeynel Abidin	2 akçe 2 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1155/53
Nâzır	Mahmud	-	Mehmed	Ölüm	1157s.195
Nâzır	Mahmud	1 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/s.195
Ferrâş	Ali	-	Ahmed	Ölüm	1157/196
Mu'allim	Mehmed	1 akçe	Ebubekir	Ölüm	1157/198
Muîd	Seyyid Hüseyin	5 akçe	Ahmed	Ölüm	1157/199
Câbi	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Mehmed Emin	Ölüm	1157/200
Câbi	İsmail	3 akçe	Yusuf	Ölüm	1157/201
Cüzhân	Seyyid İsmail Halife	2 akçe	-	Ölüm	1157/201
Noktacı	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Ahmed	Ölüm	1157/202
Çerağdar	Abdülaziz	2 akçe	Yusuf	Ölüm	1157/202

4.1.2. Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi

Mardin'in en büyük medresesi olarak kabul edilen Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesine ait kayıtlar incelendiğinde “Kasım Padişah, Sultan Kasım, Kasımiye” gibi adlarla arşiv defterlerine kaydedildiği görülmektedir. Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi Artuklu İlçesi, Medrese Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu medresenin inşasına Artuklu döneminin sonlarında başlandığı düşünülmekle birlikte, Zinciriye Medresesinin mimarı tarafından yapıldığı varsayılmaktadır (Gürhan, 2012: 61; Hallaç&Akdağ, 2018: 65-77).

Akkoyunlu Hanedanından Sultan Cihangir'in oğlu Sultan Kasım tarafından tamamlandığı kabul edilmekle birlikte kesin olarak hangi tarihte inşaa edildiği bilinmemektedir (Göyünç, 1969: 112; Bizbirlik, 1995: 302; Gürhan, 2012: 61).

Mardin Hurûfât Defterleri kayıtları incelendiğinde medresenin yanında vakıf, camii¹⁹, zaviye gibi unsurlara ait atama kayıtlarının olması bu medresenin külliye biçiminde bir yapılanmaya sahip olduğunu göstermektedir.²⁰

İki katlı olarak inşa edilen medresenin üst katta 12, alt katta 11 olmak üzere toplam 23 oda ile bir eyvan, türbe ve ambardan oluşmaktadır (Şahin, 2017: 96).

Çalışmamızda Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi ile ilgili kayıtları incelediğimizde gerek vakıfla ilgili gerekse de medresenin içerisinde yer alan mescit ile ilgili kayıtlarda çok sayıda görevli tespit edilmiştir. Ancak çalışmamızın bu bölümünde aşağıda tablo ile verdiğimiz görevliler sadece medreseye ilişkin yapılan atamaların kayıtlarını içermektedir.

Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi görevlilerinin ünvanları “imâm, imâm-ı sâni, müezzin, hâtib, mütevellî, müderris, ihlâshan, aşrhân, sermahfil, cüzhân, hamal, anbardâr, câbi, vekil-i harç, duâgû, nâzır, müfettiş, bevvâb, kennâs, serây-dâr, ferrâş, şeyh, kehf-hân, çerağdâr, keyyâl, muhasebeci, taamiyye, kilerci, muallim-i sıbyan, nakib, nakib-i sâni, muvakkit” şeklindedir. Bu görevliler içerisinde en fazla atama kaydının duâgû atamasına ilişkin olduğu görülmektedir. Çok sayıda duâgû ataması tespit edilirken bu atamaların bazılarının “tecdid” yani atamanın yenilenmesi şeklinde olduğu görülmektedir. Duâgû olarak atanan görevlilerin aldıkları ücretler ise günlük 1 akçe ile 20 akçe arasında değişmekteyken çoğunlukla 5 akçe üzeri ücret aldıkları

¹⁹ Kayıtlarda bu mescidin camii olarak kaydedildiği de görülmektedir. Ancak minberinin olmamasını göz önüne aldığımızda kayıtları tutan kâtibin sehven bu şekilde kaydettiği söylenebilir.

²⁰ Atama kayıtları içerisinde zaviye için; VGMA, HD, nr., 1135/155, sat.8; camii için VGMA, HD, nr., 1149/37

görülmektedir. Bu durumun Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi'nin vakfının büyüklüğü ve gelirlerinin fazla olmasıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4. 1. 2. Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Duâgû	İsmail	10 akçe	Seyyid Ali	Ölüm	558/232
Keyyal	Karındaşı Hasan Bin Ebubekir	5 akçe	Salih	Ölüm	558/232
Duâgû	Seyyid Ramazan (...)Kadriye	10 akçe	İsmail	Feragat	558/233
Duâgû	Rabia Nâm Hatun	6-5 akçe	Es-Seyyid Ahmet Hâcî	Ölüm	560/52
Kennâs	Es-Seyyid Ali	2 akçe	Es-Seyyid Ebubekir Bin Seyyid Mustafa	Ölüm	560/52
Cüzhân	Es-Seyyid Ali	2 akçe	Es-Seyyid Ebubekir Bin Seyyid Mustafa	Ölüm	560/52
Cüzhân	Hâcî Kasım Halife	4 akçe	Mehmed	Ölüm	561/96
İmâm-ı Sâni	Abid Halife	5 akçe	Es-Seyyid Ali	Ölüm	562/63
Keyyal	Oğlu Seyyid Ebubekir	2 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	562/65
Cüzhân	Oğlu Seyyid Ebubekir	2 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	562/65
Anbardar	İbrahim	2 akçe	Süleyman	Ölüm	1128/226
Duâgû	Mehmed Bin Hacı Ebubekir	10 akçe	Abdullah	Kasr-ı Yed	1135/144
Kilerci	Ebubekir	2 akçe	-	-	1135/145
Cüzhân	Hüseyin	2 akçe	Seyyid Aslan	Feragat	1135/145
Cüzhân	Seyyid İsmail	2 akçe	-	-	1135/147
Ferrâş	Ömer Halife	5 akçe	-	-	1135/147
İmâm	Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	-	1135/149
Cüzhân	İbrahim Halife	2 akçe	Seyyid Hüseyin	Mahlûl	1135/149
Cüzhân	Seyyid Hüseyin Halife	2 akçe	-	-	1135/150
Cüzhân	Hüseyin Halife'ye	2 akçe	Seyyid Abdullah	Kasr-ı Yed	1135/152
Cüzhân	(...) Hatuna	2 akçe	Seyyid Mustafa	-	1135/153
Müderri	Es-Seyyid Şeyh Ahmed Halife	-	-	-	1135/153
Hatîb	Abdülkadir Halife	6 akçe	-	-	1135/154
Duâgû	İsa	15 akçe	Es-Seyyid Ahmed Halife	Kasr-ı Yed	1135/154
Aşrhân ve Sermahfil	İsmail Halife	-	-	Yeni Atama	1135/154
Muallim-i Sıbyân	Hüseyin	-	Es-Seyyid İsmail Halife	Kasr-ı Yed	1135/154
Cüzhân	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	Es-Seyyid Mustafa Halife	Kasr-ı Yed	1135/155
Ferrâş	Es-Seyyid Hüseyin Halife	5 akçe	Osman	Kasr-ı Yed	1135/155
Müezzin	Mahmud Halife	2 akçe	-	-	1135/158

Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Cüzhân	Es-Seyyid Ahmed Halife	2 akçe	Es-Seyyid Hüseyin	Ölüm	1135/160
Kilerci	İsmail Halife	2 akçe	Ebubekir Halife	Kasr-ı Yed	1135/160
Müezzin	Monla Hasan Bin Mustafa Halife	2 akçe	Mahmud Halife	Kasr-ı Yed	1135/163
Ferrâş	Seyyid Osman	5 akçe	Seyyid Süleyman	Mahlûl	1145/199
Kehfhan	Mustafa	2 akçe	Babası Mehmed	Mahlûl	1145/199
Cüzhân	Mustafa	2 akçe	Babası Mehmed	Mahlûl	1145/199
Cüzhân	Seyyid Abdal Osman	2 akçe	Mehmed	Mahlûl	1145/199
Vekil-i Harç	Kasım Halife	4 akçe	-	Mahlûl	1145/199
Cüzhân	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Ali	Mahlûl	1145/199
Cüzhân	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Babası Seyyid Emir Hâcî	Mahlûl	1145/199
Cüzhân	Abdürrahim	2 akçe	İlyas	Mahlûl	1145/200
Çerağdar	Seyyid Abdürrahim	2 akçe	-	-	1145/200
Cüzhân	Es-Seyyid Abdürrahim	2 akçe	-	Yenileme	1145/200
Keyyal	-	5 akçe	Salih	-	1145/202
Duâgû	Pederi Seyyid Abdülkadir	5 akçe	Seyyid Mehmed Reşid	Ölüm	1146/?
Muhasip	-	5 akçe	Seyyid Abidin	-	1146/?
Müezzin	Mahmud Halife	2 akçe	Şeyh Musa	Feragat	1148/124
Keyyal	Hâcî Musa	5 akçe	Salih	Ölüm	1148/126
Cüzhân	Seyyid Ahmed	2 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1148/126
Keyyal	Hâcî Ahmed	5 akçe	Salih	Kasr-ı Yed	1148/126
Duâgû	Seyyid Ahmed	3 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	1148/127
Enderûn Câbisi	Seyyid Mehmed Salih	4 akçe	Seyyid Musa	Ölüm	1148/131
Hatîb	Abdül Gaffur	5 akçe	Mustafa	Ölüm	1148/133
Ferrâş	Ömer	5 akçe	Seyyid Osman	Ölüm	1148/133
İmâm-ı Sanî	Seyyid Abdülkadir	5 akçe	-	-	1148/133
Duâgû	Seyyid Abdül Gaffur	5 akçe	Abdülkadir	Ölüm	1149/37
İhlâshan ve Maarîf	İsa Bin Muharrem	8 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Cüzhân	Oğlu Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
Kilerci	Ali Bin Abdullah	2 akçe	İsmail	Feragat	1150/54
Muhâsebeci	Oğlu Seyyid Abdülkadir	5 akçe	Seyyid Abdullah	Ölüm	1150/54
İhlâshan ve Muvakkût	Ali	8 akçe	Seyyid İsa Bin Muharrem	Feragat	1150/54
Duâgû	Seyyid Ahmed Bin Hasan?	10 akçe	Seyyid İsmail	Ölüm	1150/54
İhlâshan	Latîf Bin Mustafa	8 akçe	Ali	Feragat	1150/55
Bedestân ve Saraçhane Serây-dârı	Oğlu Yusuf	5 akçe	Osman	Ölüm	1150/56
Müezzin	Hasan Bin Murtaza	2 akçe	-	--	1154/89
Duâgû	Es-Seyyid Ahmed	15 akçe	-	Yenileme	1154/89
Cüzhân	Seyyid Ahmed	2 akçe	-	-	1154/89
Cüzhân	Seyyid Mustafa	2 akçe	-	Yenileme	1154/90
Muhâsebeci	Seyyid Mehmed	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Feragat	1155/50
Muhâsebeci	İsmail Halife	11 akçe	es-Seyyid Ahmed	Ölüm	1156/42

Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Kennâs	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	-	1156/42
Cüzhân	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	-	-	1156/42
Bevvâb	Seyyid Mehmed Seyyid Osman Nâm Halifeler	10 akçe	Halil	Ölüm	1156/42
Mu'allim-i Sıbyân	Şeyh Süleyman Halife	-	Es-Seyyid İsmail	Ölüm	1156/43
Cüzhân	Es-Seyyid Süleyman Halife	2 akçe	Es-Seyyid Ahmed	Ölüm	1156/43
Cüzhân	Seyyid Abdullah	-	Mehmed	Mahlûl	1157/194
Hamal	Ali	5 akçe	-	-	1157/194
Cüzhân	Seyyid Abdürrahim	2 akçe	-	-	1157/194
Vekil-i Harç	Kasım	4 akçe	-	-	1157/195
Cüzhân	Ömer	2 akçe	-	-	1157/196
Bevvâb	Ömer	1 akçe	Şeyh (?)	Ölüm	1157/199
Cüzhân	İlyas	2 akçe	-	--	1157/195
Kennâs	Oğlu Mustafa	2 akçe	Bahaddin	Ölüm	1157/200
Duâgû	Ahmed	3 akçe	Yahya	Feragat	1157/201

4.1.3. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi

Konum olarak Medrese Mahallesi'nde bulunan Sultan İsa(Zinciriye) Medresesi, Artuklu hükümdarlarından Melik Sultan İsa tarafından 1385 tarihinde inşa edilmiştir (Göyünç, 1969: 116).

İncelenen defterlerde “Sultan İsa ve Zinciriye Medresesi” gibi adlarla kayıtlara rastlanmıştır.

Tablo 4. 1. 3. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Cüz-i Şerif	Seyyid İbrahim Bin Seyyid Mehmed	2 akçe	-	Ölüm	558/233
Câbi	Karındaşı Seyyid Mehmed	5 akçe	Es-Seyyid Yunus	Ölüm	560/52
Cüz-i Şerifi Salis	Karındaşı Seyyid Zübeyir	2 akçe	Seyyid İbrahim	Ölüm	561/97
Cüz-i Salis	Ahmed Bin Yusuf	2 akçe	Es-Seyyid Zübeyir	Feragat	561/97
Câbi	Oğlu Seyyid Yunus Bin Seyyid Abdulhalim	5 akçe	Seyyid Abdulhalim Bin Seyyid Mehmed	Ölüm	562/61
Cüzhân	Seyyid Hüseyin Mehmed	1 akçe	-	-	1128/226
Müfettiş	Abdülkadir Halife	5 akçe	-	-	1135/150

Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Muhasib	Es-Seyyid İsmail Halife	-	-	Yeni Atama	1135/154
Cüz-i Şerif Nas	El-Hâc Felatun Halife	2 akçe	-	-	1135/156
Müfettiş	Es-Seyyid Abdülkadir Halife	5 akçe	-	Yenileme	1135/161
Muîd	Seyyid Hüseyin	5 akçe	Ahmed	Mahlûl	1145/196
Noktacı	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Ahmed	Mahlûl	1145/197
Cüzhân	Seyyid Ahmed	2 akçe	Yusuf	Mahlûl	1145/197
Cüzhân	Hüseyin İbni İbrahim	3 akçe	Seyyid Hüseyin	Mahlûl	1145/202
Câbi	Hüseyin Halife	8 akçe	İsmail Yusuf	Mahlûl	1145/202
Muîd	Seyyid Abidin	5 akçe	Seyyid Hüseyin	Feragat	1146/?
Noktacı	Abdül Gaffur	2 akçe	Seyyid Hüseyin	Ölüm	1146/?
Cüzhân	Seyyid Ali	2 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1146/?
Cüzhân	Seyyid Abdülkadir Halif	2 akçe	Seyyid Selim	Ölüm	1148/121
Mu'allim	Oğlu Seyyid Mehmed	3 akçe	Hâcî Ömer	Ölüm	1148/122
Cüzhân	-	2 akçe	Seyyid İsmail	Kasr-ı Yed	1148/128
Câbi	Seyyid Mehmed	2 akçe	Seyyid İsmail	Kasr-ı Yed	1148/128
Muhasibi	Mehmed Efendi	4 akçe	İsmail	Ölüm	1148/130
Müfettiş	Seyyid Abdülkadir	5 akçe	Hâcî (?)	Lazım	1148/133
Cüzhân	Seyyid Osman Bin Mehmed	2 akçe	Seyyid Abdülkadir	Feragat	1148/133
Muîd	Ahmed Halife	-	-	Yeni Atama	1148/134
Cüzhân Ferrâş	Oğlu Seyyid Mahmud	2 akçe 2 akçe	Seyyid Hâcî Mustafa	Ölüm	1148/134
Müfettiş	Seyyid Abdül Gaffur	5 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1149/37
Müfettiş	Seyyid Ömer Bin Seyyid Abdullah	5 akçe	Seyyid Abdül Gaffur	Feragat	1150/51
Müfettiş	Karındaşı Seyyid Abbas	5 akçe	Seyyid Ömer Bin Seyyid Abid	Feragat	1150/52
Mu'allim-i Sıbyân	Oğlu Seyyid Ömer	3 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1150/53
Câbi	Oğlu Seyyid (?)	2 akçe	Seyyid Mahmud	Ölüm	1150/56
Mütevelli	Oğlu Seyyid Ahmed	-	Mahmud	Feragat	1151/35
Mu'allim-i Sıbyân	Oğlu Seyyid Feyzullah	3 akçe	Seyyid Ömer	Ölüm	1155/50
Cüzhân Ferrâş	Seyyid Mahmud Bin Hâcî Zeynel Abidin	2 akçe 2 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1155/53
Nâzır	Mahmud	--	Mehmed	Ölüm	1157/195
Nâzır	Mahmud	1 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/195
Ferrâş	Ali	-	Ahmed	Ölüm	1157/196
Mu'allim	Mehmed	1 akçe	Ebubekir	Ölüm	1157/198
Muîd	Seyyid Hüseyin	5 akçe	Ahmed	Ölüm	1157/199
Câbi	Seyyid Hüseyin	2 akçe	Mehmed Emin	Ölüm	1157/200
Câbi	İsmail	3 akçe	Yusuf	Ölüm	1157/201
Cüzhân	Seyyid İsmail Halife	2 akçe	Boş	Ölüm	1157/201
Noktacı	Seyyid Hüseyin'e	2 akçe	Ahmed	Ölüm	1157/202
Çerağdar	Abdülaziz	2 akçe	Yusuf	Ölüm	1157/202

4.1.4.Cihangiriye Medresesi ve Zaviyesi

Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi'nin yakınında kalıntıları bulunan bu yapının Akkoyunlu hükümdarlarından Cihangir tarafından 1444-1469 tarihlerinde yaptırıldığı düşünülmektedir (Göyünç, 1969: 120).

Arşiv kaynaklarında zaviye ve medreseye ilişkin kayıtları mevcut olan bu yapının incelenen defterlerde hem zaviye hem de medreseyle ilgili kayıtları bulunmaktadır. Kayıtlar içerisinde ise en çok atama kaydının medreseye ilişkin olduğu

tespit edilmiştir. Kayıtlar toplu bir şekilde değerlendirildiğinde medreseye “imâm, müezzin, aşrân, müfettiş, câbi, nâzır, kâtib, duâgû, noktacı, serây-dâr, vekil-i harç, muhasebeci, mi'mar, cüzhân, dersiâm, ferrâş, muîd, keyyâl, debbâğ, taammiye” gibi ünvanlar altında atamalar yapılmıştır. Özellikle duâgû ve cüzhân atamalarının çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Cihangiriye Medresesi görevlilerinin aldıkları ücretler incelendiğinde 1 akçe ile 15 akçe arasında bir ücret dağılımı olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 1. 4. Cihangiriye Medresesi ve Zaviyesi görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Duâgû	Sulbî İsmail Halife	15 akçe	Hâcî İsmail	Feragat	558/233
Duâgû	Seyyid İbrahim Bin Seyyid Mehmed	3 akçe	Seyyid (?)	Ölüm	558/233
Vekil-i Harç	Seyyid Abdülbaki	3 akçe	Seyyid İsa Bin Recep?	Ölüm	558/233
Noktacı	Abdülbaki	3 akçe	İsmail	Feragat	558/234
Muhasebeci	Abdülbaki	4 akçe	İsmail	Feragat	558/234
Mi'mâr	Es-Seyyid Ali?	4 akçe	Es-Seyyid Ebubekir Bin Seyyid Mustafa	Ölüm	560/53
Cüzhân	Es-Seyyid Ali?	2 akçe	Es-Seyyid Ebubekir Bin Seyyid Mustafa	Ölüm	560/53
Cüzhân	Oğlu Hasan	2 akçe	Murtaza	Ölüm	561/61
Dersiâm	Oğlu Es-Seyyid Hasan	10 akçe	Es-Seyyid Murtaza	Ölüm	561/61
Mi'mâr	Oğlu Seyyid Ebubekir	4 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	561/64
Cüzhân	Oğlu Seyyid Ebubekir	2 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	561/64
Muîd	Oğlu Seyyid Mehmed	10 akçe	Seyyid Abdürrahim	Ölüm	562/86
Müezzin	Sulbî Oğlu Seyyid Mehmed	3 akçe	Seyyid Yusuf	Ölüm	562/86
Ferrâş	Sulbî Oğlu Seyyid Mehmed	4 akçe	Seyyid Yusuf	Ölüm	562/86
Müfettiş	Sulbî Oğlu Seyyid Mehmed'e	5 akçe	Seyyid Yusuf	Ölüm	562/86
Duâgû	Seyyid Yusuf	3 akçe	-	-	1135/145
Muîd	Abdürrahim	4 akçe	-	-	1135/145
Duâgû	Seyyid Abdürrahim	5 akçe	-	-	1135/145
Keyyâl	Mustafa	3 akçe	-	-	1135/146
Cüzhân	Mustafa	2 akçe	-	-	1135/146
İmâm	Mustafa	-	-	-	1135/147
Müezzin	Osman Halife	3 akçe	-	-	1135/148
Duâgû	Seyyid Ahmed	10 akçe	-	-	1135/149
Duâgû	Hâcî Ali Halife	5 akçe	-	-	1135/150
Duâgû	Seyyid Abdürrahim Halife	5 akçe	-	-	1135/151
Duâgû	Es-Seyyid Yusuf Halife	3 akçe	-	-	1135/151
Cüzhân	Mustafa Halife	2 akçe	-	-	1135/151
Muîd	Abdürrahim Halife	4 akçe	-	-	1135/152
Nâzır	Seyyid Mahmud Halife	5 akçe	-	-	1135/153
Kâtib	Es-Seyyid Ahmed Halife	3 akçe	-	Kar-ı Yed	1135/154

Cihangiriye Medresesi ve Zaviyesi görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Kâtib	Ahmed Halife	3 akçe	-	-	1135/154
Cüzhân	Murtaza Halife	2 akçe	-	-	1135/154
Duâgû	Seyyid Hızır İlyas	10 akçe	-	-	1135/154
Tammiye	Es-Seyyid Ebubekir Halife	10 akçe	-	Mahlûl	1135/155
Duâgû	İsa	3 akçe	Es-Seyyid İbrahim Halife	-	1135/156
Duâgû	İsmail	15 akçe	-	-	1135/157
Muhâsebeci	Şeyh İsmail Halife	4 akçe	-	-	1135/158
Noktacı	İsmail Halife	3 akçe	-	-	1135/158
Kâtib	Es-Seyyid Ahmed Halife	3 akçe	-	-	1135/161
Duâgû	Es-Seyyid Ahmed Halife	10 akçe	-	-	1135/161
Türbedar	Abdullah Halife	-	Es-Seyyid Abdülvahab Halife	Feragat	1135/161
Duâgû	Lütfullah Halife	2 akçe	Ali	Ölüm	1135/162
Taammiye	Hacı Abdullah Halife	10 akçe	Es-Seyyid Ebubekir	Ölüm	1135/163
Cüzhân	Mustafa Halife	2 akçe	-	-	1135/164
İmâm	Mustafa Halife	-	-	-	1135/165
Müezzin	Osman Halife	3 akçe	-	-	1135/165
Kâtib	Ahmed Halife	3 akçe	Ömer	Mahlûl	1145/196
İmâm	Oğlu Kasım Halife	-	Osman	Feragat	1145/196
Türbedar	Ali	2 akçe	Abdülkerim	Feragat	1145/197
Müezzin	Osman	3 akçe	Abdülkadir	Mahlûl	1145/197
Cüzhân	Hızır	2 akçe	Abdüllatif	Mahlûl	1145/197
Cüzhân	Molla Halit	3 akçe	Seyyid Ahmed	Mahlûl	1145/197
Duâgû	Müezzin Abdullah Halife	3 akçe	-	-	1145/199
Serây-dâr	Hüseyin	2 akçe	Es-Seyyid İsmail	Ölüm	1145/200
Cüzhân	Sulbî Oğlu Ali	2 akçe	Seyyid Mahmud	Mahlûl	1145/200
Debbağ	Es-Seyyid (?)	2 akçe	İsmail	Ölüm	1145/200
Duâgû	Es-Seyyid (?)	3 akçe	İsmail	Ölüm	1145/200
İmâm	Sulbî Oğlu Hızır Halife	-	Kasım	Ölüm	1145/201
Duâgû	Abdullah Halife	5 akçe	-	-	1145/202
Serây-dâr	Hüseyin	5 akçe	-	-	1145/202
Cüzhân	Murtaza Halife	2 akçe	Ali	Mahlûl	1145/202
Cüzhân	Hamza İbni Mehmed	2 akçe	Seyyid Ali İbni Seyyid Mahmud	Mahlûl	1145/202
Kâtib	Muvakkît -Zade Seyyid Mehmed	3 akçe	-	Ölüm	1145/204
Mi'mâr	Mustafa	4 akçe	İsmail	Ölüm	1145/204
Câbi ve Muîd	Osman Efendi	15 akçe	-	-	1148/121
Duâgû	Seyyid Abdullah Zeydi Ali	15 akçe	Osman	Ölüm	1148/122
Duâgû	Feyzullah	5 akçe	Abdullah	Ölüm	1148/123
Muîd	Seyyid Abdürrahim	4 akçe	Ali	-	1148/124
Cüzhân	Seyyid Muharrem Halife	2 akçe	Seyyid Ali Bin Seyyid Mahmud	Mahlûl	1148/124
Kâtib	Seyyid Ahmed	3 akçe	Seyyid Mehmed	Ölüm	1148/127
Duâgû	Es-Seyyid Abdürrahim Halife	5 akçe	-	-	1148/124
Cüzhân	Seyyid Yusuf	3 akçe	Hızır	Mahlûl	1148/131
Türbedar	Oğlu Seyyid Abdül Vahap	2 akçe	Seyyid Ali	Ölüm	1148/132
Cüzhân	Seyyid Abdül Gaffur	3 akçe	Seyyid İmâm	Ölüm	1149/36
Vekili Harç	Seyyid Mustafa	3 akçe	Seyyid Feyzullah	Ölüm	1150/51

Cihangiriye Medresesi ve Zaviyesi görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Cüzhân	Karındaşı Seyyid Ali	3 akçe	Seyyid Abdülkadir	Ölüm	1150/53
Müfettiş	Karındaşı Oğlu Yusuf	5 akçe	Ebubekir	Ölüm	1150/53
Müezzin	Oğlu Yusuf	3 akçe	Osman	Ölüm	1150/56
Ferrâş	Oğlu Yusuf	4 akçe	Osman	Ölüm	1150/56
Duâgû	Oğlu Seyyid Mahmud	8 akçe	Seyyid Nizameddin	Ölüm	1150/56
Cüzhân	Oğlu Seyyid Abdürrahim	3 akçe	Seyyid Yusuf	Ölüm	1151/36
Duâgû	Oğlu Seyyid Abdürrahim	5 akçe	Seyyid Yusuf	Ölüm	1151/36
Kâtib	Abdürrahim Bin Hızır	3 akçe	Es-Seyyid Ahmed	Ölüm	1151/38
Aşrhân	Abdürrahim	3 akçe	Es-Seyyid Ahmed Şeker	Ölüm	1151/39
Kâtib	Oğulları Mehmed Hızır ve Abdüsselam	3 akçe	Abdürrahim	Ölüm	1151/39
Aşrhân	Mehmed Hızır	3 akçe	Abdürrahim	Ölüm	1151/39
Vekil-i Harç	Seyyid İsa	3 akçe	Seyyid Mustafa	Ölüm	1151/40
Nâzır	Seyyid Mehmed Bin Hâcî Zeynel Abidin	5 akçe	Mahmud	Ölüm	1155/53
Muhâsebeci	İsmail Halife	4 akçe	-	-	1156/42
Noktacı	İsmail Halife	3 akçe	-	-	1156/42
Dersiâm	Abdürrahim Halife	10 akçe	Hâcî Abdullah	Ölüm	1156/43
Taammiye	Seyyid Mustafa Halife	10 akçe	Hâcî Abdullah	Ölüm	1156/43
Mi'mâr	Es-Seyyid Ebubekir Halife	4 akçe	Halil ve İsmail Halifeler	Feragat	1156/44
Cüzhân	Es-Seyyid Ebubekir Halife	2 akçe	Halil Ve İsmail Halifeler	Feragat	1156/44
Duâgû	Mehmed Halife	10 akçe	Hâcî Abdullah	Ölüm	1156/44
Zâviyedar	Mehmed Halife	-	Hâcî Abdullah	Ölüm	1156/44
Anbardar	Mehmed Seyyid İbni İbrahim	3 akçe	Ali	Ölüm	1156/44
Cüzhân	Es-Seyyid İmâm Halife	3 akçe	Ali	Ölüm	1156/44
Cüzhân	Es-Seyyid İbrahim Halife	3 akçe	Ali Halife	Ölüm	1156/44
Dersiâm	Es-Seyyid Murtaza Halife	10 akçe	Abdürrahim	Kasr-ı Yed	1156/44
Müfettiş	Sulbî Oğlu Bekir Halife	5 akçe	Mehmed Emin	Ölüm	1156/44
Duâgû	Feyzullah	5 akçe	-	-	1156/45
Vekil-i Harç	İlyas Halife	3 akçe	-	Yenileme	1157/195
Câbi	Mehmed Emin	2 akçe	-	Yenileme	1157/195
Serây-dâr	Ahmed	1 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/195
Şeyh-i Matbah	Ahmed	6 akçe	Mustafa	Ölüm	1157/197
Aşrhân	Seyyid Ahmed	3 akçe	Mahmud	Ölüm	1157/197
Cüzhân	Monla Halil	1 akçe	Seyyid Ahmed	Ölüm	1157/198
İmâm	Sulbî Oğlu Kasım	-	Osman	Feragat	1157/201
Türbedar	Seyyid Abdürrahim	2 akçe	Mehmed	Ölüm	1157/201
Muîd	Seyyid Mehmed	4 akçe	Es-Seyyid Abdürrahim	Kasr-ı Yed	1157/202

4.1.5. Şehidiye Medresesi ve Camii

İncelenen defterlerde “Şehidiye, Nasr-el Şehid, Nasreddin Şehid” gibi adlarla kaydedilen bu medrese Şehidiye Mahallesi 1. Cadde üzerinde tarihi Şahtana Konağı’nın hemen karşısında yer almaktadır.

İncelenen defterlerde hem medrese hem de camiye yapılan atama kayıtları olan medresenin, inşaa tarihi ve banisi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Genel görüşe göre Necmeddin Gazi’nin babası Nasreddin Artuk Aslan tarafından XII. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir (Bizirlik, 1995: 306).

Çalışmamızda bu medreseye ve camisine yapılan atama kayıtları incelendiğinde çok sayıda farklı ünvana ait görevlinin çalıştığını görmekteyiz. Bu görevlilerin ücretlerinin karşılandığı bir vakfının olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda bazı görevlilerin birden fazla görevi üstlendiklerini ve vefat ya da feragat halinde boş kalan görevlerin soy bağına göre doldurulduğunu tespit ettik. Vakfın iki akçe ile mütevellisi olan Abdullah vefat edince yerine Mehmed Emin atanmıştır (VGMA, HD, nr., 1157/201). Mehmed Emin'in üç akçe ile kâtib olarak vefat eden Mehmed'in yerine; iki akçe ile cüzhân olan ve vefat eden Ramazan'ın yerine; beş akçe ile muîdlik görevine ve bunların haricinde duâgû, tammiyye ve muvakkit olarak da görevlendirildiği kayıtlardan tespit edilmektedir (VGMA, HD, nr., 1157/201-202). Mehmed Emin vefat edince bu görevlerin çoğu kardeşi Mustafa'ya verilirken; Mustafa da vefat edince bu görevlerden bazılarının amcazadesi Seyyid Ömer'e tevdi edildiği görülmektedir (VGMA, HD, nr., 1148/121-132).

Tablo 4. 1. 5. Şehidiye Medresesi ve Camii görevlileri

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Taamiye	Seyyid Mehmed	5 akçe	İbrahim	Ölüm	558/234
Zerrat-ı taamiye	Seyyid Mehmed	5 akçe	İbrahim	Ölüm	558/234
Muîd	Abdülbaki	15 akçe	İsmail	Feragat	558/234
Cüzhân	es-Seyyid İsmail bin Mehmed Sa'îd	2 akçe	es-Seyyid Ebubekir bin es-Seyyid Mustafa	Ölüm	560/53
Cüzhân	Seyyid Mehmed Reşid	2 akçe	Seyyid Ali	Feragat	561/97
Mi'mâr	es-Seyyid Ali	4 akçe	Halil	-	562/60
Şeyh	Ali	6 akçe	es-Seyyid Abdürrahim bin es-Seyyid Yusuf	Ölüm	562/60
Ferrâş-ı Birûn	es-Seyyid Yusuf	5 akçe	es-Seyyid Ömer	Ölüm	562/60
Ferrâş-ı Enderûn	es-Seyyid Yusuf	6 akçe	es-Seyyid Ömer	Ölüm	562/60
Müezzîn	Abdürrahim	5 akçe	es-Seyyid Abdülkadir	Ölüm	562/61
Müezzîn	Seyyid Ali	5 akçe	Abdürrahim	Feragat	562/61
Bevvâb	karındaşı es-Seyyid Mehmed Halife	6 akçe	Abdülkadir	Ölüm	562/63
Mi'mâr	oğlu es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid Ali	4 akçe	Seyyid Ali	Ölüm	562/63
Müezzîn	oğlu es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid Ali	5 akçe	Seyyid Ali	Ölüm	562/63
Cüzhân	oğlu Seyyid Ebubekir	2 akçe	es-Seyyid Mustafa	Ölüm	562/64

Şehidiye Medresesi ve Camii görevlileri (Tablonun Devamı)

GÖREVİ	ATANAN KİŞİ	ÜCRET	ÖNCEKİ GÖREVLİ	ATAMA NEDENİ	BELGE NO
Taammiye	Ali	3 akçe	Ahmed(fevt), Seyyid Osman (Feragat)	İlk görevlinin ölümü ikinci görevlinin feragatından	1135/144
Bevvâb	Seyyid İbrahim bin Seyyid Abdürrahim	6 akçe	Muharrem (refinden)	-	1135/145
Vâiz	Seyyid Şeyh Hâfız İsmail	-	-	Yenileme	1135/146
Müezzin	Hacı Mehmed	-	-	Yenileme	1135/151
Vâiz	es-Seyyid Hâfız İsmail Halife	-	-	Yenileme	1135/153
Mî'mâr	Seyyid Abdullah Halife	5 akçe	-	Yenileme	1135/157
Duâgû	İsmail Halife	5 akçe	-	Yenileme	1135/157
Taammiye	es-Seyyid Ali Halife	-	-	Yenileme	1135/162
Müezzin	es-Seyyid Yusuf Halife	5 akçe	El-Hâc Mehmed Halife	kendi hüsn-i rızâsıyla kasr-ı yedinden	1135/162
Taammiye	İbrahim Halife	5+5 akçe	es-Seyyid Ali	kendi hüsn-ü rızâsıyla kasr-ı yedinden	1135/163
Duâgû	Ali Halife	5 akçe	İsmail Halife	kendi hüsn-i rızâsıyla kasr-ı yedinden	1135/163
Sermahfil	Seyyid Abdullatif Halife	5 akçe	Derviş İsmail	Ölüm	1145/200
İmâm	Hacı (?)	4 akçe	Ömer	Ölüm	1145/200
Ferraş	Arif Efendi	-	-	İhtiyaç dolayısıyla ilk atama	1145/201
Müezzin	oğlu el-Hâc Mehmed	5 akçe	Monla Ali	Ölüm	1145/202
Cüzhân	karındaşı Mustafa	2 akçe	Mehmed Emin	mahlûlünden	1148/122
Nâzır	Şeyh Halil	2 akçe	Mehmed	Ölüm	1148/122
Vâiz	Seyyid Hâfız İsmail Halife	-	-	Yenileme	1148/127
Bevvâb	Muharrem bin Halil	5 akçe	-	-	1148/129
Kennâs	Mehmed Said	5 akçe	-	-	1148/130
Mimar	Oğlu Halil	4 akçe	Mehmed	Ölüm	1148/131
Cüzhân	amcazâdesi Seyyid Ömer	2 akçe	Mustafa	Ölüm	1148/132
Mütevelli	Seyyid Abdürrahim		karındaşı Mehmed Emin	mahlûl	1148/?
Cüzhân	oğlu Seyyid Mustafa	2 akçe	Seyyid Ebubekir	Feragat	1150/51
Ferrâş-ı Birun	Seyyid Hasan bin Hacı Ömer	5 akçe	Hacı Abidin?	Mahlûl	1150/51
Ferrâş-ı Enderûn	Seyyid Hasan bin Hacı Ömer	6 akçe	Hacı Abidin?	Mahlûl	1150/51
Vaiz	Seyyid Abdullah bin Ahmed	bâ-muayyene	Seyyid İlyas	Ölüm	1150/52
İmâm	Seyyid Ömer	4 akçe	Hacı Abdülkerim	Ölüm	1150/53
Ferrâş	Seyyid Ömer	5 akçe	Seyyid Hasan	Feragat	1150/54
Ferrâş	Seyyid Ömer	6 akçe	Seyyid Hasan	Feragat	1150/54
İmâm	Seyyid Ömer	4 akçe	Hacı (?)	Ölüm	1150/56
Bevvab	Seyyid Abdürrahim bin Seyyid Yusuf	6 akçe	Seyyid İbrahim bin Seyyid Abdürrahim	Feragat	1151/35

5. SONUÇ

Çalışmamızda Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden edindiğimiz ve Mardin İli ile ilgili toplam 25 adet hurûfât defterinden 16'sı incelenmiştir. Toplamda 101 sayfadan oluşan bu defterlerimizden en hacimli olanı 22 sayfadan oluşan 1135 numaralı defterdir. En az sayfa sayısına sahip defterimiz ise yalnızca 1 sayfadan oluşan 1128 numaralı defterdir.

İncelenen defterlerde Mardin İlinin idari yapısını oluşturan kaza, nahiye ve köylerine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Defterlerdeki kayıtlarda kaza olarak Savur, Nısibin (Nusaybin) ve Koçhisar (Kızıltepe)'a ait kayıtlar bulunmaktadır. Defterlerde Sürgücü, Sincar ve Gurs nahiye isimlerine rastlanmıştır. İncelenen defterlerde tespit edilen köyler ise Kabala, Reşmil, Mağaracık, Selah (Gökçe), Tizyan, Tohum, Arus, Sultan (Sultanköy), Rüstemler, Mendikan, Narlıca, Harzem, Karadere, Şamrah, Amude, Dökük, Şeyh Zevil Karyesi, Şeyh Kapanı, Altunbağ şeklindedir.

İncelenen defterlerdeki atama kayıtlarına bakıldığında çoğunlukla resmi görevlerin soya dayalı olarak devam ettiği görülmüştür. Birçok vakıfta görevlinin vefat etmesiyle boşalan kadroya öncelikli olarak önceki görevlinin oğlunun atandığı görülmüştür. Bazı kayıtlarda ise çocuğu olmayan görevlilerin yerine kardeşi ya da başka bir yakınının da atandığı tespit edilmiştir.

Atama kayıtlarından hareketle görevlilerin görev süresinin kayd-ı hayat ile sınırlı olduğu görülmüştür. Görevlinin ölmesiyle ya da kendi rızasıyla görevinden çekilmesi ile yeni bir görevli atamasının yapıldığı görülmüştür.

Atama kayıtları incelendiğinde yeni atamaların çoğunlukla önceki görevlinin vefatı sonrası yapıldığı görülmüştür. Feragat eden görevli sayısı da azımsanmayacak sayıdadır. Çok az da olsa “pir olmağla (yaşlı)” ibaresiyle emekliye ayrılan görevliler de tespit edilmiştir.

Atama kayıtlarının bazılarında ise vakıfların ihtiyacına binaen yeni görevli atamasının yapıldığı da tespit edilmiştir.

Çalışmamızda 32 farklı ünvana ait atama kayıtları içerisinde en fazla atamanın 332 kayıt ile duâgû; en az atama kaydının ise 1 kayıt ile na'âthân atamasıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen defterler içerisinde en düşük ücretin “nîm akçe” yani yarım akçe ile verildiği tespit edilmiştir. Yarım akçe ile toplam 9 adet kayıt bulunmaktadır. Yarım

akçe ücretle çalışan görevlilerin ünvanlarına bakılacak olursa “imâm, müezzin ve ser-âydâr” atamasına ilişkin oldukları görülmektedir.

İncelenen defterler içerisinde en yüksek ücretin 1148 numaralı defterin 134. sayfasında kaydedilmiş olan ve Sultan Hamza-i Kebir evkafından almak üzere duâgü vazifesine karşılık 30 akçe ücretle Osman bin Ömer ile Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud’a müstekien verildiği görülmektedir.

Atama kayıtları incelendiğinde aynı ünvana sahip görevlilerin aldıkları ücretler genellikle birbirine yakındır. Ancak bazı vakıfların gerek büyüklükleri gerekse de vakıf gelirinin fazla olması göz önüne alındığında görevlilerine verdikleri ücretlerin diğer vakıfların ücretlerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Verilen ücretler bağlamında düşünüldüğünde en yüksek görev ücretlerinin Kasım Padişah Medresesi görevlilerine verildiği tespit edilmiştir.

Çalışmamızda vakıflarda çalışan kadın görevliler de tespit edilmiştir. Feride Hatun, Hayriye Hatun, Rafie Hatun, Rabia Hatun, Reşide Hatun, Ayşe Hatun, Esmâ Hatun ve Sacide Hatun şeklinde kayıtlarda kaydedilen bu kişilerin cüzhân, duâgü ve anbardârlık vazifelerinde oldukları tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdüsselam Efendi, (2007). *Mardin Tarihi*. Yay. Haz. Hüseyin Haşimi Güneş, İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları.
- Akgündüz, M. (2020). Osmanlı Döneminde Camilerde Kur'ân Okunmasıyla İlgili Görevliler. *Diyanet İlmi Dergisi*, 56(2), 450
- Alaca, H. ve Nasıroğlu Aydın, M. (2022). *Hurufat Defterlerine Göre Diyarbakır Camileri (1696-1791)*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Altun, A. (1971). *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*. İstanbul: Gün Matbaası.
- Altun, A. (1971). Mardin Ulu Cami ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not, *Vakıflar Dergisi*, (9), 191-200.
- Altun, A. (1995). Emînüddin Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 11, s. 119) içinde . İstanbul: TDV Yayınları.
- Altun, A. (1997). Hatuniye Medresesi'. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 503-504). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Açıkyıldız, B. (2018). Mardin Mimarisinin Bilinmeyen Bir Kesiti: Şeyh Şeyhullah Camii. *Vakıflar Dergisi*, (49), 42-85.
- Avcı, C. (2006). Naib, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 32, s. 311-312). İstanbul: TDV Yayınları.
- Avcı, C. (2010). Şeyh, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 39, s. 49). İstanbul: TDV Yayınları.
- Atar, F. (2002). Kadı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 24, s. 66-69). İstanbul: TDV Yayınları.
- Berki, A. H. (1966). İstilah ve Tabirler, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.*, s. 44.
- Beyazıt, Y. (2013). Hurûfât Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri, Osman Köse (Ed.), *History Studies International Journal Of History*, 5, 41-42.
- Beydilli, K. (2000). Osmanlı Devletinde İmamlık, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 22, s. 181-186). İstanbul: TDV Yayınları.
- Betül, İ. (2019). Erken Dönem Tasavvufunda İdeal Bir Tip Olarak Şeyh ve Misyonu, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6(11), 225-256.
- Bilgicioğlu, B. (1998). Mardin Mimari, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 23, s. 48-51). İstanbul: TDV Yayınları.

- Bizbirlik, A. (1995). 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliğinde Vakıflar. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulduk, A. F. (1999). *Mardin Tarihi*. Yay. Hz. Burhan Zengin, Ankara: Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Cirit, H. (2012). Vaaz, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 42, s. 407). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çağlayan, M. (2018). Ortaçağ'dan Günümüze Bir Anıt: Mardin Ulu Camii, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 1, 29-40.
- Develioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara.
- Erdal, Z. (2017). Mardin Ulu Cami Üzerine Yeni Görüşler, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Uluslararası Hakemlik Dergisi*, 433-447.
- Çelebi, E. (2010). *Seyahatname -4 (C.1)*. Çeviren: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, s. 79, İstanbul.
- Günay, H. M. (2012). Vakıf, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 42, s. 475-479). İstanbul: TDV Yayınları.
- Gürhan, V. (2012). XVIII. Yüzyılda Mardin şehri (Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).
- Göyünç, N. (1969). XVI. Yüzyıl Mardin Sancağı, İstanbul Üniversitesi, *Edebiyat Fakültesi Yayınları*, No: 1458, İstanbul.
- İpşirli, M. (1992). Câbî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 11, s. 529-530). İstanbul: TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (1994). Duâgû, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 9, s. 541). İstanbul: TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (2006). Nâib, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 32, s. 312). İstanbul: TDV Yayınları.
- Halaç, H. & Akdağ, H. (2018). Taşınmaz Kültür Varlıklarının Stratejik Planlarının Oluşturulmasında Swot Analizi Yöntemi; Mardin Kasımiye (Sultan Kasım) Medresesi Örneği. *The Journal of International Lingual Social and Educational Science* 4(1), 65-77.
- Kaya, M. (1998). Hitâbet, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 18, s. 156-158). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1981). Osmanlıda Mahalle İmâmlarının Bazı Görevleri, *İslam Medeniyeti Dergisi* 5(43), 29-35.

- Keleş, H. (2006). Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası; Tarihi Eserler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 38(71).
- Küçükaşçı, M.S. (2000). İmam, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 22). İstanbul: TDV Yayınları.
- Küçükaşçı, M.S. (2000). Müezzin, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 31, s. 491-493). İstanbul: TDV Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2022). Kâtip, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 25, s. 49-52). İstanbul: TDV Yayınları.
- Mardin Valiliği. (2021, 09 Mart). *Medreseler*. Erişim adresi <http://www.mardin.gov.tr/yeni-medreseler>
- Memiş, M. (2019). Vakfiyeleri Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Camilerinde Vakıf Hizmetleri. *Vakıflar Dergisi* (51), 131-152.
- Nasıroğlu, M. (2010). Batılı Seyyahların Gözüyle Mardin ve Çevresi (Mardin, Nusaybin ve Hasankeyf), (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa).
- Sakkâr, S. (2006). Muîd, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 31, s. 86-87). İstanbul: TDV Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şahin, A. (2017). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı (1789-1840). (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ).
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Devleti'de Kadı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24, s.70-71). İstanbul: TDV Yayınları.
- Önkal A. & Bozkurt N. (1993). Cami Dinî ve Sosyokültürel Tarihi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 46-56). İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, N. (2006). Mütevellî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 23, s. 217-220). İstanbul: TDV Yayınları.
- Taç, H. (2012). Hurufât Defterlerine Göre Kosova Vilâyeti (XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı). (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir).
- Taştemir, M. (2003). Mardin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 28, s. 43-48). İstanbul: TDV Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2023, 13 Ekim). *Loğ*. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/?ara=lo%C4%9F>

Türkiye Kültür Portalı. (2013). *Medreseler*. Erişim adresi <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/zinciriye-sa-bey-medresesi>

Yazıcı, T., İpşirli, M. (1995). Ferrâş, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 12, s. 408-409). İstanbul: TDV Yayınları.

Yediyıldız, B. (2012). Vakıf, *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 42). İstanbul: TDV Yayınları.

Arşiv Belgeleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defterleri, No: 558, 560, 561, 562, 1128, 1135, 1145, 1146, 1148, 1149, 1150, 1151, 1154, 1155, 1156, 1157

VGM Arşiv Rehberi. (2020). Ankara: *Merkez Repro Basım Yayın*.

EKLER**EK-1: Mardin İlinin Bazı Vakıf Eserlerinin Günümüzde Çekilmiş Fotoğrafları****Câmi'-i Kebîr (Ulu Cami)**

Melik Mahmud Camii'nin Dış Taraftan Bir Görünümü

Melik Mahmud Camii'nin İ Taraftan Bir Görünümü

Sıttı Radiyye (Hatuniyye) Medresesi

Şehidiye Medresesi ve Camii

Şeyh Çabuk Camii

Sultan Hamza-i Kebir Camii

Zincirliye (Sultan İsa) Medresesi

NOT: Sultan İsa Medresesi görselleri Türkiye Kültür Portalı Sayfasından alınmıştır.

Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi

Not: Kasım Padişah (Kasımiye) Medresesi görselleri Mardin Valiliği Sayfasından alınmıştır.

EK-2: Mardin Hurufat Defterlerinden Örnek Sayfalar

[illegible][illegible]